

TECHNICKÁ UNIVERZITA V LIBERCI
Fakulta přírodovědně-humanitní
a pedagogická

Význam volnočasových aktivit pro rozvoj sociálních dovedností žáků a studentů s autismem

Diplomová práce

Studijní program: N7506 – Speciální pedagogika
Studijní obor: 7506T002 – Speciální pedagogika
Autor práce: **Bc. Hana Veverková, DiS.**
Vedoucí práce: doc. PhDr. Bohumil Stejskal, CSc.

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: Bc. Hana Bučková, DiS.
Osobní číslo: P15000421
Studijní program: N7506 Speciální pedagogika
Studijní obor: Speciální pedagogika
Název tématu: Význam volnočasových aktivit pro rozvoj sociálních dovedností žáků a studentů s autismem
Zadávací katedra: Katedra sociálních studií a speciální pedagogiky

Z á s a d y p r o v y p r á c o v á n í :

Cíl diplomové práce: Zjistit, jak přispívají volnočasové aktivity žáků a studentů s autismem k rozvoji jejich sociálních dovedností.

Požadavky: Formulace teoretických východisek, příprava výzkumu, sběr dat, interpretace a vyhodnocení dat, formulace závěrů.

Metody: Rozhovor, kazuistika, pozorování.

Při zpracování diplomové práce budu postupovat v souladu s pokyny vedoucího práce.

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování diplomové práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

GILLBERG, CH., PEETERS, T., 1998. Autismus zdravotní a výchovné aspekty: výchova a vzdělávání dětí s autismem. 1. vyd. Praha: Portál. ISBN 80-7178-201-7.

HOFBAUER, B., 2004. Děti, mládež a volný čas. 1. vyd. Praha: Portál. ISBN 80-7178-927-5.

KRAUS B., POLÁČKOVÁ, V., a kol., 2001. Člověk, prostředí a výchova. 1. vyd. Brno: Paido. ISBN 80-7315-004-2.

SINGLY, de, F., 1999. Sociologie současné rodiny. 1. vyd. Praha: Portál. ISBN 80-7178-249-1.

ŠVARCOVÁ-SLABINOVÁ, I., 2006. Mentální retardace. 1. vyd. Praha: Portál. ISBN 80-7367-060-7.

VALENTA, M., MÜLLER, O., 2004. Psychopedie. Praha: Parta. ISBN 80-7320-063-5.

Vedoucí diplomové práce:

doc. PhDr. Bohumil Stejskal, CSc.

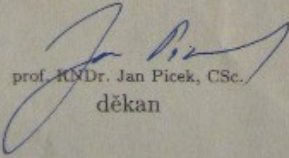
Katedra sociálních studií a speciální pedagogiky

Datum zadání diplomové práce:

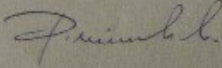
22. dubna 2016

Termín odevzdání diplomové práce:

29. dubna 2017

prof. RNDr. Jan Pícek, CSc.
děkan

PaedDr. ICLic. Michal Podzimek, Th.D., Ph.D.
vedoucí katedry

V Liberci dne 22. dubna 2016

Prohlášení

Byla jsem seznámena s tím, že na mou diplomovou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb., o právu autorském, zejména § 60 – školní dílo.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci (TUL) nezasahuje do mých autorských práv užitím mé diplomové práce pro vnitřní potřebu TUL.

Užiji-li diplomovou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědoma povinnosti informovat o této skutečnosti TUL; v tomto případě má TUL právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Diplomovou práci jsem vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím mé diplomové práce a konzultantem.

Současně čestně prohlašuji, že tištěná verze práce se shoduje s elektronickou verzí, vloženou do IS STAG.

Datum:

Podpis:

Poděkování

Ráda bych touto cestou poděkovala doc. PhDr. Bohumilu Stejskalovi, CSc. za jeho cenné rady a trpělivost při vedení mé diplomové práce. Rovněž bych chtěla poděkovat Františkovi Veverkovi za konzultace a podporu při psaní této práce.

Anotace

Diplomová práce se zabývá žáky a studenty s poruchami autistického spektra (PAS) a vlivem volnočasových aktivit na rozvoj jejich sociálních dovedností. Práce se skládá z části teoretické a praktické. Teoretická část je věnována shrnutí odborných poznatků o poruchách autistického spektra, volném čase, sociálních dovednostech a rodinách lidí s poruchami autistického spektra. Praktická část práce navazuje na teoretickou část výzkumem kvalitativní povahy, jehož hlavní výzkumnou metodou je polostrukturovaný rozhovor. Dále jsou zde využity kazuistiky a metoda pozorování k ucelení informací o zkoumaném tématu. Cílem práce je zjistit, zda a jakým způsobem se rozvíjejí sociální dovednosti žáků a studentů s poruchami autistického spektra v rámci jejich volnočasových aktivit.

Klíčová slova

žák, student, poruchy autistického spektra, autismus, volný čas, sociální dovednosti

Annotation

This master thesis is focused on pupils and students with autism spectrum disorders (ASD) and influence of leisure time activities on the development of their social skills. The thesis consists of theoretical and practical part. In the theoretical part, the facts on ASD, leisure time, social skills and families of people with ASD are summarized. The practical part consists of qualitative research which is based on half-structured interviews. In addition, case studies and observation methods are used to introduce the subject. The aim of the thesis is to find out whether and how the social skills of pupils and students with ASD are being developed and improved within their leisure time activities.

Keywords

pupil, student, autism spectrum disorders, autism, leisure time, social skills

Obsah

ÚVOD.....	10
TEORETICKÁ ČÁST.....	12
1 PORUCHY AUTISTICKÉHO SPEKTRA.....	12
1.1 Autismus a poruchy autistického spektra.....	12
1.2 Klasifikace PAS.....	14
1.3 Etiologie a výskyt PAS.....	17
1.4 Diagnostika PAS.....	19
2 VOLNÝ ČAS A VOLNOČASOVÉ AKTIVITY.....	24
2.1 Vymezení pojmu volný čas a funkce volného času.....	24
2.2 Způsoby trávení volného času a volnočasové aktivity.....	26
2.3 Volný čas žáků a studentů s PAS.....	28
3 SOCIÁLNÍ DOVEDNOSTI.....	31
3.1 Socializace a sociální vývoj člověka.....	31
3.2 Sociální dovednosti a jejich rozvoj.....	34
3.3 Problematické faktory v rozvoji sociálních dovedností u osob s PAS.....	36
3.4 Možnosti rozvoje sociálních dovedností osob s PAS.....	38
4 RODINA.....	42
4.1 Rodina s dítětem s PAS.....	42
4.2 Role rodiny ve volném čase dětí a mládeže s PAS.....	44
4.3 Vliv rodiny na rozvoj sociálních dovedností dítěte s PAS.....	45
PRAKTICKÁ ČÁST.....	48
5 Vlastní výzkum.....	48
5.1 Předpoklady výzkumu.....	48
5.2 Použité výzkumné metody.....	51
5.2.1 Polostrukturovaný rozhovor.....	51
5.2.2 Kazuistiky.....	53
5.2.3 Pozorování.....	54
5.3 Popis zkoumaného vzorku a vlastní výzkum.....	55
5.4 Interpretace výsledků výzkumu.....	57
5.5 Ověření předpokladů výzkumu.....	67
ZÁVĚR.....	69
Literatura.....	72
Seznam příloh.....	76

Seznam tabulek

Tabulka č. 1: Základní informace o zkoumaném souboru.....	57
Tabulka č. 2: Volnočasové aktivity žáků a studentů s PAS s rodinou.....	59
Tabulka č. 3: Rozvoj sociálních dovedností žáků a studentů s PAS v rámci trávení volného času s rodinou.....	62
Tabulka č. 4: Volnočasové aktivity žáků a studentů s PAS mimo rodinu	65
Tabulka č. 5: Rozvoj sociálních dovedností žáků a studentů s PAS v rámci trávení volného času mimo rodinu.....	67

Seznam použitých zkratek a symbolů

AAPEP	Adolescent and Adult Psychoeducational Profile (psychoedukační profil pro dospívající a dospělé)
ADI-R	Autism Diagnostic Interview - Revised (rozhovor pro diagnostiku autismu - přepracovaná verze)
ADOS	Autism Diagnostic Observation Schedule (pozorovací schéma pro diagnostiku autismu)
APLA	Asociace pomáhající lidem s autismem
ASD	Autism Spectrum Disorders (poruchy autistického spektra)
CARS	Childhood Autism Rating Scale (škála dětského autistického chování)
DACH	Dětské autistické chování
DSM IV	Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders IV (diagnostický a statistický manuál mentálních poruch, čtvrtá revize)
MKN-10	Mezinárodní statistická klasifikace nemocí a přidružených zdravotních problémů, 10. revize
PAS	Poruchy autistického spektra
PEP	Psychoeducational Profile (psychoedukační profil)
PDDs	Pervasive Developmental Disorders (pervazivní vývojové poruchy)
TEACCH	Treatment and Education of Autistic and Communication Handicapped Children (péče a vzdělávání dětí s autismem a dětí s problémy v komunikaci)

ÚVOD

Tématika poruch autistického spektra je v současné době v popředí zájmu odborné i laické veřejnosti. Díky zkvalitnění diagnostických postupů a rozšíření kritérií diagnózy, osob s diagnostikovanou poruchou autistického spektra přibývá a k dispozici je stále více informací, výzkumů a diskuzí na toto téma. Lidé s poruchami autistického spektra jsou nedílnou součástí naší společnosti, která se jim stále aktivněji snaží poskytovat vhodné podmínky a zázemí pro jejich co možná nejspokojenější život. Roste nabídka terapeutických služeb, sociálních služeb a rozvíjí se také oblast výchovy a vzdělávání lidí s PAS.

Důležitou součástí života každého člověka v soudobé společnosti jsou sociální dovednosti. Jejich zvládnutí podporuje kvalitu života, zvyšuje sociální status a spolupodílí se na zajištění fungování společnosti jako takové. Pro osoby s PAS může být zvládnutí některých sociálních dovedností problematické.

Cílem práce je charakterizovat autismus jako specifickou poruchu, jejíž projevy se odrážejí mimo jiné i ve způsobu trávení volného času a také ve specifčnosti v rámci rozvoje sociálních dovedností. Výzkumné šetření si klade za cíl zjistit, jakým způsobem žáci a studenti s PAS tráví svůj volný čas a zda je tento čas také prostorem pro rozvoj jejich sociálních dovedností. Vyzdvižena je zde role rodiny, která hraje podstatnou úlohu v životech lidí s PAS, a tedy i v oblasti volného času a rozvoje sociálních dovedností.

Téma práce jsem zvolila, protože mě dlouhodobě zajímá problematika autismu a pracuji ve školství se studenty s poruchami autistického spektra. Podpora rozvoje sociálních dovedností je významnou součástí edukace a výchovy žáků a studentů s PAS a domnívám se, že se jedná o téma, které je v souvislosti s touto diagnózou klíčové. Zvládnutí základních sociálních dovedností může významně pomoci žít lidem s PAS kvalitní život, zároveň napomáhá lidem v okolí lépe s lidmi s PAS komunikovat a případně je efektivně podpořit.

Práce obsahuje část teoretickou a praktickou. Teoretická část, která tvoří východiska pro část praktickou, je věnována shrnutí aktuálních odborných informací o poruchách autistického spektra, volném čase, sociálních dovednostech a rodině, jehož členem je dítě s PAS.

Praktická část práce zjišťuje prostřednictvím kvalitativního výzkumu informace o volnočasových aktivitách žáků a studentů s diagnózou PAS, o roli rodiny v této oblasti a o situaci v oblasti rozvoje sociálních dovedností v rámci volnočasových aktivit.

Data využita ve výzkumné části práce byla získávána prostřednictvím metody polostrukturovaných rozhovorů s žáky a studenty s PAS, dále s jejich rodiči a doplňkově se speciálními pedagogy, kteří některé z žáků a studentů s PAS učí. Pro získání podrobnějších informací byly dále doplňkově zvoleny výzkumné metody kazuistika a pozorování.

Práce může být přínosem pro ty, kteří se zajímají o problematiku sociálních dovedností u lidí s PAS. Dále může být informačním a inspiračním zdrojem pro rodiče dětí s PAS, ale také pro samotné osoby trpící touto poruchou.

TEORETICKÁ ČÁST

1 PORUCHY AUTISTICKÉHO SPEKTRA

1.1 Autismus a poruchy autistického spektra

Poruchy autistického spektra (dále také PAS) patří k nejzávažnějším vrozeným poruchám neurobiologického charakteru. Jedná se o poruchy pervazivního charakteru, které zasahují do všech oblastí života jedince. Člověk s poruchami autistického spektra nedokáže vyhodnocovat získané informace stejným způsobem, jako zdravý jedinec na totožné mentální úrovni. Lidé s autismem mají jiné vnímání a prožívání, a tedy i jejich chování je jiné.

Poznatky z odborné literatury svědčí o tom, že lidé s autismem žili na světě samozřejmě již dříve, než s jejich prvním odborným označením v roce 1911 přišel švýcarský psychiatr a univerzitní profesor medicíny Paul Eugen Bleuler. Autistické děti byly například za doby Hippokratovi označovány jako svaté děti, ve středověku zase jako děti uhranuté a ďáblem posedlé.

Zřejmě nejznámějším odborníkem, který se jako jeden z prvních zabýval tematikou autismu, byl americký psychiatr Leo Kanner, který jej hlouběji popsal v roce 1943 na základě svých výstupů při sledování skupiny lidí s touto poruchou (Vágnerová 2012, s. 317). Kanner pozoroval zvláštní chování u skupiny několika dětí, které charakterizoval jako osamělé, pohroužené do vlastního vnitřního světa, s nezájmem o okolí a neschopných lásky a přátelství. Samotnou poruchu poté nazval jako časný dětský (infantilní) autismus (Thorová 2006, s. 34). Dnes je již o této poruše k dispozici mnohem více informací, a proto lze na Kannerův popis autistických dětí nahlížet jako na nepřesný a z velké části nepravdivý. Ve stejné době nezávisle na Kannerovi přišel Rakušan Hans Asperger s popisem poruchy s podobnou symptomatikou, kterou tehdy nazval jako autistickou psychopatii (Čadilová, Žampachová 2008, s. 15).

Z dostupných pramenů lze usoudit, že v Československu byla informovanost o problematice poruch autistického spektra před revolučním rokem 1989 na velmi nízké úrovni. Poznatky ze zahraničí se do Československa příliš nedostávaly a výzkum této oblasti v naší zemi v podstatě neexistoval. Dle Čadilové a Žampachové (2008) byla

psychiatricka Růžena Nesnídalová téměř jedinou autorkou, která se tomuto tématu věnovala a své poznatky shrnula v roce 1973 v knize Extrémní osamělost. Po revolučním roce 1989 se začíná situace obracet a vznikají různé organizace zabývající se problematikou autismu. Jsou to například organizace Autistik, APLA, občanská iniciativa RainMan, JAN - Olomouc a další občanská sdružení zabývající se touto tematikou. Dostupné se staly stěžejní informace ze zahraniční literatury. Českou republiku také začali navštěvovat zahraniční odborníci zabývající se tímto tématem, což jistě přispělo k rozšíření povědomí o PAS u odborné i laické veřejnosti. Rozvoj přišel také v oblasti odborných seminářů a praktických kurzů určených pro odborníky, ale například i pro rodiče dětí s PAS. Život lidí s PAS přibližuje v současné době i celá řada monografií českých a zahraničních autorů, kteří buď sami mají diagnózu PAS nebo jsou například rodiči dětí s PAS. Mezi nejznámější autory s PAS, kteří ve svých dílech popisují své životy, patří například Temple Grandinová, Donna Williams, Naoki Higashida. Dále jsou to rodiče dětí s PAS, kteří ve svých knihách sdílejí příběhy svých potomků. K nim patří například Rupert Isaacson nebo české autorky Jana Makovcová a P. K. Pátá. Toto vše přispívá k lepšímu pochopení osob s touto složitou a v jistém ohledu stále tajemnou poruchou a snad také zvyšuje zájem a iniciativu na podporu zlepšení kvality života lidí s PAS.

Během posledních desetiletí názory na poruchy autistického spektra prošly bouřlivým vývojem. Pohled odborné i laické veřejnosti na tematiku PAS prochází změnami. Rozvoj v oblasti vědy a techniky vede k rozvoji v oblasti výzkumu PAS, také se neustále rozvíjí oblasti výchovy, vzdělávání, terapie a sociální péče o osoby s PAS.

I když stále nebyly jednoznačně zjištěny příčiny vzniku této poruchy, existuje mnoho informací a teorií, které popisují faktory vzniku tohoto, do jisté míry stále záhadného, fenoménu.

Autismus zahrnuje označení pro skupinu neurovývojových onemocnění. Termín autismus pochází z řeckého slova autos, tj. sám. Osamělost a určitá uvězněnost sám v sobě je jednou z charakteristik tohoto postižení. Další typické projevy autismu jsou vloženy do pojmu triáda problémových oblastí, který je vysvětlen níže. Vocilka (1994) charakterizuje autismus jako chorobnou zaměřenost k vlastní osobě, která je navíc spojena s poruchou kontaktu s vnějším světem. Lidé s autismem nerozumí našemu světu

a nikdo nemůže naplno porozumět tomu jejich. Povaha autismu výrazně zasahuje do života celé rodiny s autistickým členem.

Odborná veřejnost v současnosti používá spíše termín poruchy autistického spektra, který přesněji vystihuje povahu této problematiky, která v sobě zahrnuje celé spektrum oblastí života jedince, které jsou poruchou ovlivněny. Autismus, ve smyslu uzavření se do sebe, není zřejmě přesný termín pro poruchu, která je charakteristická i jinými stěžejními rysy, jako jsou zejména potíže v oblasti imaginace, komunikace a porozumění běžnému světu. U širší veřejnosti známá autistická uzavřenost nemusí být obecně platnou vlastností všech osob s touto poruchou. Tématika PAS je v České republice součástí oboru speciální pedagogika, konkrétně psychopedie, je ovšem také předmětem zájmu medicíny, psychologie, psychiatrie a sociálních služeb.

V současné době se do popředí stále intenzivněji dostává snaha zajistit lidem s PAS co možná nejpříznivější podmínky pro život v tomto světě, který pro ně může být složitý a nesrozumitelný. Prostřednictvím poznání osobnosti jedince, jeho potřeb, zajištění struktury, možnosti předvídatelnosti prostředí, rozvoje sociálních dovedností a funkční komunikace, se snaží rodiny, učitelé, asistenti, terapeuti a další zúčastněné osoby, zajistit lidem s PAS podmínky pro dobré zvládnání potíží, které s sebou tato diagnóza může přinášet.

1.2 Klasifikace PAS

V minulosti byly poruchy autistického spektra nesprávně řazeny mezi psychotické poruchy. V současnosti patří do pervazivních vývojových poruch. Slovo pervazivní znamená všepřonikající a vyjadřuje fakt, že postižení zasahuje život jedince do hloubky a v mnoha směrech. Nejčastěji jsou dnes používány dvě klasifikace PAS, a to Mezinárodní klasifikace nemocí, konkrétně její desátá revize obsahově aktualizovaná v roce 2014 (MKN-10) a dále klasifikace DSM-IV vydaná roku 1994 Americkou psychiatrickou asociací. Obě tyto klasifikace mají velmi podobný obsah, ovšem v některých bodech se rozcházejí či jsou méně či více konkrétní.

Pervazivní vývojové poruchy (Pervasive Developmental Disorders - PDDs) jsou Světovou zdravotnickou organizací (MKN - 10) charakterizované obtížemi v adaptaci na společnost v důsledku kvalitativních abnormalit osobnosti a psychosociální úrovně. Sem patří abnormality motorické, emocionální, kognitivní, volní a řečové.

Charakteristický je stereotypní, omezený a opakující se soubor činností a zájmů (Čadilová, et al. 2007, s. 12).

Zařazení jednotlivců do určité kategorie pervazivních vývojových poruch může být v praxi často nesnadné. Při diagnóze se objevuje překrývání jednotlivých poruch a jejich symptomů. K tomu nejčastěji dochází u diagnóz dětský autismus, Aspergerův syndrom a atypický autismus. To je jeden z důvodů, proč se v současnosti spíše než termín autismus, používá širší termín poruchy autistického spektra. Diagnostická kritéria MKN-10 dělí jednotlivé poruchy dle hlavních symptomů na tyto:

Dětský autismus (F84.0) může být diagnostikován, když se problémy projeví v každé části základní diagnostické triády. Kromě poruch v klíčových oblastech komunikace, sociální interakce a představivosti se mohou, ale nemusí, objevit další poruchy, které se navenek projevují neobvyklým a odlišným chováním.

Atypický autismus (F84.1) je zastřešující kategorií pro jedince, kteří splňují kritéria pro diagnózu dětského autismu jen částečně. U dítěte s touto diagnózou se objevuje řada specifických behaviorálních, sociálních a emocionálních symptomů, které se shodují s potížemi, které jsou charakteristické pro autismus. Mezi typické znaky atypického autismu patří vysoká citlivost až přecitlivělost na specifické vnější projevy a problémy při navazování vztahů s vrstevníky. Sociální dovednosti jsou však méně narušeny než u osob s dětským autismem.

Rettův syndrom (F84.2) je postižení neurologického původu, které se objevuje výhradně u dívek. Jde o pervazivní poruchu, která má dopad na somatické, motorické i psychické funkce. Příčinou Rettova syndromu je mutace genu na raménku chromozomu X a lze jej diagnostikovat na základě genetického vyšetření. Psychomotorický vývoj probíhá prvních šest měsíců v normě, poté následuje regres nebo stagnace ve vývoji, dítě ztrácí schopnost mluvy a pohybu rukou. Mezi typické projevy Rettova syndromu patří stereotypní pohyby horních končetin (kroucení, jakoby mytí rukou), sociální dovednosti jsou omezeny, objevuje se různá míra autistického chování, jehož projevy jsou spíše atypické. Mentální věk jedince s Rettovým syndromem dosahuje zhruba jeden až tři roky.

Jiná dětská dezintegrační porucha (F84.3) se začíná projevovat nejčastěji mezi třetím a čtvrtým rokem života dítěte. Minimálně do dvou let věku probíhá vývoj dítěte zcela

normálně. Mezi třetím a čtvrtým rokem u dítěte dojde k výraznému regresi, nástupu autistického chování a mentální retardace. Dítě ztrácí dříve získané sociální dovednosti, komunikační dovednosti, snižuje se úroveň motorická i sebeobslužná. Často se k projevům přidává i emoční labilita, agresivita, hyperaktivita, poruchy spánku, úzkostnost či abnormální reakce na sluchové podněty. Opětovné zlepšení nastat může, ale nemusí (Thorová 2008, s. 25).

Hyperaktivní porucha sdružená s mentální retardací a stereotypními pohyby (F84.4) je charakteristická nápadnou motorickou aktivitou (skákání, běhání, různorodé nepřiměřené pohyby celého těla). Příznačné jsou dále stereotypní vzorce v činnostech a v chování. IQ těchto jedinců je pod 34 bodů, tedy v oblasti těžké mentální retardace. Tento syndrom se často objevuje spolu s dalšími přidruženými postiženími.

Aspergerův syndrom (F84.5) je porucha autistického spektra, která se vyznačuje problémy v komunikaci a v sociálním chování, které jsou v rozporu s dobrými řečovými schopnostmi a intelektem. U lidí s Aspergerovým syndromem jsou výrazné problémy při navazování přiměřených vztahů s lidmi, špatné reakce na změny, nestandardní zájmy, stereotypní a rituální chování. Potíže se objevují v chápání neverbální komunikace. Problémy se mohou objevit i v oblasti motoriky (grafomotoriky), abstrakce, logiky, orientace a sebeobsluhy. Intelekt u lidí s Aspergerovým syndromem může být podprůměrný, průměrný, ale i nadprůměrný. Poruchu jako první popsal v roce 1944 rakouský pediatr a profesor medicíny Hans Asperger (James 2006, s. 12).

Jiné pervazivní vývojové poruchy (F84.8) zahrnují takové chování, při němž je narušena komunikace, sociální interakce, představitost i hra, ale ne v takové míře, aby odpovídala např. diagnóza dětský či atypický autismus. Jedná se o méně častou diagnózu.

Jako poslední ve svém výčtu pervazivních vývojových poruch uvádí MKN-10 **Pervazivní vývojovou poruchu NS (F84.9)**.

Dle klasifikačního systému DSM-IV do kategorie pervazivních vývojových poruch patří autistická porucha, pervazivní vývojová porucha dále nespecifikovaná, Aspergerův syndrom, dětská desintegrační porucha osobnosti a Rettův syndrom (Hrdlička, Komárek 2004, s. 14-15).

V České republice se využívá zejména klasifikace dle MKN-10. Její správné využití

podporuje další úspěšnou práci s jedincem s PAS. Odborníci i rodiny pečující o jedince s PAS by měli být informováni o charakteru daného postižení a jeho specifikách. I v oblasti rozvoje sociálních dovedností je znalost diagnózy velmi důležitá. Je ovšem potřeba mít stále na mysli, že každý člověk je originál a někdy není možné jej bezvýhradně zařadit do žádné z výše uvedených kategorií.

1.3 Etiologie a výskyt PAS

Přestože jsou příčiny vzniku PAS již dlouhou dobu zkoumány odborníky, nebyly dosud přesně zjištěny. Leo Kanner v roce 1943 definoval příčinu autismu jako získanou nedostatečnou citovou vazbu, která vznikla nesprávným rodičovským přístupem či patologií rodičů. Toto bylo ovšem již jako příčina vzniku PAS vyvráceno. Nyní jsou tyto poruchy považovány odborníky za vrozené s neurologickým charakterem a s neurobiologickým původem v mozkových abnormalitách různých příčin (Gillberg, Peeters 1998, s. 51). Jedná se o poruchy funkčních systémů v mozku, které se podílejí na komunikačních, sociálních a integrativních schopnostech člověka. Tedy právě na schopnostech, které jsou u osob s PAS narušeny (Thorová 2006, s. 315). Poruchy zřejmě vznikají v oblasti limbického systému, mozečku, hipokampu a kůry mozkové. Čím větší je toto poškození, tím vážnější je postižení.

Vágnerová (2012) popisuje čtyři hlavní oblasti, které souvisejí se vznikem PAS. Jedná se o genetickou podmíněnost, která byla při výzkumu opakovaně potvrzena jako jedna z možných příčin vzniku PAS. Rodiče dětí s PAS mají některé vlastnosti, které svým charakterem odpovídají základním příznakům poruchy. Jsou to zejména potíže při navazování sociálního kontaktu, komunikační obtíže či tendence k sociální izolaci. Prenatálně působící faktory, jako například intrauterinní infekce, jsou další možnou příčinou vzniku PAS. Také vnější sociální faktory se mohou podílet na vzniku PAS. Dále jsou to biologické faktory, jako jsou funkční či morfologické změny mozku, které mohou dle některých výzkumů zapříčinit vznik PAS.

V současnosti existuje několik desítek teorií, které se pokoušejí objasnit příčinu vzniku PAS. Patří sem například vliv oxytocinu a vasopresinu na mozkové struktury, virová teorie, nadbytek testosteronu v těle matky při těhotenství, vliv vakcinace, negativní vliv znečištěného životního prostředí, atd. Žádná z těchto teorií ovšem dosud nebyla plně potvrzena (Klenerová 2008, s. 2).

Počet osob v populaci s diagnózou PAS se každým rokem zvyšuje. Jedinců s diagnostikovanou poruchou tohoto charakteru přibývá zejména proto, že se změnilo, zlepšily a rozvinuly techniky diagnostiky a zároveň se rozšířila její kritéria. V minulosti se v České republice nezdálo, že diagnóza nebyla správná, nebo byla určena velmi pozdě, což ovlivňovalo celý další vývoj jedince s PAS, protože mu nemohly být včas poskytnuty vhodné prostředky k jeho rozvoji. Díky zlepšení v oblasti diagnostiky se nejen zvyšuje počet dětí s touto diagnózou, která je stanovena nejčastěji ve věku mezi třemi až pěti lety, ale také se zvyšuje počet osob, kterým byla porucha diagnostikována až v dospělosti. Tento fakt je důsledkem zvýšené informovanosti laické veřejnosti o tomto tématu. Někteří lidé sami na sobě nebo na svých blízkých pozorovali některé ze znaků PAS a mnohým z nich jejich podezření následně potvrdila odborná diagnóza.

Dle Thorové (2008) se poruchy autistického spektra se objevují u lidí na celém světě, bez ohledu na rasu, národnost, sociální postavení či geografické poloze. PAS trpí 1 % lidí v celosvětové populaci. Každoročně se v naší zemi narodí 500 až 1 000 dětí s poruchou autistického spektra. Nejčastěji je diagnostikován dětský autismus, který se týká jednoho z tisíce narozených dětí. Za ním následuje atypický autismus. Aspergerův syndrom je oficiálně méně častým typem PAS, statisticky se objevuje průměrně u každého třetího až sedmého dítěte z tisíce. Jedná se ovšem o typ PAS, který může vzhledem k náročnému zjišťování jeho přítomnosti zůstat nediodagnostikován či být diagnostikován mylně. Reálný počet lidí, kteří trpí některou z forem PAS je zřejmě vyšší, než uvádí statistické údaje, protože ne každý člověk projde procesem diagnostiky. Dále je možnost chybné diagnózy či propadnutí v diagnostické síti, protože znaky nasvědčující přítomnosti PAS nemusí být v době provádění diagnostiky zjištěny.

Richman (2006) uvádí, že statisticky se PAS objevují více u chlapců než u dívek, a to v poměru 3:1. Na tomto faktu se podílí zřejmě to, že chlapců s PAS je skutečně více, ale také možnost, že část dívek a žen byla chybně diagnostikována nebo nebyla diagnostikována vůbec. Často se totiž stává, že dívky a ženy s autismem mají mnohem lepší komunikační a sociální dovednosti než chlapci s tímto postižením. Proto mohou být tyto případy diagnostikovány ne jako PAS, ale například jako sociální deficit s poruchami učení nebo jako atypická varianta selektivního mutismu. Počet dívek a žen s PAS je proto ve skutečnosti zřejmě o něco vyšší, než jak uvádějí statistiky.

1.4 Diagnostika PAS

Diagnostikou se rozumí činnost, která směřuje ke zjištění diagnózy, projevů a příznaků určité choroby s cílem odhalit její příčiny, způsob léčby a prognózu (Hartl, Hartlová 2000, s. 111). Včasná diagnostika je velmi důležitá pro co nejefektivnější a nejvhodnější pomoc dětem s PAS a jejich rodině v oblasti sociální, zdravotní i pedagogické. Diagnostické hodnocení je základem veškeré terapie, výchovy i vzdělávání.

Diagnózu PAS provádějí odborníci, ke kterým zpravidla přicházejí rodiče dítěte, u něhož mají podezření na tuto poruchu. Dle Novotné (1998) mohou být některé příznaky totiž patrné již krátce po narození dítěte. Jde například o odmítání kojení, nevyhledávání očního kontaktu, nevyhledávání nebo nelibost při kontaktu fyzickém, málo úsměvů na tváři dítěte, apod. Tyto projevy samozřejmě nemusí nutně znamenat, že má dítě PAS, ale mohou rodiče upozornit na možnost přítomnosti nějakého problému. Hrdlička (2004) dále udává jako možné příznaky autismu opožděný vývoj řeči mezi prvním a druhým rokem života dítěte a nezáměr dítěte o kontakt s okolím. V pozdějším věku si lze všimnout nezáměru o hru, hraní si zvláštním způsobem nebo s netypickými věcmi, fixace na určité předměty při hře i mimo ní, nevyhledávání vrstevnického kolektivu, sklonu k repetitivním aktivitám a pohybům, zvýšené potřeby řádu v běžném životě i při jednotlivých činnostech, nelibých reakcí na změny či na vybočení z rutiny. Thorová (2008) dále k projevům přidává nepochopení mluvené i psané řeči, problémové znaky v emoční oblasti, jako například nepřiměřené emoční reakce na určité věci, lidi nebo situace. Kromě nevyhledávání očního kontaktu si lze všimnout i nedostatečnosti v dalších neverbálních projevech, zejména v gestice a v mimice. Dle Schoplera a Mesibova (1997) se v logopedické oblasti může objevit mutismus, echolalie, vytrvalé opakování určitých frází a také časté nesprávné používání zájmen.

PAS je možné diagnostikovat v každé věkové skupině. Při diagnostice je potřeba brát v úvahu nejen osobu diagnostikovanou, ale také jeho rodinu a širší sociální zázemí. Před zavedením jakékoliv intervence je potřeba provést důkladnou funkční analýzu problémového chování. Nezbytné je určit vztahy mezi chováním a prostředím a správně je posoudit. „*Chování je třeba definovat objektivně, abychom byli přesně informováni o jeho kvalitě, intenzitě, frekvenci výskytu a délce trvání*“ (Jelínková 2002, s. 4).

U poruch autistického spektra existuje základní diagnostická triáda problémových oblastí vývoje. Tento soubor symptomů popsala v sedmdesátých letech 20. století britská lékařka Lorna Wingová, která soubor nazvala jako „triádu poškození“. Dnes se tato triáda, zvaná spíše jako „triáda autismu“, používá při stanovení diagnózy PAS. Triáda zahrnuje oblast sociální interakce, komunikace a představitosti.

V oblasti sociální interakce má jedinec s poruchou autistického spektra často problém v navazování kontaktů s lidmi, jiní lidé ho nezajímají, tráví čas raději sám, chybí u něj sdílená pozornost. Často se stává, že pokud se zajímá o lidi ve svém okolí, zajímá se zejména o věci, které jemu osobně připadají důležité. Nevyhledává vrstevníky, často neprojevuje své city ani k blízkým osobám, nebo je neprojevuje takovým způsobem, jakým je to v dané kultuře a společnosti běžné.

Dle Gillberga a Peeterse (2003) je poměrně těžké oddělit symptomy v oblasti sociálních vztahů a v oblasti sociální komunikace. Dosud není jasné, zda tyto dvě domény problémů od sebe mohou být jasně odlišeny. Deficit v oblasti komunikace se projevuje tím, že jedinec nereaguje na své jméno, mluví sám o sobě ve třetí osobě, neumí vyjádřit své přání a potřeby, má opožděný vývoj řeči. Řeč je stereotypní a monotematická, může se objevit selektivní nebo úplný mutismus. V oblasti představitosti je jedinec nápadně zaměřen na určitou činnost nebo činnosti, které rutinně a pravidelně vykonává. Stereotyp se objevuje i v pohybech a gestech. V případě narušení rutinní činnosti reaguje jedinec s PAS negativně, změny pro něj nejsou příjemné. Rutinní a stereotypní povaha činností poskytuje člověku s PAS pocit jistoty a bezpečí, uklidňují jej.

Dle Thorové (2006) je míra postižení v těchto oblastech závislá na řadě faktorů, zejména na věku jedince, charakteru a hloubce jeho postižení, kognitivních schopnostech, osobnostních vlastnostech, možných přidružených vadách, sociálním a rodinném prostředí, atd. Nelze obecně říci, že každý jedinec s PAS se vyznačuje všemi níže popsanými znaky. Každý člověk je individualitou, a to platí i o člověku s poruchou autistického spektra.

PAS nelze diagnostikovat v laboratoři, i když se vědci neustále pokoušejí vyvinout metodu, která by toto umožnila. V současné době neexistuje test biologického charakteru, který by prokázal PAS. Dle Grandinové (2014) je to pozorování a posuzování chování, které vede k diagnostikování PAS. Využívají se techniky sloužící k určení klinické diagnózy a dále pak screeningové metody. Ty slouží k mapování a výzkumu chování jedince s podezřením na PAS. Takovýchto screeningových dotazníků, které detekují PAS, je celá řada.

Mezi nejpoužívanější screeningové dotazníky patří dle Thorové (2006) metoda ADI-R (Autism Diagnostic Interview-Revised, tj. rozhovor pro diagnostiku autismu, přepracovaná verze), ADOS (Autism Diagnostic Observation Schedule, tj. pozorovací schéma pro diagnostiku autismu), PEP (Psychoeducational Profile, tj. psychoedukační profil) a AAPEP (Adolescent and Adult Psychoeducational Profile, tj. psychoedukační profil pro dospívající a dospělé). V ČR se nejčastěji používá škála CARS (Childhood Autism Rating Scale, tj. škála dětského autistického chování) a česká depistážní technika DACH (dětské autistické chování).

Diagnostika je prováděna psychologem nebo psychiatrem s praktickou klinickou zkušeností. I další odborníci mohou ovšem vyslovit podezření na PAS, například pediatři, neurologové, logopedi, učitelé, pracovníci speciálně pedagogických center a pracovníci pedagogicko-psychologických poraden.

Velmi významnou diagnostickou metodou je objektivní pozorování a standardní systematické psychologické vyšetření. Při vyšetření se využívají zejména metody pozorování a rozhovoru. Nedílnou složkou je rodinná a zdravotní anamnéza. Vyšetření je uskutečněno zpravidla před třetím rokem věku dítěte a probíhá formou hry. Důležitý je přímý kontakt s dítětem, který zajišťuje získání autentických informací a využívá informace od rodičů, kteří dobře znají návyky a způsoby chování svého potomka.

Thorová (2006) uvádí tři fáze ideálního diagnostického modelu:

- Fáze podezření je fází, při které si většinou rodiče všimnou, že jejich dítě se nevyvíjí standardně a s tímto znepokojením se obracejí na odborníka, nejčastěji na pediatra. Ten, podle symptomatiky nebo pomocí dotazníku, vysloví podezření na poruchu autistického spektra a pošle dítě k vyšetření na specializované pracoviště.

- Ve druhé fázi, která je nazývána diagnostickou, dítě absolvuje u odborníků různá vyšetření (screeningové testy, genetické vyšetření, neurologické vyšetření, atd.), na základě kterých je určena diagnóza.
- Postdiagnostická fáze nastává ve chvíli, kdy je již diagnóza známa. V této fázi by se měli rodiče a blízké osoby zorientovat v problematice PAS a vyhledávat možnosti péče a práce s dítětem v oblasti sociální, terapeutické, výchovné i vzdělávací.

Při určování diagnózy PAS je vždy nutné brát v úvahu fakt, že se jedná o spektrum symptomů, které se může pojít s jiným onemocněním či poruchou. Je to porucha vrozená a její první projevy v oblasti vývoje a chování se zpravidla u dítěte objevují již před věkem tří let. S definitivní diagnózou by se mělo počkat přinejmenším do dvou let věku dítěte, ovšem nejpozději mezi čtvrtým a pátým rokem věku by měla být určena jasná diagnóza. Obtížné pro diagnostiku v tomto raném období mohou být změny chování dětí v průběhu doby, vliv kognitivních faktorů na klinické symptomy a překrývání PAS s mentální retardací.

Psychologové stanovují prostřednictvím standardizovaných testů mentální úroveň dítěte. V praxi jsou dobře využitelné např. multifaktoriální vývojové škály PEP, APEP, Gessel, aj. Děti s PAS mívají v těchto testech výsledky velmi nesourodé. Zatímco v některých oblastech jsou jejich výsledky velmi špatné, jiné jim jdou o poznání lépe. Potíže jim působí oblasti představivosti, komunikace, emoční empatie a sociálního porozumění. Úspěšní ovšem bývají v oblastech abstraktně vizuálního myšlení a mechanické paměti.

V České republice je nejpoužívanější posuzovací škála CARS (Childhood Autism Rating Scale, tedy škála dětského autistického chování), která se může využívat již u dvouletých dětí a také u dětí které sice nemluví, ale ve vývoji dosáhly alespoň 18 měsíců mentálního věku. Využívá se přímé pozorování, anamnestické dokumenty a informace od rodiny. Škála CARS hodnotí patnáct oblastí chování. Patří sem například schopnost nápodoby, úroveň verbální a neverbální komunikace, schopnost adaptace, vztahy k druhým lidem, hra a užívání předmětů, aj. Míra abnormality v jednotlivých oblastech se hodnotí na čtyřstupňové škále.

Včasná a správná diagnostika a zahájení rané intervence jsou stěžejními faktory účinné pomoci. Díky takovéto diagnostice je možné zahájit intenzivní ranou terapii, která zvyšuje šanci na úspěšnou integraci jedince do majoritní společnosti a využití efektivního přístupu pro rozvoj co možná nejkvalitnějšího života člověka s PAS. To souvisí samozřejmě i s rozvojem sociálních dovedností osob s PAS. Znalost diagnózy a z ní vyplývajících potřeb jedince může velmi napomoci při rozvoji určitých sociálních dovedností.

2 VOLNÝ ČAS A VOLNOČASOVÉ AKTIVITY

2.1 Vymezení pojmu volný čas a funkce volného času

Volný čas představuje pro člověka důležitou součást života. Jde o čas, který poskytuje prostor věnovat se aktivitám, které člověka naplňují, baví, přinášejí mu radost, uvolnění či poznání. Ideálně je to čas, ve kterém člověk není pod tlakem pracovních či jiných závazků a může se tak věnovat rozličným aktivitám.

Vymezení pojmu volný čas s sebou přináší řadu možností. Různí autoři tento termín charakterizují z rozličných hledisek. Na volný čas lze pohlížet například z hlediska časového či obsahového. Dále se zde projevují aspekty sociální, ekonomické, psychologické, filosofické či kulturní. Při snaze definovat pojem volný čas se lze setkat se dvěma základními směry. První z nich vymezuje volný čas tzv. negativně, tedy tak, že volný čas představuje dobu, která vznikne odečtením doby práce, studia, domácích prací a uspokojení základních biologických potřeb, jako je spánek, stravování, apod. Tzv. pozitivní pojetí volného času jej charakterizuje jak dobu, ve které se člověk může svobodně realizovat nezávisle na jakýchkoliv povinnostech (Vážanský 1994, s. 11).

Volnočasové aktivity mohou být rozlišovány dle druhu prováděné činnosti. Jsou to zejména aktivity sportovního, kulturního, rekreačního, výchovného a vzdělávacího charakteru. Existuje několik rovin, které lze v rámci volného času nazírat. Jedná se o prostředí, ve kterém je volný čas tráven, dále pak čas, kdy je volný čas tráven a druh volnočasové aktivity, kterou je volný čas naplňován. Pokud hovoříme o čase, ve kterém je volný čas tráven, je zde rozlišován volný čas během všedního dne, během týdne či během roku.

Dle Číhovského (2002) jsou mezi čtyři základní vlastnosti volného času řazeny svobodná volba místa, času a činnosti ve volném čase, nezainteresovanost, hédonistická povaha činností a uspokojování osobních požadavků jednotlivce. *„Výběr činností ve volném čase je samoučelný, činnost není vykonávána pro jinou odměnu než pro tu, kterou sama vnitřně poskytuje. Uspokojení, pocity štěstí a blaha jsou cílem samy o sobě. Volný čas má hédonistický charakter, existuje proto, aby byl člověkem využíván“* (Švigová 1967, s. 68).

Trávení volného času jistě také závisí na věku jedince. Jednotlivé věkové kategorie mají různé priority v oblasti volného času, může se také lišit doba, kterou mají pro volný čas k dispozici. Například děti na prvním stupni základní školy mají zpravidla více volného času než pracující lidé ve středním věku.

V České republice je v současnosti velmi pestrá nabídka volnočasových aktivit pro všechny věkové kategorie. Zvláště ve větších městech se také rozvíjí nabídka volnočasových aktivit pro osoby s různými druhy postižení.

Volný čas plní v životě člověka řadu důležitých funkcí. Smysluplné a vhodné trávení volného času přispívá ke spokojenému a zdravému životnímu stylu. Funkcemi volného času se zabývá řada autorů. Například Pávková (2002) mezi základní funkce volného času řadí funkci komunikační, kontemplační, výchovnou a vzdělávací, integrační, enkulturační a participační. Dále pak volný čas přináší fyzickou a duševní regeneraci a rekreaci, kompenzaci a odstranění frustrace. Je to tedy protipól pracovního času, který může člověka unavovat a stresovat. Protože je člověk tvorem bio-psycho-sociálním, je žádoucí, aby i volný čas přispíval k rozvoji všech těchto tří prvků.

Je zřejmé, že všechny výše zmíněné funkce volného času jsou důležité. Pokud se jedná o děti a mladé lidi s PAS, je zapotřebí vyzdvihnout u volného času zejména jeho funkci regenerační, výchovnou, vzdělávací a komunikační. Vhodně trávený volný čas může podporovat rozvoj lidí s PAS v mnoha oblastech. Je to prostor k odpočinku od náročného programu ve škole nebo v zaměstnání, prostor, kdy se mohou věnovat aktivitám, které je zajímají a mají rádi. Volný čas může být také přirozeným a zábavným způsobem využit k výchově a vzdělávání, zejména prostřednictvím zážitků. Setkávání s různými lidmi ve volném čase může napomáhat v rozvoji komunikačních a sociálních dovedností, které jsou často u osob s PAS oslabeny.

V této práci je tedy volný čas rozuměn jako čas, ve kterém jedinec vykonává činnosti dle své vlastní volby a uvážení. Nejedná se o čas trávený ve škole či v práci, je to čas trávený dobrovolnou a svobodnou činností. Volný čas plní řadu důležitých funkcí a pro tuto práci jsou brány jako klíčové funkce volného času dle Pávkové, a to funkce kompenzační, regenerační a vlastní orientace v životě.

2.2 Způsoby trávení volného času a volnočasové aktivity

Způsoby jakými tráví lidé svůj volný čas je ovlivněno jejich životním stylem, vlastnostmi, zájmy, bydlištěm, sociálními skupinami, ve kterých působí, ale také například finančními a časovými možnostmi. Dále se ve způsobu trávení volného času člověka odráží jeho věk, pohlaví, temperament, vlastnosti, zdravotní stav a další faktory. Způsoby trávení volného času do určité míry člověka ovlivňují v jeho životě a formují. Smysluplné, radostné a uspokojující trávení volného času zvyšuje kvalitu života člověka a tím následně i celé společnosti.

Volnočasové aktivity patří do činností odpočinkových, ať už jde o odpočinek aktivní či pasivní. Jsou to činnosti, které člověk vykonává v době svého volného času. Volnočasové aktivity mohou být provozovány cíleně či nahodile, individuálně či skupinově, pravidelně, příležitostně či jednorázově.

Vycházíme-li z Hofbauera (2004), lze rozlišit volnočasové aktivity z těchto hledisek:

Podle míry organizace lze rozlišovat zájmovou činnosti příležitostnou, spontánní a pravidelnou. Příležitostná zájmová činnost je místně a časově ohraničená a plně organizovaná. Jde například o letní dětské tábory nebo lyžařské výcviky. Spontánní zájmová činnost je bez omezení časem a místem, je přístupná všem zájemcům. Pravidelnou zájmovou činnost zajišťuje nejčastěji kvalifikovaný vedoucí, jedná se zejména o kroužky a kurzy. Podle prostředí, ve kterém je volnočasová aktivita vykonávána je rozlišováno prostředí rodinné, školní, prostředí institucí zajišťující volnočasové aktivity, atd.

Podle obsahu činnosti rozlišujeme např. volnočasové aktivity tvůrčí, kulturní, sportovní a konzumní. Podle počtu lidí, kteří volnočasovou aktivitu vykonávají, můžeme rozlišovat volnočasové aktivity individuální (např. četba, sledování TV, individuální sporty, atd.) a aktivity ve skupině, do kterých patří např. kolektivní sporty a hry, kroužky, atd.

Dalším důležitým faktorem, který ovlivňuje výběr volnočasové aktivity je věk jedince. V předškolním a raném školním věku je pro dítě stěžejní rodina, se kterou také tráví většinu svého volného času. Postupně se však dítě od rodiny odpoutává, a také v oblasti volnočasových aktivit začíná vyhledávat spíše společnost svých vrstevníků, tedy spolužáků a kamarádů. Vymezování se vůči rodičům a osamostatňování vrcholí

v období adolescence, kdy je pro mladého člověka stěžejní kontakt s jeho vrstevnickou skupinou či podobně starými lidmi. V tomto období také člověk často objevuje nové zájmy a aktivity, kterým se věnuje, zkouší nové věci a v rámci svého volného času bývá velmi aktivní. Dospělost s sebou přináší nové povinnosti, studia či první pracovní zkušenosti. To se odráží i na volnočasových aktivitách, kterým je věnováno o něco méně času. Dospělí lidé tráví svůj volný čas rozličnými aktivitami individuálně, s partnery, s přáteli a později se svými potomky.

Dále lze rozlišovat volnočasové aktivity dle instituce, která je nabízí a zajišťuje. Pro děti a mladé lidi jsou to nejčastěji střediska volného času dětí a mládeže, školy, školní kluby a družiny, občanská sdružení, církevní instituce či komerční zařízení, která jim nabízejí volnočasové aktivity rozličného charakteru. Pro volný čas jsou využívána také přirozená prostředí člověka jako jsou parky, zahrady, ulice. Dále také infrastruktura jako jsou dětská hřiště, sportovní hřiště, nákupní centra, apod.

Děti tráví nejvíce svého volného času s rodiči a také v rámci různých organizovaných kroužků a kurzů. Často se věnují sportu, výtvarnému či hudebnímu umění, docházejí na dramatické kroužky, přírodovědecké kroužky, apod. Pro děti představuje důležitou roli při trávení volného času hra. Ta může probíhat buď ve skupině nebo také o samotě. Děti mají řadu hraček, hrají různé stolní či společenské hry, apod. Nemalou roli v současné době hraje sledování televize a aktuálně také rozvoj informačních technologií, u kterých tráví děti i mladí lidé často velkou část svého volného času.

Štursová a Bocan (2006) uvádějí jako nejčastější aktivity, kterým se věnují mladí lidé ve svém volném čase poslech hudby, aktivní sport, četbu, schůzku s partnerem a kamarády, návštěvu kaváren a restaurací, práci s počítačem a internetem, pasivní odpočinek (nicnedělání), turistiku, studium, mimoškolní vzdělávání, atd.

Pokud se hovoří o volném čase dětí a mladých lidí v současné době, je zapotřebí zmínit rostoucí vliv informačních technologií. Současné děti a mládež tráví část svého volného času například hraním počítačových her, sledováním sociálních sítí, aktivitami na internetu, které jsou dnes dostupné jak na počítači, tak také na tabletu či mobilním telefonu. Hovoří se o nadměrném užívání těchto technologií s potenciálem vytvoření závislosti, kterým jsou ohroženi právě zejména děti a mladí lidé.

2.3 Volný čas žáků a studentů s PAS

Trávení volného času u lidí s PAS má svá specifika. Charakter tohoto postižení se projevuje ve všech oblastech života jedince s PAS, tedy i v oblasti volného času. Ve věkové kategorii dětí a mladých lidí s touto poruchou lze očekávat, že i v oblasti volného času bude potřeba pomoc a podpora jiných lidí, zejména rodičů. Ta se projeví při plánování volného času, vybírání volnočasových aktivit i při jejich samotném průběhu. Vliv na způsob trávení volného času osob s PAS má několik faktorů, mimo jiné charakter a hloubka postižení, věk jedince, jeho rodinné a sociální zázemí, lokalita, ve které žije, atd. Žáci a studenti s PAS mohou navštěvovat kurzy a kroužky, které jsou přímo pořádané pro osoby s postižením, mohou být integrováni do běžných kroužků a mohou se, s ohledem na jejich potřeby, schopnosti a možnosti, účastnit sportovních, kulturních a dalších volnočasových aktivit, které jsou určeny pro širokou veřejnost.

Charakter poruchy se odráží v rámci volného času v několika oblastech. Komunikační problémy, které s sebou PAS často přináší, mohou ovlivnit charakter výběru volnočasových aktivit. Komunikační obtíže mohou být také problematickým faktorem při samotném výběru volnočasové aktivity už jen z toho praktického hlediska, že osoba nemusí být schopna sdělit své přání, názor či reakci na volnočasovou aktivitu. Je také pravděpodobné, že děti a mladí lidé nebudou sami příliš vyhledávat sociální kontakty a velké skupiny lidí, se kterými by trávili svůj volný čas.

Nedostatky v oblasti představitosti se mohou projevit neschopností naplánovat si volný čas, vybrat si vhodné volnočasové aktivity či vůbec pochopit, co volný čas představuje. Proto lidé s PAS často potřebují v oblasti plánování a realizaci volnočasových aktivit podporu jiných lidí, zpravidla rodinných příslušníků či organizací, které zajišťují různé volnočasové aktivity vhodné pro lidi s PAS.

Lidé s PAS mívají v repertoáru svého chování stereotypní rituály a činnosti, které musí nezbytně pravidelně provádět pro to, aby se cítili dobře. Tyto rituály a činnosti zasahují i do oblasti volného času. Lidé s PAS běžně vyhledávají stereotypní aktivity, věnují se jednoduchým opakujícím se činnostem nebo vykonávají každodenně stejné aktivity. Někteří lidé s PAS tráví mnoho svého času jen prováděním stereotypních pohybů, jako jsou například kývání se, pohupování, skákání, třepotání rukama či hýbání a specifická hra s různými předměty (přesýpání korálků, rovnání věcí za sebe do řad, atd.).

Volnočasové aktivity, pokud jsou dobře naplánovány, zvoleny a uskutečněny, naplňují funkce volného času, zejména funkci rekreační a regenerační, kompenzační, komunikační, vzdělávací, výchovnou, participační a integrační. Toto ovšem neplatí u všech osob s PAS, protože řada z nich je velmi uzavřená, od vnějšího světa jakoby oddělená a svůj volný čas tráví nejčastěji o samotě. Společnost jiných lidí či vykonávání různých nových činností na ně může působit nepříjemně a rozrušovat je. I zde tedy velmi záleží na individualitě každého jedince, jeho potřebách, zvycích a zájmech.

Volnočasové aktivity mohou být příležitostí k seberozvoji a také k rozvoji sociálních vztahů. Protože osoby s PAS, zejména děti a mladí lidé, tráví mnoho svého volného času s rodinou, má tento čas potenciál k upevňování rodinných vztahů. To může mít pozitivní dopad na celkovou atmosféru uvnitř rodiny. Na druhou stranu je to i čas, když osoby s PAS mohou poznávat jiné lidi a objevovat nové situace, ve kterých nehrají zásadní roli jejich rodiče.

Janiš (2009) uvádí, že kvalitní realizace volného času dětí a mladých lidí prostřednictvím vhodných volnočasových aktivit, patří do oblasti sociálního učení a podporuje pozitivní socializaci. Prostřednictvím volnočasových aktivit si lidé mohou osvojit a prohloubit řadu sociálních dovedností zábavným a přirozeným způsobem. Podpora rodičů a dalších osob by měla přispět k tomu, aby volný čas pro lidi s PAS znamenal čas pro potěšení, zábavu a odpočinek, čas, v němž může člověk více než kdykoli jindy dělat to, co jej baví. Zatímco pro některé osoby s PAS je sociální kontakt a přirozenou a vyhledávanou součástí života, pro jiné jsou vztahy s druhými lidmi komplikované a přítomnost druhých lidí vůbec nevyhledávají. Svůj čas naplňují spíše individuálními často stereotypními činnostmi. Často také mají přesný časový harmonogram, kdy tyto činnosti vykonávají a jakákoliv změna či zásah do nich, může být nežádoucí a způsobit například agresivní chování vůči sobě či druhým. Volný čas je důležitým časem vhodným pro rozvoj sociálních a komunikačních dovedností. Dle Volkmar (2014) se osoby s PAS, které tráví svůj volný čas spíše pasivním způsobem, jako například pozorováním okolí či poslechem hudby, nedostávají do přímé interakce s okolím a potenciál rozvoje jejich sociálních a komunikačních dovedností je nižší.

Praktická část této diplomové práce se věnuje mimo jiné také výzkumu toho, jaké volnočasové aktivity vyhledávají děti a mladí lidé s PAS a co jim tyto aktivity přináší.

Vzhledem k charakteristice tohoto postižení je v praktické části práce zjišťováno, zda respondenti dávají přednost aktivitám individuálním či skupinovým, zda v rámci svého volného času vyhledávají sociální kontakty, zda nějakými způsoby rozvíjejí prostřednictvím volného času své sociální dovednosti a také například, zda se věnují nějakým zvláštním a zajímavým činnostem, které souvisejí s typickým znaky PAS.

3 SOCIÁLNÍ DOVEDNOSTI

3.1 Socializace a sociální vývoj člověka

Dle Holého (2009) představuje socializace velmi důležitý aspekt v sociální determinaci jedince. Lze ji charakterizovat jako celoživotní proces včleňování člověka do společnosti a rozvoj jeho sociálních dovedností. Jedná se o aktivní děj, který probíhá za působení společnosti, ve které jedinec vyrůstá. Člověk je v interakci mezi společností, její kulturou a jazykem, což jej významně ovlivňuje a formuje. Helus (2004) uvádí, že prostřednictvím socializace se utváří a vyvíjí osobnost jedince. Člověk reaguje na sociální vlivy, které jej obklopují různými způsoby. Buď se s nimi vyrovná, nebo jim podlehne či je tvořivě zvládá.

Socializace začíná v rodině a postupně do ní zasahuje celá řada dalších sociálních skupin, zejména škola a vrstevníci. Sociální vývoj probíhá v několika etapách, které popisují různí autoři z oblasti sociologie i psychologie. I když socializace je celoživotní proces, je dětství nejdůležitějším obdobím, ve kterém je tento proces nejintenzivnější. Například Čáp a Mareš (2001) rozdělují socializaci dítěte do tří etap. V té první se dítě ztotožňuje se svou matkou, která mu poskytuje pocit bezpečí, stability a jistoty. Ve druhé etapě se dítě pokouší nalézt nezávislost a postupně se odpoutává od rodičů, zejména od matky. Buduje si své postavení v síti sociálních vztahů a do popředí se dostávají zejména vztahy vrstevnické. Ve třetí etapě se ještě více uvolňují pouta mezi dítětem a rodičem, dítě se postupně stává autonomní jednotkou s širším polem sociálních vztahů a sociálních rolí.

V souvislosti se socializací je v této práci zapotřebí zmínit její stupně. Vědní obor speciální pedagogika rozlišuje čtyři základní stupně socializace. Ty odkazují na úroveň zvládnutí socializace jedince a z toho plynoucí důsledky ovlivňující život jedince ve společnosti. Jedná se o integraci, adaptaci, utilitu a inferioritu. Integrace je ideálním stavem socializace, tedy úplným začleněním a splynutím jedince do společnosti a jeho fungování v různých sociálních skupinách a v různých sociálních rolích bez větších obtíží. Adaptace je dalším stupněm, který je typický schopností člověka zařadit se do společnosti a přizpůsobit se sociálnímu prostředí a normám. Jde o něco nižší stupeň, než je integrace, protože socializace je zde do určité míry oslabena či snížena vlivem různých faktorů. V případě dalšího stupně, tedy utility, je už sociální zařaditelnost

jedince do společnosti omezená a to z nejrůznějších důvodů. Tito lidé mají sníženou úroveň samostatnosti a problémy s navazováním sociálních kontaktů a vztahů. Nejnižší stupeň socializace je tzv. inferiorita, při které je jedinec v podstatě vyčleněn ze společnosti pro svou neschopnost se do ní zařadit. Tito lidé jsou závislí na péči druhých osob.

Sociální vývoj jedince začíná již v prenatálním stádiu a trvá po celý život. Jedná se o proces ovlivněný celou řadou faktorů. Jak je již zmíněno výše, podstatnou roli hraje rodina, dále škola, vrstevnická či zájmová skupina a kamarádi, dále pak místo, ve kterém jedinec žije, charakter jedince, jeho zdravotní a duševní stav, míra podpory společnosti při socializaci, atd. Neméně významnou roli hrají také charakterové vlastnosti jedince, jeho povaha a vlastnosti.

V jednotlivých vývojových obdobích člověka dochází k rozvíjení různých sociálních dovedností. Novorozenecké období je charakteristické zapojením smyslů do poznávání a fixací na matku. Dítě navazuje sociální interakce s nejbližšími lidmi, vznikají první emoční a sociální vazby. V batolecím věku je zřejmý první rozvoj samostatnosti. Dítě se postupně učí odpoutávat od matky a je sociálně aktivnější i k jiným lidem. Zde se již objevuje nápodoba činností a chování druhých lidí, což souvisí s mimo jiné také s rozvojem rozumových i jazykových dovedností. Kolem dvou let se začíná objevovat zvýšený zájem o vrstevníky, není zde ještě kooperace a společná hra, ovšem dítě své vrstevníky pozoruje a napodobuje. Na konci batolecího období se dítě učí spolupracovat, hrát si v malé skupině. Předškolní věk je charakteristický prudkým rozvojem komunikačních dovedností, dítě umí aktivně rozlišovat emoční vztahy k druhým lidem, začíná se chovat dle očekávání společnosti. V tomto období se začínají utvářet etické postoje, dítě se učí rozlišovat mezi dobrým a špatným chováním. Prostřednictvím kontaktu s druhými lidmi se v tomto období rozvíjí empatie a schopnost pochopit prožívání ostatních. Do popředí se dostává skupinová hra, v tomto období má dítě silně vyvinutou fantazii a představitost. S nástupem do školy dítě čeká řada změn, které dále ovlivňují jeho vývoj. Kromě rodiny se objevuje další významná sociální instituce - škola, ve které se dítě setkává s vrstevníky, ale také s učiteli jako novými autoritami. Dítě se v tomto období zdokonaluje v regulování svého chování, v jeho přiměřenosti a předvídání jeho důsledků. Tyto a další sociální dovednosti se dále zdokonalují a rozvíjejí i v budoucnu. V době dospívání dále nabývají na důležitosti

vrstevnické vztahy, objevují se první lásky a partnerství. Odpoutávání se od rodiny by mělo vést k úplné samostatnosti a nezávislosti. V dospělosti se pak člověk ve svých sociálních dovednostech stáje rozvíjí, i když eskalace neprobíhá tak intenzivně jako v prvních obdobích života. Tříbí se lidské vlastnosti, dovednosti, vztahy a přístup k nim. V každodenním životě musí člověk reagovat na různé sociální situace, které zvládá lépe, pokud jsou dobře rozvinuty jeho sociální dovednosti (Čadilová, Žampachová 2013, s. 6-12).

Takto popsaný vývoj platí pro jedince, kteří se vyvíjejí pro psychické i fyzické stránce normálně. Jiný vývoj lze pozorovat u jedinců s PAS. Některé ze zmíněných vývojových fází nastupují později, v jiné kvalitě či se nikdy neuskuteční. To záleží na charakteru a hloubce postižení. Lidé s PAS jsou velmi často po celý svůj život závislí na podpoře a péči druhých lidí. Ve většině případů tuto roli zastává rodina, nedochází tedy k odpoutání od rodičů, které je pro intaktní populaci přirozenou součástí určité vývojové fáze. Potíže nastávají také při kontaktu s druhými lidmi. Zatímco zdravý člověk si již od dětství buduje své sociální a komunikační dovednosti, navazuje a rozvíjí vztahy nejprve uvnitř rodiny a pak i v širší sociální skupině, člověk s PAS, jak vyplývá z odborných zdrojů, často nedokáže takovéto vztahy navazovat a funkčně udržovat. Záleží samozřejmě na konkrétní osobě, je ovšem časté, že u lidí s PAS hrají klíčovou roli rodiče, se kterými je vztah dlouhodobě pěstován. Blízký vztah s dalšími lidmi mimo rodinu může být problematický. Také smysl pro vhodné sociální chování a dodržování norem bývá pro lidi s PAS náročnou kategorií, protože někdy nedokáží posoudit správnost a vhodnost svého chování. Druhými lidmi je jejich jednání často těžko korigovatelné a oni sami nemají volní vlastnosti k tomu, aby dodržovali různá nepsaná pravidla sociálního chování. Mezi nejčastější obtíže v této oblasti patří například agresivní chování, apatické chování, potíže s vlastní intimitou a narušování intimity druhých lidí (například nevhodnou haptikou či proxemikou). S tímto souvisí schopnost empatie, kterou mají lidé s PAS často omezenou nebo zcela nevyvinutou. Socializace u lidí s PAS často neprobíhá v takové intenzitě a kvalitě, jako je tomu u intaktní populace. Je ovšem také potřeba zdůraznit, že sociální vývoj lidí s PAS je ovlivněn mnoha faktory a samozřejmě hloubkou postižení. Lze se setkat s lidmi s PAS, kteří jsou sociálně aktivní, družní a velmi dobře fungující ve společnosti, ale také s takovými, kteří nejsou kvůli svému chování schopni účastnit se běžného sociálního života.

3.2 Sociální dovednosti a jejich rozvoj

Dovedností se obecně rozumí způsobilost člověka k provádění určité činnosti. Stupeň zvládnutí určité dovednosti je do jisté míry podmíněn vrozenými předpoklady, ale dosahuje se ho prostřednictvím nácviku a učení. Liší se od schopností, které vyjadřují spíše možnosti, potenciality člověka. (Průcha, Walterová, Mareš 1995, s. 55). Sociální dovednosti lze charakterizovat jako schopnosti, které lidé využívají při styku s ostatními lidmi ve společnosti. Dle Patricka (2011) jsou tyto dovednosti založeny na sociálních normách dané společnosti a do velké míry stanovují jaké chování a postoje jsou považovány za běžné a žádoucí v určitých společenských situacích. Sociální dovednosti napomáhají lidem v komunikaci předpokládat určitá pravidla, díky nimž je snazší porozumět světu kolem, druhým lidem i sobě samým. Díky sociálním dovednostem je také společnost schopná zajišťovat pořádek, předávat společensky uznávané normy, hodnoty, jazyk a symboly z generace na generaci, což podporuje stabilitu společnosti a její kontinuitu.

Sociální dovednost je naučené chování, jehož základy jsou pokládány v rodině a později rozvíjeny v dalších sociálních skupinách. Dle Patricka (2011) patří mezi základní sociální dovednosti například užívání správných pozdravů při vítání a loučení, trpělivost, zdvořilost, vlídnost, uctivost, respektování osobního prostoru, dovednost naslouchat druhým, střídání se v činnostech s jinou osobou (například při komunikaci), umění ocenit druhé, vhodné chování bez obscénnosti, drzosti, klení a nadávek. K výčtu již uvedených sociálních dovedností dále patří schopnost zvládnání zátěžových situací, přiměřenou asertivitu, schopnost čelit sociálnímu tlaku, schopnost řešení problémů, schopnost vytváření zdravé sítě sociálních vztahů, studijní dovednosti, pracovní návyky, rodičovské dovednosti a seberegulační a sebeorganizační dovednosti.

Dle Bělohávkové (2014) lze rozdělit sociální dovednosti do tří složek, a to na dovednosti správně vnímat, dovednosti správně chápat a dovednosti správně sdělovat a reagovat. Ve všech jmenovaných složkách lze v souvislosti s PAS nalézt deficity. Správné vnímání sociální situace může být narušené, protože lidé s PAS nejsou často schopni správně nahlížet na danou sociální situaci, vhodně rozkódovat sdělené informace, emoce a signály, které situace zahrnuje. Dovednost správně chápat může být zase omezena nesprávnou interpretací získaných informací. Lidé s PAS často nechápou příliš popisné vypravování, metafory, ironii, zvukomalbu, nadsázku či vtip. Dle Patricka

(2001) může mnoho nedorozumění v komunikaci s člověkem s PAS vzniknout právě doslovným chápáním určitého sdělení.

Víme, že sociální dovednosti přispívají k úspěšnosti člověka v jeho chování a jednání, podporují jeho přijetí společností a úspěšnost v jednotlivých sociálních rolích. Selhání v určitých sociálních dovednostech může vést k neúspěchu, odsouzení či dokonce vyřazení ze sociální skupiny. Jednou věcí je naučit se sociálním dovednostem, osvojit si je a druhou, mnohdy těžší úlohou, je tyto získané sociální dovednosti umět v běžném životě využít. I pro lidi bez postižení se mohou jevit některé sociální dovednosti jako problematické a potřebují podporu k tomu, aby si je osvojili. Není samozřejmostí, že každý člověk dobře ovládá všechny výše jmenované sociální dovednosti. Pro svou různorodost a individualitu jsou lidé i odlišně schopni zvládat rozličné sociální dovednosti.

Existují různé způsoby, jak lze sociální dovednosti rozvíjet. Mezi nejčastější patří přirozené rozvíjení sociálních dovedností v průběhu běžných aktivit během života. Člověk se setkává s jinými lidmi, se kterými se učí komunikovat a dodržovat určitá sociální pravidla. Již malé dítě se v rodině naučí spoustu základních sociálních dovedností, zejména nápodobou, kdy pozoruje, jak se chovají k sobě navzájem a k němu jeho rodiče a další blízcí lidé. Dále je dítě rodiči ve svém sociálním chování usměrňováno a nabádáno k dodržování pravidel. Zde se tedy na vytváření sociálních dovedností velmi podílí výchova. Ta je závislá na výchovném stylu rodičů, jejich vlastnostech, vlastních sociálních dovednostech a vztahu k dítěti. Dále je tu mateřská škola, kde se dítě poprvé ocitá v pravidelném kontaktu s větší skupinou vrstevníků a potkává zde i další dospělou autoritu, kterou je nutno respektovat. Na základní škole se dále rozvíjejí sociální dovednosti skrze výchovu a výuku, ale také o přestávkách a mimo školu. Při učení se sociálním dovednostem je důležité poskytovat dětem vhodné vzory, které budou mít možnost napodobovat. Během života člověk zjišťuje, jaké sociální chování je žádoucí, které je přijatelné a které méně. Pokud není sociální chování člověka v normě, většinou se to odrazí v postoji ostatních lidí k jeho osobě.

3.3 Problematické faktory v rozvoji sociálních dovedností u osob s PAS

Rozvoj sociálních dovedností je jednou z nejnáročnějších oblastí intervence u lidí s PAS. Překážky vyplývající z charakteru této diagnózy znesnadňují samotnou socializaci a navazování sociálních kontaktů s druhými lidmi. Dle Čadilové a Žampachové (2013) je problematické zejména přijímání fyzické blízkosti, emoční prožívání a reakce na pocity druhých lidí. U lidí s PAS se může objevovat nepřiměřené sociální chování, tito lidé se často jeví jako velmi uzavření, odcizení od vnějšího světa. Jejich reakce na okolí mohou být neadekvátní a nevhodné.

Dle výše popsaných stupňů socializace lze konstatovat, že lidé s PAS velmi často nemohou kvůli charakteru svého postižení dosáhnout nejvyššího stupně socializace, tedy integrace. Naopak jsou často spíše ve fázi utility či inferiority. To souvisí s triádou problematických oblastí, které, jak již bylo zmíněno výše, zasahují oblasti komunikace, sociálního chování a představitosti. Rozvoj v těchto oblastech, zvláště v oblasti komunikace a sociálního chování, jsou nutným předpokladem k úspěšné socializaci.

Čadilová a Žampachová (2013) uvádějí, že lidé s PAS mohou být dle stěžejních znaků svého sociálního chování rozděleni do několika typů. Osamělý typ upřednostňuje samotu, nevyhledává kontakt s ostatními lidmi a v oblasti sociálních vztahů je spíše pasivní. Je velmi náročné, aby se zapojil do běžných sociálních aktivit, protože o to nemá zájem. Na snahu o sociální začlenění může reagovat apaticky i agresivně. Pasivní typ člověka s PAS může občasné navazovat sociální vztahy, jedná se však spíše o krátkodobé setkání, které člověk s PAS nechce nebo neumí rozvíjet a udržovat. Ke kontaktu s druhými lidmi musí být velmi motivován a sám od sebe ho příliš nevyhledává. Aktivní typ kontakty s druhými lidmi navazuje, ovšem využívá k tomu často nevhodné nebo společností neakceptovatelné prostředky. Někdy proto ve společnosti působí rušivě a těžko zvladatelně. Poslední, formální typ, tvoří lidé s PAS, kteří se obtížně zařazují do kolektivu, jejich chování může působit na vrstevníky nadřazeně a nepřírozně, protože se více podobá chování dospělého člověka.

Zvláštnosti a omezení v sociálních dovednostech u lidí s PAS jsou velmi různorodé, individuální a závisí na osobnosti každého jedince. Lze ovšem vyzorovat řadu prvků v chování a prožívání, které se často u lidí s PAS objevují a mohou negativně ovlivňovat

jejich sociální vztahy. Jde například o pasivitu v kolektivu, nevyhledávání nebo omezené vyhledávání sociálních kontaktů, preference trávení času o samotě nebo jen s velmi blízkými osobami, omezení v oblasti spolupráce a sdílené pozornosti, apatie či agresivita, egocentričnost v kontaktu, nedostatek nebo chybění empatie, obtíže při navazování a dlouhodobém udržování vztahů, potíže při verbální i neverbální komunikaci, nezvyklé či hůře akceptovatelné chování, nerozeznávání hranic sociálních norem a konvenčního chování, neadekvátní reakce na podněty a situace, nepřiměřené či neobvyklé vyjadřování emocí, chování neadekvátní věku a stupni vývoje, stereotypnost v chování a činnostech, aj.

Se sociálními dovednostmi jistě souvisí tzv. emoční inteligence, kterou lze definovat například jako *„schopnost dokázat sám sebe motivovat a nevzdávat se tváří v tvář obtížím a frustraci, schopnost ovládat svoje pohnutky a odložit uspokojení na pozdější dobu, schopnost ovládnout svoji náladu a zabránit úzkosti a nervozitě, schopnost ovlivňovat kvalitu svého myšlení, schopnost vcítit se do situace druhého člověka a ani v těžkých chvílích neztrácet naději“* (Goleman in Wedlichová 2011, s. 177).

Splnění této definice může být pro osoby s PAS mnohdy velice náročným a téměř nesplnitelným úkolem. Jednou z nejčastějších oblastí, která je u lidí s PAS narušena je schopnost empatie. Tato lidská vlastnost, která je charakteristická vcítěním se do emocí a motivů druhého člověka, předpokládá pochopení jeho myšlenek, pocitů a postojů. To může být pro člověka s PAS velmi náročné, protože si často neuvědomuje emoce či motivy druhé osoby, nedokáže je zhodnotit a následně na ně empaticky reagovat. Na nezvyklé chování lidí s PAS je někdy pohlíženo jako na bezcitnost a nezájem, což ovšem často není pravdivé. Někdy těmto lidem pomáhá možnost mít více času na pochopení situace nebo mírné vedení a vysvětlení situace.

Pro osoby s PAS může být život obtížný, matoucí, náročný a zstrašující. Dle Peeterse (1998) poskytuje únik k omezenému množství stále se opakujících činností lidem s PAS pocit bezpečí a uklidňující předvídatelnosti v jejich životě. Stejný charakter podpory a pomoci je žádoucí i ve výchově, vzdělávání, volném čase i v rozvoji sociálních dovedností.

Problematická je také motivace učení se sociálním dovednostem. Osoby s PAS často nemají potřebu učit se sociálním dovednostem, protože nedokáží uchopit, co by jim tyto dovednosti mohly přinést. Někdy ani nejsou schopni rozumově pochopit smysl chování a požadavků ostatních lidí, ve svém uzavřeném světě mají jiné priority a potřeby. Motivace, která bývá efektivní u zdravých dětí a mladých lidí, nemusí vůbec fungovat u osob s PAS. Zde je tedy opět žádoucí vycházet z potřeb, zájmů a osobnosti daného jedince a zacílit motivaci tak, aby byla pro daného jedince funkční. Toto vše naznačuje obtížnost úkolu, který s sebou nesou cíle výzkumné části této práce.

3.4 Možnosti rozvoje sociálních dovedností osob s PAS

Většinu základních sociálních dovedností si lidé osvojují v průběhu dětství a raného dospívání, a to zejména prostřednictvím nápodoby a přímých instrukcí. I u dětí s PAS lze takto postupovat, jen musí být počítáno s tím, že nácvik může být náročná a dlouhodobá záležitost. Důležité je pravidelné opakování nácviku sociálních dovedností a jejich trénink v reálných životních situacích.

Včasná a správná diagnostika, motivace rodičů a podpora ze strany odborníků je dobrým odrazovým můstkem pro rozvoj sociálních dovedností osob s PAS. Práce na rozvoji sociálních dovedností od co nejčasnějšího období života člověka s PAS mu může podstatně usnadnit život ve společnosti, ve které jej prožije. Při rozvoji sociálních dovedností dětí s PAS je nezbytná spolupráce rodiny. Právě v rodině je vysoký potenciál k rozvoji dovedností, které dítě dále využije v interakci s jinými lidmi a sociálními skupinami.

Rodiče, stejně jako další lidé, kteří s jedincem s PAS pracují, by měli mít co nejvíce informací o příčinách obtíží dítěte a zohledňovat je při kladení požadavků v různých oblastech. Právě snaha o pochopení a poznání dítěte je klíčem k započatí úspěšné práce na rozvoji sociálních dovedností. U lidí s PAS lze často vypořádat příčiny jejich nepřiměřeného chování a lze je také do určité míry eliminovat a připravit pro dítě přiměřenější prostředí, ve kterém se bude cítit dobře. Díky rozvoji informovanosti odborné i laické společnosti o problematice autismu, není dnes v České republice těžké nalézt odbornou literaturu, která se zabývá tímto tématem či se obrátit na odborníky z oblasti pedagogiky, sociologie, psychologie a výchovy. Tématika rozvoje sociálních dovedností u osob s PAS se v současnosti dostává do popředí zájmu

společnosti. Je tomu tak proto, že osob s PAS neustále přibývá a jsou součástí společnosti. Je proto velmi žádoucí tyto osoby do společnosti co nejvhodněji zapojit a poskytnout jim a jejich rodinám vhodné podmínky pro rozvoj sociálních dovedností.

V procesu sociální interakce je nedílnou složkou komunikace, prostřednictvím které jsou předávány a přijímány informace mezi jedinci. Sociální a komunikační dovednosti jsou spojeny pragmatikou, protože každý jazyk má své standardy a pravidla pro své sociální využití. Tato pravidla zajišťují smysluplnost, efektivitu a funkčnost komunikace. Klíčovým faktorem pro rozvoj člověka v sociální oblasti je úroveň jeho jazykových schopností. Pokud se smysluplná řeč nerozvine do šesti let věku dítěte, je jeho budoucí vývoj vážně ohrožen. Dobré komunikační dovednosti, které v sobě zahrnují srozumitelnost řeči a jejího obsahu, schopnost reciproční komunikace a správné používání gramatických pravidel, představují dle Howlinové (2005) často problém. U lidí s PAS se objevují nesrovnalosti mezi používáním a pochopením jazyka, problémy s mluveným slovem, sémantické potíže, echolalie, repetitivní používání řeči, neologismy, rigidita v projevu, jednostranná komunikace či neschopnost aktivního naslouchání a narušena může být i schopnost vést rozhovor. Trénink v oblasti komunikačních dovedností je významným prostředkem podpory rozvoje socializace jedince s PAS. Rozvoj komunikačních dovedností začíná v rodině, dále je zde školské zařízení, kde se může věnovat zvláštní pozornost právě nácviku komunikace. Pokud je potřeba, je vhodné vyhledat odbornou péči, například speciálně pedagogickou.

Mezi hlavní dovednosti, na které se v souvislosti s osobami s PAS speciální pedagogika zaměřuje je oblast sdílené pozornosti, sdílení zájmů, oční kontakt a možnosti aktivního zapojení jedince do sociálních interakcí a komunikace. Těmto aspektům je věnována pozornost již od raného věku dítěte s PAS, protože vhodná terapie může velmi pozitivně ovlivnit budoucí vývoj dítěte v souvislosti s jeho sociálními dovednostmi. Tématu rozvoje sdílené pozornosti se věnuje např. intervenční metoda O. T. A., jejíž autorkou je R. Straussová. Tato poměrně nová metoda je primárně určena pro děti raného věku, které selhávají v klíčových dovednostech směrodatných pro autismus (Straussová, Vágnerová 2016, s. 2).

Pro většinu osob s PAS je žádoucí strukturalizace času a prostředí. Ta může velmi napomoci i v oblasti volného času, kdy zajišťuje jeho přehlednost a předvídatelnost.

Pokud jsou prostředí a čas v oblasti volného času neorganizované a nestrukturované, může to u osob s PAS vyvolávat negativní reakce jako je úzkost, nejistota, napětí, frustrace a stres, které se poté projeví např. autoagresí, agresí k druhým, ničením předmětů, pláčem, křikem, atd. V České republice je při strukturovaném učení využívána metodika programu TEACCH (Treatment and Education of Autistic and Communication Handicapped Children, tedy péče a vzdělávání dětí s autismem a dětí s problémy v komunikaci) a Loovasovy intervenční terapie (Čadilová, Žampachová 2008, s. 25). Principy strukturovaného učení lze použít i při nácviku některých sociálních dovedností. Individuální přístup, strukturalizace prostoru a činností, vizuální podpora a motivační stimuly, tedy prvky strukturovaného učení, se dají použít i při nácviku sociálních dovedností. Dle Richmana (2008) může strukturalizace volného času podpořit rozvoj sociálních dovedností potřebných pro aktivity volného času, možnost začlenit se do kolektivu, učení získávání pozornosti správným způsobem a napomáhání vytváření pozitivních sociálních vztahů. Jasné časové a místní vymezení aktivity přispívá k jejímu dobrému průběhu a předchází nepříjemným reakcím jedince na nežádoucí neplánované jevy.

Cílem nácviku sociálních dovedností je zlepšit mezilidské vztahy při běžných činnostech, které člověk v průběhu dne vykonává. Pracuje se tak na zlepšování vztahů nejen v rodině, ale také ve škole, v práci, v přátelských vztazích, ale také např. na kulturních akcích a na úřadech.

Tématu rozvoje sociálních dovedností u osob s PAS se z českých autorů zabývá např. Bělohávková, která ve své knize uvádí velmi praktický a zároveň odborně podložený souhrn aktivit, které mohou napomoci rozvíjet konkrétní sociální dovednosti osob s PAS. Tímto tématem se také zabývá řada dalších, nejen českých autorů, například Thorová a Čadilová. Ze zahraničních autorů lze jmenovat například Dunna, Matsona, Paula, aj.

V rámci procesu rozvoje sociálních dovedností u lidí s PAS je zapotřebí řídit se určitými pravidly, která práci zefektivní a podpoří její smysluplnost. Vždy je zapotřebí znát potřeby a vlastnosti jedince s PAS, se kterým se na rozvoji sociálních dovedností pracuje. Od toho se odvíjejí všechny aktivity. Dále je nutné hovořit srozumitelným a jednoduchým jazykem a předávat přesné a jasné informace. Učení se sociálním dovednostem by mělo být praktické, využitelné v reálném životě, zábavné, motivující a respektující (Stone 2004, s. 152).

4 RODINA

4.1 Rodina s dítětem s PAS

Všeobecně platí, že rodina je primární sociální skupina, která zásadně ovlivňuje život každého jedince a má pro něj nezastupitelný význam. Rodina by měla být místem podpory a pochopení, kde by se měl člověk cítit dobře a bezpečně. Je to právě rodina, která se velmi významným způsobem podílí na formování osobnosti jedince, jeho vlastností a hodnotového žebříčku.

Vztah rodičů k dítěti se vyvíjí již před jeho narozením a tento vztah bývá často ovlivněn představami budoucích rodičů a jejich osobními zkušenostmi se svými vlastními rodiči. Avšak pokud se do rodiny narodí dítě s postižením, často se představy rodičů o výchově, přístupu a rodinném životě velmi změní. Rodiče se musí vyrovnat s faktem, že jejich dítě má postižení, což většinou není jednoduchý a krátkodobý proces.

Thorová (2006) popisuje fáze, kterými rodiče procházejí po zjištění postižení u svého dítěte. První fází, která nastává při sdělení diagnózy, je šok. Rodiče čelí návalu emocí a otázek o povaze postižení, životě s postiženým dítětem a jeho budoucností. Zde je velmi důležitá podpora ze strany odborníků, kteří by měli podat rodičům co nejvíce informací, ale také je podpořit a uklidnit. Ve druhé fázi přichází zapojení obranných mechanismů, což je důsledek otřesení psychiky rodičů. Obranné mechanismy jsou přirozenou reakcí lidského organismu na náročnou životní situaci a umožňují jedinci poskytnout čas pro nasbírání sil. Mezi základní obranné mechanismy patří popření, vytěsnění a kompenzace (víra v zázrak). Po tomto období přichází fáze depresí a přijetí diagnózy dítěte. Jde o nepříjemné období, kdy rodiče prožívají negativní emoce jako vztek, úzkost či pocit viny. Často se také objevují problémy v partnerském vztahu rodičů a je potřeba tolerance a trpělivost pro zdárné zvládnutí tohoto těžkého období. Další fází je kompenzované období. Deprese pomalu odeznívá, roste snaha rodičů racionálně přemýšlet o situaci a její pozvolné přijímání. Poslední fází je tzv. období životní rovnováhy, přebudování hodnot, kdy se rodina vyrovnává s faktem, že jejich dítě má postižení a přijímá je takové, jaké je. V ideálním případě se v tomto období rodina stmelí a vztahy uvnitř ní se posílí.

Jednotlivé fáze trvají různě dlouhou dobu, protože prožívání a vyrovnávání se s náročnou životní situací je individuální proces. Bohužel některé rodiny z různých důvodů neprojdou všemi fázemi přijímání diagnózy svého dítěte úspěšně. Nedojde k přijetí dané situace, což negativně ovlivňuje budoucí život rodiny i jedince s postižením. Dle Thorové (2006) se často nevyrovnání se s diagnózou projevuje postoji, které ztěžují adaptaci na tuto náročnou životní situaci. Patří sem zejména hyperprotektivita dítěte nebo naopak jeho odmítání ze strany rodičů, vyčerpání, narušené vztahy v rodině, nevyhovující sociálně-ekonomická rodinná situace, přetrvávající vztek či zpochybňování diagnózy a závažnosti problému. Vyrovnání se s diagnózou poruch autistického spektra u dítěte je pro rodiče nelehkým úkolem. Podle některých výzkumů jsou rodiče dítěte s PAS vystaveni mnohem většímu stresu, než například rodiče dítěte s mentálním postižením.

Poruchy autistického spektra jsou charakteristické specifickým chováním a prožíváním, které nemusí být snadné pro rodiče přijmout. Rodiče se mohou trápit tím, že svému dítěti nerozumí, nedokáží identifikovat jeho přání a potřeby. Děti s PAS často neprojevují své city obvyklým způsobem, rodiče si pak mohou myslet, že jejich dítě o ně nemá zájem a necítí k nim lásku. Rodina s autistickým dítětem musí svůj způsob života upravit podle potřeb dítěte, jehož vývoj, prožívání, chování a jednání se v mnoha ohledech neshoduje s vývojem dítěte bez tohoto postižení. Vyrovnání se s tímto faktem není samozřejmostí, proto není výjimkou, že rodina nezvládne tlak a tíhu situace a rodiče se rozejdou. Pro to, aby rodina úspěšně zvládla tuto nelehkou situaci, je zapotřebí její vnitřní stabilita a vzájemná podpora jednotlivých členů, ale také pomoc jiných lidí, ať už se jedná o širší rodinu a přátele či odborníky. Pro rodinu s autistickým členem je důležitá dostupnost informací o problematice PAS a o službách, které jsou pro jedince s PAS i jejich rodiny nabízeny. V současnosti se situace v tomto ohledu stále zlepšuje, dostupnost informací je lepší, než kdykoli dříve. Zvláště ve větších městech existuje poměrně široká nabídka služeb organizací, jejichž cílovou skupinou jsou lidé s poruchami autistického spektra. Dále je pro rodiče velmi důležité vyhledat pro dítě vhodnou péči, a to čím časněji, tím lépe. Také podpora samotných rodičů od jiných lidí, sdružení či odborníků, je důležitým faktorem, který napomáhá udržet rodiče v dobré psychické pohodě (Quinn 2006, s. 186).

4.2 Role rodiny ve volném čase dětí a mládeže s PAS

Rodina je pro dítě s PAS často klíčová při plánování i při samotném trávení volného času. Pro děti s PAS je často problematické navazovat a udržovat sociální vztahy, a tak jsou rodinné vztahy často těmi základními a nejdůležitějšími. Děti, ale i mladí lidé s PAS tráví podstatnou část svého volného času právě ve společnosti své rodiny.

Rodina významně spoluutváří vztah dítěte ke svému volnému času. Dítě pozoruje, co ve volném čase dělají jeho rodiče a často je napodobuje. S rodiči tráví děti do určitého věku většinu svého volného času. Zdravé dítě se začíná od jistého období v oblasti volného času stále více osamostatňovat a už jej tráví spíše ve společnosti vrstevníků. Přelomovým obdobím je příchod dítěte do základní školy, kdy se dítě stává součástí nové sociální skupiny ale rodina je stále tou primární. Další zlomové období, kdy se dítě přirozeně odpoutává od svých rodičů je období pubescence (od 11 do 15 let) a adolescence (od 15 do zhruba 22 let), tedy období dospívání. Dítě v tomto období hledá svůj vlastní způsob, jak postupně dosáhnout potřebné samostatnosti, aniž by ztrácelo pozitivní vztah ke svým rodičům (Langmeier, Krejčířová 2006, s. 153). Dítě s PAS ovšem, vzhledem k charakteru své poruchy, do této fáze odpoutávání se od rodičů nemusí nikdy dojít a rodina zůstává trvale hlavní sociální skupinou, se kterou osoby s PAS tráví většinu svého času.

U lidí s PAS je značně omezena jejich samostatnost, v jisté míře potřebují téměř vždy podporu svého okolí při výběru, plánování a organizaci volnočasových aktivit. Rodiče jsou jejich průvodci, rádci a organizátory, kteří mohou pomoci vybrat a uskutečnit volnočasovou aktivitu. Protože jsou to právě rodiče, kteří znají své dítě nejlépe, vědí, jaké má potřeby, zájmy, dovednosti, limity a jaké činnosti jsou mu milé. V této souvislosti je důležité, aby si rodiče opravdu všímali potřeb svého dítěte a snažili se vyhnout projekcím svých vlastních tužeb a představ do života svého dítěte.

V rodinném prostředí se lidé s PAS cítí bezpečně, a proto je pro ně snazší komunikovat a uvolnit se. To je výborný předpoklad pro naplňování pozitivních funkcí volného času, jako je duševní a fyzická regenerace, výchova a vzdělávání, rozvoj komunikačních schopností. Dle Hofbauera (2004) by při trávení společného volného času měli být rodiče pro své děti inspirátory, iniciátory nebo spoluorganizátory aktivit.

Častým úkolem rodičů je podpora dětí při plánování nebo samotné plánování volnočasových aktivit. Volnočasová aktivita by neměla jedince nadměrně vyčerpávat nebo jinak zatěžovat a rodiče by měli toto při plánování zohlednit. V tomto ohledu je také podstatná strukturalizace času, která je zmiňována již výše. Volnočasová aktivita má být jasně ohraničená a srozumitelná, což mohou zajistit i rodiče. Rodiče by měli podporovat své dítě v co možná největší samostatnosti při plánování svého volného času. Trávení volného času s rodinou a volnočasové aktivity v rámci rodiny mohou být velmi přínosné pro všechny zúčastněné.

Společně trávený čas prohlubuje vztahy. Při volnočasových aktivitách se lidé poznávají v nových situacích a v jiných rolích, než které se uplatňují v běžném životě. Rodiče by měli dát svým ratolestem možnost, trávit svůj čas s lidmi ve stejné věkové skupině. Osoby s PAS nejsou často schopni projít fází emancipace od rodičů a nejsou natolik samostatní, aby mohli trávit čas bez své rodiny, někdy o to ani nemají zájem. Je ale důležité, aby měli možnost vidat se a trávit čas se svými vrstevníky, ať už s podobnou diagnózou nebo se zdravými lidmi, protože je to přirozené a může to být oboustranně obohacující (Bučková 2015, s. 28).

4.3 Vliv rodiny na rozvoj sociálních dovedností dítěte s PAS

Rodina plní řadu důležitých funkcí. Mezi ty základní patří funkce reprodukční, socializační, ekonomická a sexuálně-regulační. Uvnitř funkční rodiny se formují první interpersonální vztahy, hodnoty, postoje, vytváří se zásady etického a morálního chování (Průcha, Mareš, Walterová 2003, s. 202). Socializační funkce rodiny je ovlivněna životním stylem jejích členů, jejich ekonomickou situací, hodnotovým žebříčkem, lokalitou, ve které žije, apod. Dítě se v rodině určí základním pravidlům chování, učí se vést rozhovory, řešit problémy, mělo by zde mít možnost vyjádřit své emoce, přání a potřeby.

Rodina je prvotním a důležitým místem, kde se pracuje na rozvoji sociálních dovedností dítěte. V rámci každodenního života se dítě prostřednictvím výchovy učí sociálním dovednostem. U dítěte s PAS může být toto problematické a často je zapotřebí, aby rodiče vyvinuli zvýšenou aktivitu při práci na rozvoji sociálních dovedností svého potomka.

Dle Čadilové a Žampachové (2013) se interakce mezi rodičem a dítětem s PAS vyvíjí jinak, než ve vztahu s dítětem bez postižení. Vývoj sociálních dovedností dítěte s PAS je opožděný, nedosahuje úrovně jeho fyzického věku. Z toho vyplývá, že požadavky, které na dítě v rámci rozvoje sociálních a dalších dovedností rodiče kladou, nejsou často naplněny. Tradiční výchovné metody většinou selhávají, nebo je nutné je modifikovat či využívat mnohem déle, než při výchově zdravého dítěte.

Velmi důležité je klást na osobu s PAS takové požadavky, které je schopné splnit, to platí i v oblasti sociálních aktivit. Rodiče by měli být co nejlépe informováni o charakteru postižení svého dítěte a specifikách, které s sebou přináší. Pochopení a vzhled do charakteru postižení dítěte zvyšuje vnímavost rodičů k jeho problémům a potřebám.

Rodiče jsou často nuceni přijmout skutečnost, že mentální úroveň jejich dítěte je nižší než jeho úroveň fyzická. To se projevuje i v oblasti zvládnání sociálních dovedností. Zde je tedy zapotřebí často dlouhodobě nacvičovat sociální dovednosti, které vrstevníci bez postižení již dávno zvládají. Nacvik sociálních dovedností v rodinném prostředí může probíhat různými způsoby. Tím zřejmě nejčastějším je nacvik v reálných situacích během běžných denních aktivit. Rodiče dítěti vysvětlují, popisují, ukazují jakým způsobem je vhodné řešit určité situace, co je žádoucí a nežádoucí v rámci sociálního chování. Příkladem dítě učí základním sociálním dovednostem v běžném životě, jako je například oční kontakt, zdravení, omluva, poděkování, sdílená pozornost, atd. Dále se mohou k rozvoji sociálních dovedností používat různé podpůrné pomůcky, jako například leporela, obrázky, piktogramy. V současné době lze také využít informační technologie, např. programy v počítači či tabletu.

Velmi funkční při nacviku sociálních dovedností v rodinném prostředí může být využití prvků strukturovaného učení. Struktura prostoru, místa a času může pomoci lépe se orientovat při nacviku určité časové dovednosti a může pomoci k vytvoření požadovaného návyku. Vizualizace prostoru, času a pracovní schéma dané sociální dovednosti může také výrazně podpořit její úspěšné zvládnutí. Přehlednost a pochopení podstaty sociální dovednosti jejího nacviky je pro osoby s PAS velmi přínosné a funkční.

Nejen v rámci strukturovaného učení jsou využívány některé speciálně-pedagogické metody, které přispívají k úspěšnému rozvoji dítěte s PAS v rozličných oblastech. Tyto metody využívají terapeuti, sociální pracovníci i pedagogové. Lze je úspěšně využívat i při nácviku sociálních dovedností v domácím prostředí. Jedná se zejména o metodu přiměřenosti, která je jednou z nejdůležitějších metod využívaných při práci s osobami s PAS. Při této metodě jsou zohledněny možnosti a schopnosti konkrétního jedince při práci na rozvoji jeho sociálních dovedností. Dále se dá využít metoda postupných kroků. Zde je sociální dovednost rozfázována do jednotlivých etap, které se jedinec s PAS postupně učí ovládat. Metoda zpevňování může pomoci jak při nabývání nových, tak při zpevňování již naučených sociálních dovedností. Dále lze zmínit například metodu nápovědy a vedení, metodu instrukce, metodu vytváření pravidel, metodu demonstrace a metodu napodobování. Jednotlivé metody se zároveň doplňují a prolínají, jejich účinnost se zvyšuje vzájemnou kombinací (Čadilová, Žampachová 2008, s. 75-85). I když jde o metody používané zejména odborníky, lze je využívat i při nácviku v rodinném prostředí. V současné době není problém najít základní informace o daných metodách v odborné literatuře, získat tipy a návody od odborníků či se zúčastnit přednášky či semináře na toto téma.

Rodiny s dítětem s PAS mohou v současné době využít také spolupráci ze strany různých organizací, kteří se věnují práci s osobami s PAS. Některé z těchto organizací se také zaměřují na rozvoj sociálních dovedností osob s PAS. Pořádají kurzy pro rodiče dětí s PAS i přímo pro osoby s PAS. Spolupráce rodiny s odborníky může velmi výrazně přispět k rozvoji sociálních dovedností osob s PAS.

V teoretické části práce byly shrnuty základní informace o PAS, volném čase a volnočasových aktivitách osob s PAS, sociálních dovednostech osob s PAS a o roli rodiny ve volném čase a rozvoji sociálních dovedností osob s PAS. Tyto informace tvoří východiska pro výzkumnou část práce.

PRAKTICKÁ ČÁST

Hlavním tématem této diplomové práce jsou možnosti rozvoje sociálních dovedností žáků a studentů s PAS v rámci volnočasových aktivit. Výzkumné šetření bylo uskutečněno mezi žáky a studenty s diagnózou PAS ve městě Praha. Data byla získávána také od rodičů těchto výše zmíněných respondentů. Pro obsahovou bohatost a co nejkonkrétnější informace byla také využita data získaná z rozhovorů se speciálními pedagogy, kteří pracují s žáky a studenty s PAS. Praktická část práce se věnuje několika spolu úzce souvisejícím tématům, tím ústředním je ovšem vliv volného času na možnosti rozvoje sociálních aktivit u žáků a studentů s PAS.

5 Vlastní výzkum

5.1 Předpoklady výzkumu

Pro naplnění cíle výzkumu byla stanovena ústřední **hypotéza**:

Účastí žáků a studentů s PAS ve volnočasových aktivitách se rozvíjejí jejich sociální dovednosti.

Aby mohla být hypotéza potvrzena či vyvrácena, byly stanoveny **výzkumné otázky a cíl výzkumu**.

Cílem výzkumného šetření je zjistit jaký je vliv volnočasových aktivit na možnosti rozvoje sociálních dovedností žáků a studentů s PAS.

Byli stanoveny tyto výzkumné otázky:

- VO1: Jakým způsobem tráví žáci a studenti s PAS svůj volný čas spolu s rodinou?
- VO2: Zda a jakým způsobem jsou v rámci trávení volného času s rodinou rozvíjeny sociální dovednosti žáků a studentů s PAS?
- VO3: Jakým způsobem tráví žáci a studenti s PAS svůj volný čas mimo rodinu?

- VO4: Zda a jakým způsobem jsou v rámci trávení volného času s mimo rodinu rozvíjeny sociální dovednosti žáků a studentů s PAS?

VO1: Jakým způsobem tráví žáci a studenti s PAS svůj volný čas spolu s rodinou?

Rodina je pro žáky a studenty s PAS důležitá ve všech aspektech jejich života, tedy i ve volném čase. Cílem výzkumu je zjistit, do jaké míry a jakým způsobem se rodina podílí na trávení volného času žáků a studentů s PAS. Předpokládám, že žáci a studenti s PAS tráví s rodiči většinu svého volného času. Využívají také podporu rodiny při plánování a organizaci volného času. Prostřednictvím výzkumného šetření je zjišťováno, jakým způsobem tráví žáci a studenti s PAS svůj volný čas v rodinném kruhu. Předpokládám, že se jedná o činnosti zejména relaxačního, kulturního a sportovního charakteru. Dále je zjišťováno, zda žáci a studenti s autismem tráví s rodinou svůj čas rádi. Předpokládám, že ano, protože v rodinných členech nacházejí jistotu a podporu. Dále je výzkumné šetření zaměřeno na rozvoj sociálních dovedností v rámci rodinně tráveného volného času. Předpokládám, že během volného času tráveného s rodinou rozvíjejí žáci a studenti s PAS některé sociální dovednosti, zejména komunikaci a vhodné sociální chování k druhým lidem.

VO2: Zda a jakým způsobem jsou v rámci trávení volného času s rodinou rozvíjeny sociální dovednosti žáků a studentů s PAS?

Již od útlého dětství rodiče učí své děti základním sociálním dovednostem. U dětí s PAS může být toto učení problematictější a časově náročnější, je ovšem velmi důležité, aby rodiče své dítě s PAS v rozvoji těchto velmi důležitých dovedností podporovali.

Domnívám se, že ze sociálních dovedností, které byly v tomto výzkumném šetření sledovány, se v rodině v rámci společně tráveného volného času úspěšně rozvíjejí zejména tyto:

- užívání správných pozdravů při vítání a loučení
- respektování osobního prostoru druhých lidí
- vhodné sociální chování

Děti se sociálním dovednostem učí především nápodobou, nebo jim je rodiče vysvětlují a trénují s nimi. Dítě by se v rodině mělo učit zvládat i náročnější sociální dovednosti, jako je zvládání zátěžových situací. Rodiče mohou využít výhodu toho, že své dítě

dobře znají a vědí, co je dokáže uklidnit a pomoci se s náročnou situací vyrovnat. Dále je tu schopnost řešení problémů, která bývá u lidí s PAS omezena. I toto se dá určitým způsobem trénovat, zde je důležité, aby rodiče byli svému dítěti podporou a například jej při řešení určitého problému vedli, trénovali s ním.

Vytváření zdravé sítě sociálních vztahů uvnitř rodiny je dlouhodobým úkolem, který podporují ostatní členové rodiny svým chováním a přístupem ke členovi s PAS.

VO3: Jakým způsobem tráví žáci a studenti s PAS svůj volný čas mimo rodinu?

Volnočasové aktivity trávené mimo rodinu jsou u dětí a mladých lidí důležitou součástí života. Charakter postižení poruch autistického spektra s sebou ovšem přináší řadu obtíží, které mohou být překážkou pro trávení volného času mimo rodinu. Někteří lidé s PAS nevyhledávají kontakt cizích lidí, rodina je pro ně jediným bezpečným útočištěm. Také specifické chování a zájmy mohou být omezující při výběru volnočasových aktivit žáků a studentů s PAS. Domnívám se, že žáci a studenti tráví svůj volný čas mimo rodinné prostředí spíše méně. Pokud ano, je volný čas tráven v různých zařízeních, které se zaměřují na oblast volného času a výchovy. Domnívám se, že někteří žáci a studenti tráví svůj volný čas volnočasovými aktivitami, které nabízí škola, kterou studují. Dále se domnívám, že někteří z žáků a studentů využívají volnočasové aktivity pořádané organizacemi, které se zaměřují na práci s lidmi s postižením.

VO4: Zda a jakým způsobem jsou v rámci trávení volného času s mimo rodinu rozvíjeny sociální dovednosti žáků a studentů s PAS?

Také mimo rodinu lze v rámci volného času rozvíjet u lidí s PAS sociální dovednosti. Existují kurzy a kroužky, které jsou primárně zaměřeny na rozvoj sociálních dovedností (např. kurz rozvoje sociálních dovedností, který pořádalo občanské sdružení Rytmus v Praze). Dále se se sociální dovednosti žáků a studentů PAS mohou rozvíjet prostřednictvím přímého setkávání s jinými lidmi v rámci různorodých volnočasových aktivit.

Domnívám se, že v rámci trávení volného času mimo rodinu se u žáků a studentů s PAS rozvíjí zejména sociální dovednost užívání správných pozdravů při vítání a loučení, respektování prostoru druhých lidí, vhodné sociální chování ve společnosti druhých lidí,

dále pak vytváření zdravé sítě sociálních vztahů. Při některých volnočasových aktivitách mimo rodinu, například na kurzech a kroužcích mohou žáci a studenti s PAS rozvíjet své schopnosti zvládání zátěžových situací (například setkávání se s novými lidmi, které může být pro lidi s PAS náročné) a také schopnosti řešení problémů (žák či student s PAS může mít větší prostor k samostatnému řešení problémů než je tomu v přítomnosti některého ze členů rodiny).

5.2 Použité výzkumné metody

Vzhledem k výzkumnému záměru byl pro šetření zvolen kvalitativní typ výzkumu, mezi jehož přednosti patří například podrobnost a vzhled při zkoumání a také vysoká míry flexibility při práci výzkumníka (Hendl 2008, s. 50). Cílem výzkumného šetření bylo poskytnutí náhledu na konkrétní jedince s PAS, nikoliv zpracování množství statistických dat o vysokém počtu respondentů. Smysluplnost a ucelenost šetření byla podpořena tím, že mezi respondenty figurovali nejen žáci a studenti s PAS, kterými se práce předně zabývá, ale také jejich rodiče a učitelé.

Pro zjištění potřebných informací a dosažení cíle výzkumného šetření kvalitativní povahy byly využity tyto výzkumné metody:

- **polostrukurovaný rozhovor**
- kazuistiky
- pozorování

5.2.1 Polostrukurovaný rozhovor

Rozhovor byl v této práci zvolen jako hlavní výzkumná metoda. V rámci výzkumného šetření bylo realizováno celkem dvacet rozhovorů. Z toho sedm rozhovorů se studenty a žáky s některou z forem PAS. Dále rozhovory s rodiči těchto respondentů a další rozhovory s rodiči, jejichž děti nebyly vzhledem k charakteru jejich postižení schopny rozhovor poskytnout samy. Celkem bylo uskutečněno deset rozhovorů s rodiči. Dále byly realizovány doplňkové rozhovory se třemi pedagogy těchto studentů a žáků.

Metoda polostrukurovaného rozhovoru byla zvolena proto, že umožňuje respondentům využít prostor k vyjádření se k tématům, která jim samotným připadají důležitá, a také proto, že v průběhu rozhovoru se mohou objevit témata, která by při plně strukturovaném rozhovoru mohla zůstat nevyřešena a negativně tak ovlivnit autentičnost

rozhovoru. I pro tazatele je tento druh rozhovoru výhodný v možnosti obracet pozornost na témata důležitá pro účely výzkumu a možnost prohlubovat a rozšiřovat související témata. Hendl (2005, s. 164) charakterizuje polostrukturovaný rozhovor jako takový, který se vyznačuje definovaným účelem, určitou osnovou a pružností procesu získávání dat od respondentů.

Rozhovory obsahují otázky věnující se trávení volného času žáků a studentů s PAS, dále pak otázky zjišťující stav sociálních dovedností žáků a studentů s PAS a jejich další rozvíjení v rámci volného času. Rozhovory byly za vědomí a souhlasu respondentů zaznamenávány na nahrávací zařízení a poté doslovně přepisovány. Vzhledem k rozsahu a obsahové šíři jednotlivých rozhovorů byly posléze z rozhovorů vybrány části, které se přímo dotýkaly tématu této práce a ty poté byly využity při vyhodnocování jednotlivých výzkumných otázek.

Rozhovory se uskutečnily se třemi skupinami respondentů. V první skupině byli děti a mladí lidé s PAS studující základní školu speciální nebo praktickou školu dvouletou v Praze. Druhou skupinu tvořili rodiče těchto dětí a dalších dětí s diagnózou PAS. Třetí skupinou byli pedagogové, kteří některé z těchto žáků a studentů učí.

První skupina: žáci a studenti s PAS

Jednalo se o šest studentů s diagnózou PAS, kteří studují praktickou školu dvouletou a o jednoho žáka základní školy speciální v Praze. Pět studentů navštěvuje stejnou pražskou praktickou školu dvouletou, která je zaměřena na rozvoj praktických dovedností a pracovních návyků. Prostřednictvím výuky si zde studenti upevňují již získané znalosti a dovednosti a získávají nové vědomosti. Zároveň se připravují na případné budoucí zaměstnání prostřednictvím odborných praxí, na které pravidelně docházejí. Jedna respondentka studuje dívčí praktickou školu dvouletou v Praze, která je také zaměřená na upevnění již získaných znalostí a dovedností, na praktické činnosti a přípravu na budoucí povolání. Žák základní školy speciální je nejmladším respondentem, který si v rámci svého vzdělávání osvojuje základní školní znalosti a dovednosti. Všichni respondenti žijí se svými rodinami v Praze nebo v blízkém okolí. Jde o respondenty ve věku od 11 do 25 let. Informace o této skupině respondentů byly také zjišťovány a doplňovány prostřednictvím pozorování a vytvořením kazuistik.

Druhá skupina: rodiče žáků a studentů s PAS

Jednalo se o šest rodičů studentů praktické školy dvouleté a čtyři rodiče žáků základní školy speciální v Praze. Rozhovorů se zúčastnilo devět matek a jeden otec. Všichni respondenti žijí v Praze nebo v jejím blízkém okolí. Tato skupina respondentů byla v rámci výzkumu velmi důležitá. Právě od rodičů dětí s PAS bylo získáno nejvíce informací, které s tématem výzkumu souvisely. Rodiče znají své děti velmi dobře a zároveň byli ochotní a schopní odpovídat na otázky, které byly pro výzkum stěžejní a někteří respondenti z řad žáků a studentů s PAS nebyli často schopni vzhledem k charakteru svého postižení na otázky přesně odpovědět. Data získaná od rodičů žáků a studentů s PAS byla velmi přínosná a stěžejní.

Třetí skupina: pedagogové žáků a studentů s PAS

Jednalo se o dvě speciální pedagožky z praktické školy dvouleté, které vyučují studenty s PAS s nimiž byli vedeny rozhovory. Dále jedna speciální pedagožka ze základní školy speciální, která vyučuje mimo jiné i žáky s PAS.

Rozhovory s těmito respondenty mají u výzkumného šetření spíše doplňující funkci, obohacují výzkum o pohled z jiné strany, než je pouze rodinné prostředí. Vzhledem k tomu, že učitelky jsou s žáky a studenty v téměř každodenním kontaktu, jsou informovány o tom, jakým způsobem tito lidé tráví svůj volný čas a mohou pozorovat zda a jakým způsobem se v souvislosti s volným časem rozvíjejí jejich sociální dovednosti.

5.2.2 Kazuistiky

Kazuistiky v této práci slouží jako informační podklady výzkumného šetření. Informace v kazuistikách jsou získány od rodičů, učitelů i samotných žáků a studentů. Dále byly se souhlasem všech stran využity informace ze školních složek žáků a studentů, které obsahují např. individuální vzdělávací plány, vysvědčení, zápisy z vyšetření pracovníkem speciálně pedagogického centra, atd. Kazuistiky se stručně zaměřují na důležité oblasti života žáků a studentů s PAS a doplňují tak informace z rozhovorů. Kazuistiky obsahují osobní a zdravotní anamnézu, rodinnou anamnézu, sociální anamnézu, školní anamnézu a informace o trávení volného času jednotlivých žáků a studentů s PAS.

5.2.3 Pozorování

V rámci pozorování byla soustředěna pozornost na chování, sociální a komunikační dovednosti a zvláštnosti žáků a studentů s PAS. Pozorování studentů a žáků s PAS probíhalo v rámci jednotlivých rozhovorů. Vzhledem k tomu, že většinu žáků a studentů s PAS, kteří tvořili výzkumný vzorek výzkumné části práce, znám ze svého zaměstnání, měla jsem možnost dlouhodobě sledovat jejich chování ve škole a často i v rámci volnočasových aktivit. Metoda pozorování je zde ovšem uvedena jako doplňková. Informace, které byly zjištěny prostřednictvím pozorování se staly součástí kazuistik.

5.3 Popis zkoumaného vzorku a vlastní výzkum

Pro účely výzkumného šetření v rámci této práce bylo vybráno jako výzkumný soubor **deset žáků a studentů s diagnózou PAS**. Vzhledem k charakteru postižení některých žáků s PAS, nebylo možné uskutečnit rozhovory se všemi z nich. Uskutečnily se tedy rozhovory se sedmi žáky a studenty s PAS, dále s jejich rodiči. Místo žáků s PAS, kteří nebyli schopni sami z povahy svého postižení absolvovat rozhovor, podali informace o tématu v rámci rozhovorů jejich rodiče.

Všichni žáci a studenti, kterým se výzkumná část této práce věnuje, mají určitou formu PAS. Jedná se o osoby ve věku od 11 do 25 let, dvě dívky a osm chlapců. Všechny osoby studují v Praze, buď základní školu speciální či praktickou školu dvouletou.

Tabulka č. 1: Základní informace o zkoumaném souboru

Žák / student	Pohlaví	Věk	Bydliště	Sourozenci	Škola
F. K.	muž	25 let	Praha- východ	sestra, 24 let	praktická škola dvouletá
O. P.	muž	17 let	Praha	sestra, 26 let	praktická škola dvouletá
R. T.	muž	20 let	Praha	bratr, 17 let	praktická škola dvouletá
J. M.	žena	21 let	Praha	sestra, 9 let, sestra, 19 let	praktická škola dvouletá
D. N.	muž	22 let	Praha- východ	bratr, 18 let	praktická škola dvouletá
M. K.	muž	16 let	Praha	nemá	praktická škola dvouletá
K. O.	muž	11 let	Praha	nemá	základní škola speciální
D. B.	muž	13 let	Praha	nemá	základní škola speciální
I. M.	žena	11 let	Praha	nemá	základní škola speciální
V. S.	muž	16 let	Praha	bratr, 25 let	základní škola speciální

Výzkumné šetření probíhalo v několika etapách. V období od listopadu 2016 do ledna 2017 byly uskutečňovány polostrukturované rozhovory s jednotlivými respondenty. Respondenti byli upozorněni na anonymitu rozhovorů a na účel jejich využití. Rozhovory byly se souhlasem respondentů zaznamenávány na nahrávací zařízení a poté přepisovány. V další fázi probíhalo kódování informací z rozhovorů, jejich následné porovnávání a vyvozování závěrů.

Kazuistiky byly sestavovány během zimy a jara 2017. Informace, které kazuistiky obsahují, jsou získány především ze školní dokumentace, z osobních zkušeností s jednotlivými žáky a studenty s PAS, z pozorování a z konzultací s jejich rodiči a speciálními pedagogy. Do kazuistik byly vybrány informace obecné a dále takové, které jsou pro charakter výzkumné části práce stěžejní, tedy sociální anamnéza a informace o volném čase žáků s studentů s PAS.

Pozorování mělo ve výzkumné části této práce doplňkovou funkci. Protože osobně znám dlouhodobě většinu z žáků a studentů s PAS, kteří tvořili výzkumný vzorek, mohla jsem využít informace, které jsem za dobu, co s nimi pracuji, získala. Také během rozhovorů jsem pozorovala chování žáků a studentů s PAS, jejich vyjadřování, verbální i neverbální komunikaci. Pro účely této práce nebylo pozorování stěžejní metodou, ale pouze metodou doplňující a informace, které jsem prostřednictvím pozorování získala jsou uvedeny v rámci jednotlivých kazuistik.

V rámci odborné literatury je rozlišováno mnoho sociálních dovedností, které ovšem z důvodu časové a výzkumné náročnosti nemohou být v této práci sledovány všechny, proto byly vybrány takové, které se jeví pro tematiku PAS stěžejní.

V rámci výzkumu byly sledovány následující sociální dovednosti:

- užívání správných pozdravů při vítání a loučení
- respektování osobního prostoru druhých lidí
- vhodné sociální chování
- schopnost zvládnutí zátěžových situací
- schopnost řešení problémů
- vytváření zdravé sítě sociálních vztahů

5.4 Interpretace výsledků výzkumu

V této části práce jsou prezentovány výsledky výzkumného šetření prostřednictvím stručného slovního zhodnocení a jejich přenesením do tabulek. Jsou zde shrnuty údaje, které byly zjištěny prostřednictvím výzkumných metod a vyhodnocením z nich získaných dat k jednotlivým výzkumným otázkám.

VO1: Jakým způsobem tráví žáci a studenti s PAS svůj volný čas spolu s rodinou?

Tabulka č. 2: Volnočasové aktivity žáků a studentů s PAS s rodinou

Žák / student	Volnočasové aktivity s rodinou
F. K. (25 let)	procházky, mávání vlakům, výlety, kultura (kino, divadlo), dovolené, sport (lyže, bowling, kolo)
O. P. (17 let)	procházky, pobyt na chatě, společný čas na zahradě, fotbal s tátou, dovolené
R. T. (20 let)	povídání, výlety, pobyt na chatě, divadlo, dovolené
J. M. (21 let)	sport (lyže, brusle), pobyt na chatě, povídání, procházky, koupání
D. N. (22 let)	procházky, stolní hry, sport (kolo), cukrárna, kultura (divadlo, koncerty), povídání
M. K. (16 let)	sledování TV, procházky, povídání, dovolené
K. O. (11 let)	procházky, výlety, povídání, koncerty, dovolené
D. B. (13 let)	procházky, výlety, dovolené
I. M. (11 let)	procházky, výlety, dovolené
V. S. (16 let)	procházky, pobyt na chatě, návštěvy restaurací a kaváren

Z šetření vyplynulo, že žáci a studenti s PAS tráví spolu s rodinou podstatnou část svého volného času. Nejvíce času tráví žáci a studenti s PAS se svými rodinami odpoledne po vyučování, o víkendech a v období školních prázdnin. V tento čas jezdí na výlety a dovolené po Čechách i do zahraničí. Někteří žáci a studenti mají rozvedené rodiče, což s sebou přináší určitá specifika i v oblasti volného času. Tito žáci a studenti žijí v domácnosti se svým matkami, s otcí tráví volný čas v období prázdnin a někdy o víkendy.

V rámci volného času se spolu s rodinou věnují rozličným aktivitám, nejčastěji procházkám, výletům, pobytům na chatě a na zahradě, povídání a návštěvám kulturních akcí. Někteří žáci a studenti se věnují s rodinami také sportovním aktivitám (lyžování, jízda na kole, bowling). Někdy je volný čas tráven spíše pasivnějším způsobem, např. sledováním pořadů v televizi.

Z rozhovorů vyplynulo, že žáci a studenti s PAS tráví se svými rodinami svůj volný čas rádi. Žáci a studenti s PAS upřednostňují trávení svého volného času s rodinnými příslušníky, protože jsou na ně zvyklí, znají je, společné trávení času jim zajišťuje pocit jistoty a bezpečí.

Co se týče organizace volného času, všichni zkoumaní žáci a studenti s PAS mají podporu svých rodičů v oblasti výběru, plánování i samotné realizace volnočasové aktivity. Někteří jsou v tomto více samostatní, jde zejména o starší studenty, kteří si dokáží svůj volný čas téměř sami naplánovat a realizovat. Podpora ze strany rodičů je v tomto případě menší a má spíše kontrolní charakter.

Žáci, studenti, rodiče i učitelé se shodují v tom, že je to rodina, se kterou tráví žáci a studenti s PAS největší část svého volného času. Všichni respondenti ze skupiny žáků a studentů s PAS uvádějí, že s rodinou tráví svůj volný čas s oblibou. Zároveň ovšem uvádějí, že někdy také vyhledávají čas o samotě, kdy si mohou od společnosti druhých lidí odpočinout a věnovat se samostatně svým oblíbeným činnostem.

Závěr k VO1:

Pokud tráví žáci a studenti s PAS svůj volný čas s jinými lidmi, jsou to nejčastěji rodinní příslušníci. S těmi se věnují rozličným aktivitám zejména kulturního, sportovního a relaxačního charakteru. Přesto, že věk některých respondentů ze skupiny žáků a studentů již překročil věk plnoletosti, jsou rodiče stále stěžejními osobami v jejich životech, toto je zřejmé i z kazuistik, které jsou součástí příloh této práce. Zatímco jejich vrstevníci bez postižení tráví svůj volný čas spíše se stejně starými kamarády, u respondentů s PAS k tomuto nedochází, nebo dochází jen zčásti. Stěžejní je také podpora, kterou rodiče svým dětem poskytují ve všech oblastech života, tedy i v oblasti volného času. Nejen, že s nimi tráví jeho podstatnou část, ale také se významně podílejí na jeho plánování, organizaci, apod. Toto vše potvrzují i názory vyplývající z rozhovorů s pedagogy žáků a studentů s PAS.

VO2: Zda a jakým způsobem jsou v rámci trávení volného času s rodinou rozvíjeny sociální dovednosti žáků a studentů s PAS?

Tabulka č. 3: Rozvoj sociálních dovedností žáků a studentů s PAS v rámci trávení volného času s rodinou

Žák/student	Rozvíjené sociální dovednosti	Způsob rozvoje sociálních dovedností
F.K. (25 let)	respektování osobního prostoru druhých lidí, vhodné sociální chování, schopnost zvládnání zátěžových situací, vytváření zdravé sítě sociálních vztahů	rozhovor, příklad, nácvik v reálných situacích
O.P. (17 let)	vhodné sociální chování, zvládnání zátěžových situací	rozhovor, nácvik v reálných situacích, nepřímo v rámci běžného života
R. T. (20 let)	vhodné sociální chování, zvládnání zátěžových situací, schopnost řešení problémů	rozhovor, nácvik v reálných situacích, nepřímo v rámci běžného života
J. M. (21 let)	respektování osobního prostoru u druhých lidí, vhodné sociální chování, schopnost zvládnání zátěžových situací, schopnost řešení problémů, vytváření zdravé sítě sociálních vztahů	rozhovor, nácvik v reálných situacích, nepřímo v rámci běžného života
D. N. (22 let)	respektování osobního prostoru, vhodné sociální chování, schopnost zvládnání zátěžových situací, schopnost řešení problémů, vytváření zdravé sítě sociálních vztahů	rozhovor, nácvik v reálných situacích, nepřímo v rámci běžného života
M. K. (16 let)	respektování osobního prostoru druhých lidí, vhodné sociální chování, vytváření zdravé sítě sociálních vztahů	rozhovor, nácvik v reálných situacích
K. O. (11 let)	užívání správných pozdravů při vítání a loučení, respektování osobního prostoru, vhodné sociální chování	rozhovor, nácvik v reálných situacích, nepřímo v rámci běžného života
D. B. (13 let)	vhodné sociální chování	nácvik v reálných situacích, nepřímo v rámci běžného života
I. M. (11 let)	užívání správných pozdravů při vítání a loučení, respektování osobního prostoru, vhodné sociální chování	nácvik v reálných situacích, nepřímo v rámci běžného života
V. S. (16 let)	respektování osobního prostoru, vhodné sociální chování	nepřímo v rámci běžného života

Z výsledků výzkumného šetření lze usuzovat, že v rámci trávení volného čas žáků a studentů s PAS s jejich rodinami se rozvíjejí některé sledované sociální dovednosti. Způsob a intenzita rozvoje jednotlivých sociálních aktivit závisí na konkrétní povaze postižení, vlastnostech a schopnostech jedince s PAS a jeho věku a dále také na přístupu rodičů k této problematice.

Ze získaných dat vyplynulo, že v rodinách se soustředí pozornost zejména na rozvoj těchto sociálních dovedností:

- *vhodné sociální chování* (rozvíjeno u všech zkoumaných žáků a studentů s PAS),
- *respektování osobního prostoru* (rozvíjeno u sedmi ze zkoumaných žáků a studentů s PAS),
- *zvládnutí zátěžových situací* (rozvíjeno u pěti ze zkoumaných žáků a studentů s PAS).

Dále byl v menší míře zmiňován *rozvoj zdravé sítě sociálních vztahů* (u čtyř žáků a studentů s PAS), zaměření na *rozvoj schopnosti řešení problémů* (u tří žáků a studentů s PAS) a *užívání správných pozdravů při vítání a loučení* (u dvou žáků s PAS).

Uvedené sociální dovednosti jsou v rámci rodinného působení rozvíjeny zejména prostřednictvím nácviku v reálných situacích, nepřímo v rámci běžného života a prostřednictvím rozhovoru rodičů se svým potomkem o daném tématu, tedy sociální dovednosti. Ve volném čase se toto projevuje zejména při povídání rodičů s dětmi, při setkávání se s druhými lidmi, kdy rodiče např. své dítě upozorňují na jeho sociální chování či jej opravují.

Ze získaných dat je patrné, že na rozvoj některých sociálních dovedností je kladen důraz více a na některé méně a to z různých důvodů. Např. schopnost rozvíjení sociální dovednosti *užívání správných pozdravů při vítání a loučení* uvádí respondenti jako právě rozvíjenou schopnost pouze u dvou žáků s PAS. Je tomu tak proto, že u ostatních žáků a studentů je tato schopnost již rozvinuta a není potřeba ji trénovat (šest studentů) a u zbývajících (dva žáci) nebyla z důvodu charakteru jejich postižení možnost tuto dovednost úspěšně rozvíjet (omezené komunikační schopnosti, částečný či úplný mutismus), rodiče se proto začali zabývat jinými sociálními dovednostmi (v tomto případě vhodné sociální chování a respektování osobního prostoru).

Je zřejmé, že rodiče se zaměřují na rozvoj sociálních aktivit, které se zdají pro společenský život jejich potomků stěžejní a jejichž zvládnutí je problematické. Trénink *vhodného sociálního chování a respektování osobního prostoru* se ukázal jako nejpodstatnější, zřejmě proto, že neovládání těchto sociálních dovedností s sebou přináší řadu nepříjemností v rámci sociálních kontaktů.

Závěr k VO2:

V rodinách žáků a studentů s PAS je kladen důraz na rozvoj sociálních dovedností, které přímo ovlivňují sociální život osob s PAS. Jedná se zejména o *vhodné sociální chování a respektování osobního prostoru druhých lidí*. Právě tyto sociální dovednosti se jeví jako problematické a jejich nácvik v rodině i mimo ni je žádoucí.

To, jakým způsobem jsou sociální dovednosti žáků a studentů s PAS v rodině rozvíjeny je závislé na mnoha faktorech. Ze získaných dat vyplývá, že rodiče využívají zejména nácvik v běžných denních situacích při společně tráveném volném čase a nepřímo v rámci běžného denního života. Ze získaných dat nevyplývá, že by byly sociální dovednosti rozvíjeny při určitých konkrétních volnočasových aktivitách, kterým se žáci a studenti s PAS věnují spolu s rodinou, ale spíše se tak děje v přímé interakci během všedního života.

VO3: Jakým způsobem tráví žáci a studenti s PAS svůj volný čas mimo rodinu?

Tabulka č. 4: Volnočasové aktivity žáků a studentů s PAS mimo rodinu

Žák / student	Volnočasové aktivity mimo rodinu
F. K. (25 let)	letní příměstský tábor, setkávání s asistentkami
O. P. (17 let)	kroužek plavání, trénink samostatného cestování s osobní asistentkou, letní příměstský tábor, setkávání se spolužačkou (návštěva kina)
R. T. (20 let)	letní příměstský tábor
J. M. (21 let)	letní příměstský tábor, setkávání s osobní asistentkou, kroužky - koně, plavání, školní pěvecký sbor
D. N. (22 let)	setkávání se spolužačkou (návštěvy kina, kavárny), letní příměstský tábor
M. K. (16 let)	žádné
K. O. (11 let)	trávení volného času s osobním asistentem, letní tábor při škole
D. B. (13 let)	trávení volného času s osobním asistentem, letní tábor při škole
I. M. (11 let)	letní tábor při škole
V. S. (13 let)	žádné

Ze získaných dat vyplývá, že i když žáci a studenti s PAS tráví podstatnou část svého volného času s rodinou, využívá většina z nich, konkrétně osm žáků a studentů s PAS, některé jiné možnosti volnočasových aktivit. Dva žáci s PAS netráví svůj volný čas jinak než s rodinou nebo o samotě.

Z výzkumného šetření vyplynulo, že pět studentů s PAS tráví o prázdninách část svého volného času na letním příměstském táboře, který je organizován praktickou školou dvouletou, kterou tito studenti studují. Tři žáci základní školy speciální tráví část svých prázdnin na dětském táboře, který je organizován jejich základní školou. Je tedy zřejmé, že většina žáků a studentů s PAS využívá nabídku letního trávení volného času od své školy.

Čtyři žáci a studenti s PAS tráví část svého volného času s osobními asistenty, se kterými se věnují rozličným činnostem, např. nácviku samostatného cestování, povídání, přípravě jednoduchých jídel, poslechu a hraní hudby. Dva studenti s PAS občas tráví svůj volný čas se svými spolužačkami, jdou společně do kavárny nebo do kina. Dva studenti s PAS navštěvují kroužky. Kroužek plavání, kteří navštěvují oba zmínění studenti, je určen pro osoby se zdravotním postižením. Jedna studentka navštěvuje dále kroužek jízdy na koni a školní pěvecký sbor.

I když někteří žáci a studenti s PAS v současné době nenavštěvují žádné kurzy a kroužky, v minulosti se řady z nich účastnili. Zmíněny byly např. kurz rozvoje sociálních dovedností, hospodaření s penězi nebo kurz fotografování. Všechny tyto kurzy organizoval Rytmus, o.s., jehož cílovou skupinou jsou lidé s mentálním postižením a s PAS.

Závěr k VO3:

Z výzkumu je zřejmé, že studenti tráví většinou svého volného času ve společnosti svých rodin nebo o samotě. Trávení volného času mimo rodinu je, až na výjimky, věnováno mnohem méně času. Pokud už žáci a studenti s PAS tráví svůj volný čas mimo rodinu, stává se tak často v režii škol, do kterých studenti chodí nebo se stýkají s osobními asistenty. Pokud žáci a studenti s PAS navštěvují nějaké kroužky, jsou to většinou kroužky přímo určené pro lidi s postižením.

VO4: Zda a jakým způsobem jsou v rámci trávení volného času mimo rodinu rozvíjeny sociální dovednosti žáků a studentů s PAS?

Tabulka č. 5: Rozvoj sociálních dovedností žáků a studentů s PAS v rámci trávení volného času mimo rodinu

Žák/student	Rozvíjené sociální dovednosti	Způsob rozvoje sociálních dovedností
F.K. (25 let)	užívání správných pozdravů při vítání a loučení, respektování osobního prostoru druhých lidí, schopnost řešení problémů	rozhovor, příklad, nácvik v reálných situacích
O.P. (17 let)	vhodné sociální chování	rozhovor, nácvik v reálných situacích
R. T. (20 let)	vhodné sociální chování, zvládání zátěžových situací	rozhovor, nácvik v reálných situacích
J. M. (21 let)	vhodné sociální chování, vytváření zdravé sítě sociálních vztahů	rozhovor, nácvik v reálných situacích
D. N. (22 let)	vhodné sociální chování	rozhovor, příklad, nácvik v reálných situacích
M. K. (16 let)	žádné	žádné
K. O. (11 let)	užívání správných pozdravů při vítání a loučení, vhodné sociální chování, vytváření zdravé sítě sociálních vztahů	rozhovor, příklad, nácvik v reálných situacích
D. B. (13 let)	vhodné sociální chování	nácvik v reálných situacích
I. M. (11 let)	vhodné sociální chování	nácvik v reálných situacích
V. S. (16 let)	žádné	žádné

Přestože z výzkumu vyplývá, že žáci a studenti s PAS tráví svůj volný čas mimo rodinu spíše méně, je i v této době prostor pro rozvoj sociálních dovedností. Z výzkumného šetření vyplývá, že v době výzkumu nenavštěvoval žádný z žáků a studentů s PAS kurz či kroužek přímo zaměřený na rozvoj sociálních dovedností. Tento kroužek ovšem navštěvovali někteří studenti s PAS v minulosti. Bylo organizován občanským sdružením Rytmus a zaměřoval se na rozvoj sociálních a komunikačních dovedností důležitých pro život v soudobé společnosti. U volnočasových aktivit, kterým se žáci a studenti s PAS věnují mimo rodinu, lze pozorovat, že u nich není primárním cílem rozvoj sociálních dovedností. Jedná se o aktivity zejména relaxačního a kulturního charakteru, při nichž se sociální dovednosti rozvíjejí spíše sekundárně a často okrajově.

Z rozhovorů s rodiči a učiteli vyplývá, že v rámci volnočasových aktivit mimo rodinu se rozvíjejí některé sociální dovednosti žáků a studentů s PAS. Pokud se žáci a studenti s PAS setkávají v rámci volnočasových aktivit s jinými lidmi, lze pozorovat *nácvik* či upevňování *vhodného sociálního chování* (u sedmi žáků a studentů s PAS). V rámci konkrétních volnočasových činností se také objevuje *nácvik užívání správných pozdravů při vítání a loučení* (u dvou žáků a studentů s PAS). Rozvoj dalších konkrétních sociálních dovedností byl zmiňován v jednotlivých případech. Zde se projevil i faktor věku žáků a studentů s PAS. Vyplynulo totiž, že spíše starší studenti vyhledávají sociální kontakt mimo rodinu a věnují se volnočasovým aktivitám mimo své rodinné zázemí. Důležitou roli ve volném čase tráveném mimo rodinu hrají osobní asistenti, se kterými někteří žáci a studenti s PAS tráví svůj volný čas. Významná je také škola a nabídka jejích volnočasových aktivit. Zde je často zmíněn letní dětský tábor, který pořádá základní škola speciální a také příměstský tábor pod záštitou praktické školy dvouleté.

Závěr k VO4:

Sociální dovednosti se u žáků a studentů s PAS v rámci volného času tráveného mimo rodinu rozvíjejí spíše nepřímou. I přesto lze ze získaných výzkumných dat pozorovat, že se u některých studentů rozvíjejí či upevňují sociální dovednosti jako je *vhodné sociální chování, respektování osobního prostoru druhých lidí, užívání správných pozdravů při vítání a loučení, zvládání zátěžových situací a schopnost řešení problémů*.

5.5 Ověření předpokladů výzkumu

Autorka stanovila hypotézu:

Účastí žáků a studentů s PAS ve volnočasových aktivitách se rozvíjejí jejich sociální dovednosti.

Výsledky vyplývající z výzkumu stanovenou hypotézu **potvrdily**, hypotéza je tedy ve vztahu k výzkumu platná.

Z výše shrnutých informací uvedených ve výzkumné části práce vyplývá, že u žáků a studentů s PAS lze sledovat rozvoj sociálních dovedností prostřednictvím volnočasových aktivit. Tento rozvoj probíhá zejména v rodině, kde žáci a studenti s PAS tráví největší část svého volného času. Tento fakt je zřejmý jak z rozhovorů s žáky a studenty, tak s jejich rodiči i s pedagogy. Mezi nejčastěji rozvíjené sociální dovednosti při trávení volného času s rodinou patří *vhodné sociální chování a respektování osobního prostoru*. Již méně tráví žáci a studenti s PAS svůj volný čas mimo rodinu. Pokud se tak děje, i zde jsou, i když spíše sekundárně, rozvíjeny některé sociální dovednosti, např. *respektování osobního prostoru druhých lidí, užívání správných pozdravů při vítání a loučení, zvládání zátěžových situací a schopnost řešení problémů*.

Z dat získaných prostřednictvím výzkumného šetření rovněž vyplývá, že žáci a studenti s PAS tráví část svého volného času rádi o samotě. Tyto chvíle tráví např. sledováním televize, poslechem hudby, hraním her na počítači či na mobilním telefonu, ale také např. rozmlouváním se sebou samým, pozorováním okolí, naslouchání různým zvukům z okolí. Čas o samotě vyhledává občas každý, tedy deset z deseti zkoumaných žáků a studentů s PAS, a to zejména proto, aby si odpočinuli od sociálního kontaktu s druhými lidmi a mohli se bez vyrušování věnovat svým oblíbeným činnostem. To je patrné jak z rozhovorů, tak z kazuistik uvedených v přílohách této práce.

Z rozhovorů bylo také zjištěno, že někteří respondenti z řad žáků a studentů s PAS se věnují poměrně neobvyklým aktivitám, např. pozorování větru v korunách stromů nebo překreslování plánů železničních tratí. Dále byly zmiňovány aktivity, které bývají v odborných publikacích považována za časté u lidí s PAS, např. kývání se, pohupování či poskakování. Činnosti, které žáci a studenti s PAS ve svém čase vykonávají mají často stereotypní charakter, jsou denně či několikrát týdně opakovány a vyhledávány

pro pocit uklidnění i zábavy. Stereotyp a opakování při volnočasových aktivitách je často osobami s PAS vyžadován a pokud je pravidelnost narušena, může na to jedinec s PAS reagovat až nepřiměřeně negativním způsobem.

Co se týče funkcí, které plní volný čas u žáků a studentů s PAS, z dat získaných prostřednictvím výzkumného šetření vyplývá, že volný čas představuje zejména prostor pro odpočinek a zábavu. Někteří respondenti též zmiňují přínos volného času v pravidelnosti aktivit a kvitují možnost věnovat se svým oblíbeným činnostem. Lze tedy konstatovat, volný čas zde plní zejména funkci regenerační. To potvrzují i rodiče žáků a studentů s PAS, kteří považují volný čas svých potomků za velmi důležitý pro jejich odpočinek. Z rozhovorů s pedagogy vyplývá, že regenerační a zábavná funkce volného času prospívá žákům a studentům s PAS, kteří se pak vracejí do školy odpočinutí a lépe plní školní povinnosti.

ZÁVĚR

Cílem práce bylo shrnout poznatky o významu volnočasových aktivit žáků a studentů s PAS při rozvoji jejich sociálních dovedností. V současné době se jedná o aktuální a důležitou problematiku. Sociální dovednosti hrají podstatnou roli při zvyšování kvality životů jedinců s PAS, kteří jsou součástí soudobé společnosti.

Teoretická část práce shrnuje informace o PAS, o jeho etiologii, klasifikaci, výskytu, projevech a diagnostice. Dále obsahuje informace o volném čase a volnočasových aktivitách. Zde je vymezen volný čas, jeho funkce, přínos v životě lidí s PAS a způsoby trávení volného času žáků a studentů s PAS. Teoretická část práce se také věnuje vymezení sociálních dovedností, jejichž zvládnutí je důležitým aspektem pro spokojený život každého člověka, tedy i osob s PAS. Kapitola o sociálních dovednostech vymezuje proces socializace a sociální vývoj jedince, předkládá základní sociální dovednosti, možné způsoby jejich rozvoje a zabývá se problematickými faktory při rozvoji sociálních dovedností osob s PAS. Kapitola věnující se rodině žáků a studentů s PAS uzavírá teoretickou část této práce a poukazuje na podstatný fakt, že rodina je v životě člověka s PAS je stěžejní a představuje pro něj primární podporu, což se výrazně promítá i v oblasti volného času a rozvoje sociálních dovedností.

Výzkumná část práce syntetizuje data získaná z polostrukturovaných rozhovorů s žáky a studenty s PAS, s jejich rodiči a se speciálními pedagogy. Dále zde jsou pro zjištění potřebných dat využity kazuistiky jednotlivých žáků a studentů s PAS. V této části práce byly stanoveny výzkumné cíle a výzkumné otázky. Hlavním výzkumným cílem bylo zjistit informace o tom, jakým způsobem tráví žáci a studenti s PAS svůj volný čas a jak způsob trávení volného času ovlivňuje rozvoj jejich sociálních dovedností. Domnívám se, že prostřednictvím výzkumného šetření byl cíl výzkumného šetření splněn.

Z výzkumného šetření vyplývá, že volný čas hraje důležitou roli při rozvoji sociálních dovedností žáků a studentů s PAS, kterých se výzkum týkal. Ti tráví většinu svého volného času se svými rodinami a během společných volnočasových aktivit i běžného toku života se rozvíjejí jejich sociální dovednosti. Zejména se jedná o dovednosti jako je vhodné sociální chování a respektování osobního prostoru. Žáci a studenti s PAS tráví podstatně méně svého volného času ve společnosti jiných lidí než je jejich rodina.

Pokud se účastní některých volnočasových aktivit mimo rodinu, i zde jsou částečně některé sociální dovednosti rozvíjeny, např. respektování osobního prostoru druhých lidí, užívání správných pozdravů při vítání a loučení, zvládnání zátěžových situací a schopnost řešení problémů.

Z výzkumného šetření vyplývá, že sociální dovednosti žáků a studentů s PAS jsou rozvíjeny zejména během běžných životních aktivit, někdy záměrně, jindy spíše mimoděk. Je zřejmé, že velmi záleží na osobnosti člověka s postižením, jeho schopnostech, dovednostech, ale také věku, rodinnému a širšímu sociálnímu zázemí. Tyto faktory ovlivňují charakter, délku i způsoby rozvoje sociálních dovedností v rámci volného času i mimo něj. Z výzkumného šetření je zřejmé, že je to zejména rodina, která má vliv na způsob a kvalitu trávení volného času žáků a studentů s PAS a také na rozvoj jejich sociálních dovedností, protože s rodinnými příslušníky tráví tito lidé většinu svého volného času.

Výsledky výzkumného šetření potvrdily správnost hypotézy, která zněla: *Účastí žáků a studentů s PAS ve volnočasových aktivitách se rozvíjejí jejich sociální dovednosti.* Zároveň z výzkumného šetření vyplynulo, jak důležitá je podpora rodiny v této oblasti. Je zřejmé, že na rodinu, jejíž členem je osoba s PAS, je kladena zvýšená zátěž v mnoha oblastech. Povaha tohoto postižení mnohdy neumožňuje využít podpory druhých lidí či organizací v oblasti volného času. Zároveň je mnohdy problematické nalézt vhodnou volnočasovou aktivitu pro osoby s PAS. Jak je zřejmé z rozhovorů, běžné volnočasové aktivity nejsou pro některé osoby s PAS vůbec vhodné a nabídka speciálních volnočasových aktivit pro osoby s PAS není dosud příliš široká. I toto je příčinou toho, že většinu svého volného času tráví žáci a studenti s PAS ve společnosti rodiny.

Cílem práce bylo shrnout důležité poznatky o PAS a možnostech lidí s touto poruchou v oblasti rozvoje sociálních dovedností a v souvislosti s tím uvést příběhy konkrétních osob s touto poruchou. Podle mého názoru se jedná o problematiku, která bude stále důležitější ve společnosti, jejíž členové spolu mají vzájemně v souladu žít. Každý člověk ji jiný, má svá přání, potřeby, silné stránky i slabiny. Pro soudržnost soudobé tolik diverzní společnosti je velmi důležité do určité míry přijímat a respektovat rozličnost každého jedince a spolupodílet se na tom, aby např. i pro osoby s různými

druhy postižení bylo spolužití v této společnosti co možná nejpříjemnější a harmonické. Právě oblast volnočasových aktivit je pro toto příhodná. Rozvoj sociálních dovedností osob s PAS při volnočasových aktivitách má dle mého názoru velký potenciál. Odborné i praktické znalosti o problematice PAS by měly být základním stavebním kamenem při tvorbě a zajišťování volnočasových aktivit pro osoby s PAS. Rozvoj některých sociálních dovedností by poté mohl být jedním z profitů volnočasové aktivity. Domnívám se, že do oblasti volnočasových aktivit osob s PAS by mělo být mířeno více pozornosti, protože její vhodné uchopení může mít pro osoby s PAS, pro jejich blízké a v konečném důsledku i pro společnost, velmi pozitivní výsledky.

Literatura

BĚLOHLÁVKOVÁ, L., 2014. *Rozvoj sociálních dovedností: metodika práce u lidí s Aspergerovým syndromem : [metodická příručka]*. 1. vyd. Praha: APLA. ISBN 978-80-87690-05-5.

BUČKOVÁ, H., 2015. *Specifika trávení volného času studentů s autismem a místo rodiny v něm*. Hradec Králové: Pedagogická fakulta Univerzity Hradec Králové. Bakalářská práce.

QUINN, C. E., 2006. *100 Questions & Answers About Autism: Expert Advice from a Physician/Parent Caregiver*. 1. vyd. New York: Jones and Bartlett Publishers Canada. ISBN 0-7637-3894-8.

ČADILOVÁ, V., ŽAMPACHOVÁ, Z., 2013. *Rozvoj sociálních dovedností u dětí s autismem (pro děti předškolního věku a pro děti se sníženými rozumovými schopnostmi)*. 1. vyd. Praha: Pasparta. ISBN 978-80-905576-2-8.

ČADILOVÁ, V., ŽAMPACHOVÁ, Z., 2008. *Strukturované učení. Vzdělávání dětí s autismem a jinými vývojovými poruchami*. 1. vyd. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-475-5.

ČIHOVSKÝ, J., 2002. *K vývoji názorů na volný čas (od Aristotela k Dumazedierovi)*. In: *Volný čas a jeho současné problémy: Sborník příspěvků přednesených na vědeckém symposiu v Olomouci, ve dnech 20. a 21. května 2002*. Olomouc: Hanex Olomouc pro Fakultu tělesné kultury. ISBN 80-85783-37-1 .

GRANDINOVÁ, T., PANEK, R., 2014. *Mozek autisty. Myšlení napříč spektrem*. 1. vyd. Praha: Mladá Fronta. ISBN 978-80-204-3115-8.

GILLBERG, CH., PEETERS, T., 1998. *Autismus – zdravotní a výchovné aspekty: výchova a vzdělávání dětí s autismem*. 1.vyd. Praha: Portál. ISBN 80-7178-201-7.

HARTL, P., HARTLOVÁ, H., 2000. *Psychologický slovník*. 1. vyd. Praha: Portál. ISBN 80-7178-303-X.

HELUS, Z., 2004. *Dítě v osobnostním pojetí*. 1. vyd. Praha: Portál. ISBN 80-7178-888-0.

HOLÝ, I., 2009. *Úvod do sociologie*. 2. vyd. Brno: Vydavatelství MU. ISBN 978-80-210-3855-4.

NOVOTNÁ, V., 1998. *Děti s autizmem a speciálně pedagogická péče o ně*. 1. vyd. Praha: Parta. ISBN 80-85989-48-4.

IOAN, J., 2006. *Aspergerův syndrom. Mimořádní lidé - mimořádné výkony*. 1. vyd. Praha: Triton. ISBN 978-80-7387-099-7.

JANIŠ, K., 2009. *Úvod do problematiky volného času*. 1. vyd. Opava: Slezská univerzita. ISBN 978-80-7248-530-7.

JELÍNKOVÁ, M., 2001. *Vzdělávání a výchova dětí s autismem*. 1. vyd. Praha: Univerzita Karlova. ISBN 80-7290-042-0.

LANGMEIER, J., KREJČÍŘOVÁ, D., 2006. *Vývojová psychologie*. 2. vyd. Praha: Grada. ISBN 80-247-1284-9.

PATRICK, N. J., 2011. *Rozvíjení sociálních dovedností lidí s poruchami autistického spektra. Typy a strategie pro každodenní život*. 1. vyd. Praha: Portál. ISBN 978-8-7367-867-8.

PÁVKOVÁ, J., a kol., 2002. *Pedagogika volného času*. 3. vyd. Praha: Portál. ISBN 80-7178-711-6.

PRŮCHA, J., WALTEROVÁ, E., MAREŠ, J., 1995. *Pedagogický slovník*. 1. vyd. Praha: Portál. ISBN 80-7178-029-4.

- RICHMAN, S., 2006. *Výchova dětí s autismem : aplikovaná behaviorální analýza*. 1. vyd. Praha: Portál. ISBN 80-7367-102-6.
- SCHOPLER, E., MESIBOV, G. B., 1997. *Autistické chování*. 1. vyd. Praha: Portál. ISBN 80-7178-133-9.
- STONE, F., 2004. *Autism the eighth colour of the rainbow .Learn to Speak Autistic*. 1. vyd. London: Jessica Kingsley Publishers. ISBN 978-1-84310-182-6.
- STRAUSSOVÁ, R., VÁGNEROVÁ, M., 2016. *Intervenční metoda O.T.A. u dětí s PAS raného věku. Kroky a stručný postup pro každodenní práci rodičů* [online]. [vid. 10. 4. 2017] . Dostupné z: http://files.autismus-screening.eu/200001287-19e351ad81/Intervencni_metoda_OTA.pdf
- ŠVIGOVÁ, M., 1967. *Volný čas a my*. 1. vyd. Praha: Svobodné slovo. ISBN 32-013-67.
- ŠTURSOVÁ, T., BOCAN, M., 2006. *Aktuální problémy mladé generace ČR: závěrečná zpráva* [online]. [vid. 10. 4. 2017] . Dostupné z: <http://www.vyzkum-mladez.cz/zpravy/1174039212.pdf>
- THOROVÁ, K., 2006. *Poruchy autistického spektra*. 1. vyd. Praha : Portál. ISBN 80- 7367-091-7
- THOROVÁ, K., 2008. *Poruchy autistického spektra*. Praha: APLA, (Informační příručka)
- VÁGNEROVÁ, M., 2012. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. 5. vyd. Praha: Portál, ISBN 978-80-262-0225-7
- VÁŽANSKÝ, M. 1994. *Volný čas a pedagogika zážitku*. 1. vyd. Brno: Vydavatelství MU. ISBN 80-210-0428-2.

VOCILKA, M., 1994. *Výchova a vzdělávání autistických dětí*. 1. vyd. Praha: Septima. ISBN 80-85801-33-7.

VOLKMAR, F. R., REICHOW, B., McPARTLAND, J. C., 2014. *Adolescents and Adults with Autism Spectrum Disorders*. 1.vyd. New York: Springer. ISBN 978-1-4939-0505-8 .

WEDLICHOVÁ, I., 2011. *Emoční inteligence*. 1. vyd. Ústí nad Labem: Univerzita J. E. Purkyně. ISBN 978-80-7414-347-2.

Seznam příloh

- Příloha A Student F. K.: kazuistika, přepis rozhovoru se studentem, přepis rozhovoru s matkou studenta
- Příloha B Student O. P.: kazuistika, přepis rozhovoru se studentem, přepis rozhovoru s matkou studenta
- Příloha C Student R. T.: kazuistika, přepis rozhovoru se studentem, přepis rozhovoru s matkou studenta
- Příloha D Studentka J. M.: kazuistika, přepis rozhovoru se studentkou, přepis rozhovoru s matkou studenta
- Příloha E Student D. N.: kazuistika, přepis rozhovoru se studentem, přepis rozhovoru s matkou studenta
- Příloha F Student M. K.: kazuistika, přepis rozhovoru se studentem, přepis rozhovoru s matkou studenta
- Příloha G Student K.O.: kazuistika, přepis rozhovoru se studentem, přepis rozhovoru s otcem studenta
- Příloha H Student D. B. : kazuistika, přepis rozhovoru s matkou studenta
- Příloha I Studentka I. M.: kazuistika, přepis rozhovoru s matkou studentky
- Příloha J Student V. S. : kazuistika, přepis rozhovoru s matkou studenta
- Příloha K Rozhovor se speciální pedagožkou ze základní školy speciální
- Příloha L Rozhovor se speciální pedagožkou z praktické školy dvouleté

Příloha A

KAZUISTIKA F. K.

Osobní anamnéza

Student: F. K.
Pohlaví: muž
Rok narození: 1991
Diagnóza: dětský autismus, dětská mozková obrna, epilepsie

F. se narodil z prvního těhotenství matky, které probíhalo v pořádku. Porod byl zakončen císařským řezem, ovšem lékaři nekonstatovali žádné zdravotní následky. První problémy vyzorovala matka ve F. batolecím období, kdy se vyvíjel ve všech směrech pomaleji, než jeho vrstevníci. Byla zjištěna dětská mozková obrna. Kolem sedmého roku byl F. diagnostikován autismus a epilepsie. Epileptické záchvaty v současné době F. nemá, je medikován. V dětství a v pubertě měl velké záchvaty vzteku, kdy házel věcmi a rozbíjel je. Tyto situace vyvolávali například nepříjemné zvuky, úlek, ale také zákazy a nelibé zážitky. V současnosti se tyto afekty objevují jen velmi zřídka. Ve svém životě potřebuje své každodenní rituály, které jej udržují v pohodě. Denně si prohlíží obrázky vlaků, které si nosí všude s sebou, vlaky a kamiony vyhledává i na internetu. Dále jej uklidňují stereotypní pohyby, kývání, houpání, hýbání předměty.

Rodinná anamnéza

Matka, 49 let, SŠ, úřednice
Otec, 67 let, SŠ, umělec

F. rodiče jsou rozvedeni. F. bydlí s matkou a sestrou v domě na vesnici u Prahy. S otcem se F. stýká o některé víkendy a o prázdninách. F. má o rok mladší sestru, se kterou má velmi dobrý vztah. I přesto, že rodiče nežijí spolu, jsou pro F. velkou oporou a velmi se mu věnují, podporují ho ve studiu, sociálních aktivitách i ve volnočasových aktivitách.

Sociální anamnéza

Primární sociální kontakt pro F. představuje jeho rodina a škola. Dále jsou to například jeho bývalí spolužáci, se kterými se někdy setkává a také kamarádi z různých kroužků a kurzů. F. se rád stýká s druhými lidmi, ale také potřebuje čas a prostor, kdy je sám a může relaxovat.

Co se týče sociálních dovedností je F. velmi komunikativní a sociálně aktivní. Rodina jej od dětství vedla k rozvoji sociálního chování a navazování kontaktů. F. nemá problém oslovit známé i cizí lidi a komunikovat s nimi. Dokáže navazovat vztahy a většinou je dokáže i dlouhodobě udržovat. Je empatický, dokáže vycítit emoce druhých lidí. Čím dál tím lepší je jeho schopnost zvládnání zátěžových situací, ale stále se někdy objevují výbuchy vzteku, zejména, když si neví se situací rady, nebo pokud není „po jeho“. F. se nebojí říct si o pomoc a podporu. Ovšem snaží se být v co nejvíce činnostech samostatný. F. je dostatečně asertivní, což se projevuje např. při školní výuce, ale také při sdělování svých potřeb, představ a přání. Omezená je jeho dovednost rozhodování a předvídání následků určitého jednání. Ve schopnosti řešení problémů je situace různorodá. Pokud je pro F. situace známá, dokáže ji sám vyřešit. Při potížích, které ještě neumí řešit se obrací o pomoc na své okolí.

Školní anamnéza

F. navštěvoval jeden rok běžnou mateřskou školu. V sedmi letech nastoupil na základní školu speciální v Praze, kde studoval devět let. Dále studoval praktickou školu v Praze, nyní pokračuje své studium v další praktické škole v Praze, kde studuje již čtvrtým rokem. Toto studium klade důraz na rozvoj pracovních dovedností a přípravu na budoucí povolání. Studium probíhá dle IVP. Ve výuce je omezen povahou svého postižení. Má problémy v oblasti matematického a logického myšlení. Také má problémy s pamětí, zejména ve fázi vštěpování nových informací a jejich pozdějšího vybavení. Tyto faktory samozřejmě ovlivňují jeho školní výsledky. Při školní práci je pečlivý, pracuje spíše pomalejším tempem, dokáže poměrně dlouhou dobu udržet pozornost na jedné činnosti. Pokud ho téma zajímá, je velmi zvědavý a aktivní. Se spolužáky i učiteli vychází velmi dobře, je přátelský, rád pomáhá spolužákům a je veselým společníkem.

Volný čas

Volný čas tráví F. velmi často ve společnosti rodiny. Rád chodí s matkou nebo sestrou mávat na vlaky. Zajímají ho dopravní prostředky, rád si je vyhledává na internetu a prohlíží si fotografie. Také ho zajímají technické údaje dopravních prostředků. S otcem tráví některé víkendy, chodí na procházky, povídají si a hrají bowling. V zimě jezdí lyžovat, v létě do rekreačního střediska, kde se věnují různým sportům. Matka a sestra také pomáhají F. při studiu, např. při psaní úkolů a přípravě na školní den. S rodinou také F. navštěvuje kulturní události, rád chodí do kina a do divadla.

F. dále tráví svůj volný čas různými kurzy a kroužky, v minulosti navštěvoval např. kurz plavání, hry na klavír, kurz hospodaření s penězi. Nyní navštěvuje kurz fotografování, které pořádá o. s. Rytmus. Zde se setkává se svými spolužáky ze školy, ale i s jinými lidmi. O prázdninách se pravidelně účastní příměstského tábora, který pořádá jeho škola.

Velkou část svého volného času tráví F. odpočinkem, kdy je ve svém pokoji a např. leží v posteli

a poslouchá hudbu, prohlíží si fotografie vlaků a kamionů nebo si pouští různá videa na youtube.

F. má také velmi rád hudbu. Doma si hraje na piáno.

Volný čas je pro F. zejména časem, ve kterém si může odpočinout, pobavit se a něco příjemného zažít.

ROZHOVOR SE STUDENTEM F. K.

Co rád děláš, když máš volný čas? Když nejsi ve škole ani na praxi?

No, dívám se na zprávy v televizi. Taky si hledám informace na internetu. Hraju na piáno. Mám doma čtyři piána. Taky koukám na vlaky, videa na youtube.

O čem informace?

No, třeba o dopravě. O vlacích a tratích. O herečkách. Pouštím si jak houkají vlaky.

Co ještě rád děláš?

Rád si odpočívám v posteli. Taky koukám na Ordinaci. S tátou lyžuju a hraju bowling.

Chodíš ven? Třeba hrát fotbal nebo někam s kamarády?

To ani ne.

A s kým trávíš čas kdy máš volno?

S rodičema. S mámou. O prázdniny s tátou. Nebo jsem sám v pokoji. Předtím jsem chodil s Janičkou do kina, teď už ne.

A jsi raději sám nebo s někým?

Jak kdy, když potřebuju být sám, tak jdu do pokoje a dělám si tam svoje věci.

Co třeba?

Pouštím si, jak houkají vlaky. Nebo hraju na piáno.

Co děláš třeba o prázdninách?

Jezdíme s rodiči na dovolenou. Byli jsme už v Itálii, v Řecku a ve Španělsku. Jezdíme k moři.

S tátou jezdím do Kácova, tam hraju tenis a koupu se. Taky jsem byl na táboře od naší školy.

A co děláš rád o víkendu?

Odpočívám. Koukám na televizi. Nebo si hledám něco na počítači, třeba videa s vlakama. Taky chodíme s mámou k přejezdu mávat na vlaky.

Co děláš ještě ve volném čase s mamkou a s tatškou?

No, chodíme nakupovat. Někdy na nějaký výlet, třeba na hrad nebo zámek. Také v zimě lyžujeme.

Se kterými členy rodiči trávíš volný čas nejvíc?

Asi s mámou.

Máš sourozence?

Mám mladší sestru.

Trávíte spolu čas?

Jo. Pomáhá mi s taškou do školy, vybíráme spolu oblečení a tak. Taky chodíme mávat na vlaky, koukáme na televizi.

Chodíš na nějaké kroužky?

Chodil jsem na kurz sociálních dovedností a na kurz počítačů minulý školní rok. Teď zrovna nikam nechodím.

A chtěl bys?

Ani ne.

Proč?

Nějak to nepotřebuju. Jsem unavenej.

Co jsi se naučil na tom kurzu sociálních dovedností?

No, tak různě, jsme se tam učili zdravit, představit se, povídali jsme si.

Bylo to pro tebe jednoduché?

Jo, to já všechno umím.

Chodíš někdy do divadla nebo do kina?

Ano. Chodím do divadla s maminkou. Do kina můžu jít s kamarádama, ale už jsem dlouho nebyl.

S jakými kamarády chodíš?

No dřív s Janičkou, to byla moje holka, ale teď už spolu nejsme, tak moc nikam nechodím.

A co třeba nějaký sport? Baví tě?

V zimě lyžuju. Pak se taky koupu v moři. A bowling hraju často, to mam i svoje koule a boty.

Nabízí škola, do které chodíš nějaké kroužky?

Ne.

A nějaké jiné aktivity, třeba v létě.

Jo, v létě je příměstský tábor.

Co se tam děje?

Jezdíme na výlety. Na Okoř, na zámky, hrady, do přírody, na koupaliště.

Baví tě to tam?

Ano.

A kamarádíš s někým ve škole.

Ano, se všemi.

A chodíš se spolužáky někdy ven?

To ani ne. Vidíme se ve škole.

A potkáváš nějaké jiné lidi kromě spolužáků a rodičů?

No, ani moc ne.

Baví tě víc trávit čas s ostatními lidmi nebo o samotě?

Jak kdy. Někdy o samotě.

Chtěl bys ve svém volnu zkusit dělat něco nového, nějaký sport nebo jiný koníček?

No to nevím, asi ne. Takhle je to dobrý.

To je všechno, na co jsem se tě chtěla zeptat. Tak moc děkuju za povídání.

Není zač.

ROZHOVOR S MATKU F. K.

Jakým způsobem tráví váš syn svůj volný čas?

Syn hraje na piano, poslouchá hudbu, přesypává a boří ruce do nádoby s korálky, prohlíží si encyklopedie, knihy o vlacích, kamionech, autech, lodích, vyhledává na počítači co ho zajímá a tiskne fotky. Hraje bowling, jezdí na kole, chodí nakupovat, na procházky a rád mává vlakům na nádraží. Sleduje televizi, převážně oblíbené seriály.

Telefonuje a vyhledává příležitosti se setkat se svou kamarádkou. Navštěvoval taky ve FOSA o.s. vrámci podpory samostatnosti, kurz samostatného cestování. Je zapojen do Tranzitního programu, který zajišťuje RYTMUS o.s.. Když je unavený odpočívá a má rád svůj klid.

To má velmi pestrý volnočasový program.

To ano. Je rád mezi lidmi. Ale taky rád odpočívá a lenoší, někdy ho musím popohánět.

Co vašemu dítěti přináší jeho volný čas?

Přináší mu odpočinek, soukromí ale i pohyb, vzdělávání a vyžití.

Tráví vaše rodina volný čas společně?

Ano, chodíme společně třeba mávat vlakům, to má F. rád. Jezdíme na výlety, na dovolené, lyžovat. S tátou jezdí F. na hory, na rekreace. Se sestrou mají taky hezký vztah, ta mu pomáhá třeba s učením, nebo spolu vaří, když je čas. Taky společně venčíme našeho psa.

Co třeba kultura?

F. rád chodí do kina a někdy zajdeme i do divadla. Nesmí to být ale příliš dlouhé nebo nuda. To pak F. nevydrží a chce domů.

Myslíte si, že F. tráví rád volný čas ve společnosti rodiny?

Myslím, že jo. Má rád, když společně podnikáme věci, které ho baví, to je jasné. Občas se mu ale taky nechce a chce třeba zůstat v posteli nebo se dívat na televizi.

Rozvíjí se během rodinně tráveného volného času sociální dovednosti vašeho dítěte?

Když byl malý tak to asi bylo intenzivnější, to se všechno učil. Myslím, že teď je z něho šikovnej mladej muž. Umí se chovat na veřejnosti, k ženám je galantní. Tím, že si povídáme, tak myslím, že i posiluje sociální dovednosti, získává zkušenost z toho jak to doma funguje, jak spolu lidi mluví, co se sluší a co ne.

Co třeba zdravení, oslovování druhých lidí?

To zvládá F. velmi dobře, je sociální, tohle už od malička okoukal.

Dokáže F. respektovat osobní prostor druhých lidí?

Na tom stále pracujeme, jde o to, že F. je dost kontaktní, rád se objímá, hlavně holky a lidi, který se mu líbí. Naučil se zeptat se, jestli to může udělat. Taky si vysvětlujeme, že to není úplně vhodné s cizími lidmi a tak.

A jak to přijímá?

No, jak kdy. Snažím se mu to vysvětlit, ale někdy je pro něj těžké to pochopit, Má prostě svůj cíl a nechápe, že to může být někomu nepřijemné.

Jak to řešíte?

Prostě to trénujeme, povídáme si o tom, nastavujeme hranice. Někdy to funguje, někdy ne, ale posun tu určitě je.

Jak je váš syn schopný zvládat zátěžové situace?

Těžko, má výbuchy vzteku.

Trénujete nějak tuto oblast?

Ani, ne, spíš jak dospívá, tak se to samo zlepšuje. Povídáme si o tom, vysvětluju, upozorňuju.

Tráví vaše dítě rádo volný čas ve společnosti jiných lidí?

To ano, F. má lidi rád, je společenský. Rád si popovídá i s úplně cizími lidmi. Také rád telefonuje a ptá se lidí, jak se mají. Rád si povídá s mladýma holkama.

Vyhledává vaše dítě ve svém volném čase kontakt s vrstevníky a udržuje nějaké kamarádské vztahy?

Ano, má kamarády mezi spolužáky ve škole. Má za sebou první vztah s dívkou, která byla jeho spolužačkou. Dřív chodil s kamarády do kina a na limonádu, teď je v takovém období, kdy se tohle moc neděje, protože ty kamarádky přestoupili na jinou školu a on dál ty vztahy už moc neudržuje, ale čas od času jim zavolá a zeptá se, co nového. Jinak si rád popovídá s vrstevníky na kroužcích. Ale mimo školu a kroužky už potom tráví čas spíše s rodinou.

Jaké kroužky F. navštěvuje?

V současnosti je to kurz fotografování. F. už zkusil hodně kroužků, plavání, klavír, hospodaření s penězi.

Kdo tyto kroužky pořádá?

Organizace Rytmus. Ta má na starosti i F. praxi a nabízí právě i aktivity tohodle charakteru.

Myslíte si, že se během těchto aktivit rozvíjejí sociální dovednosti vašeho syna?

Ano. Myslím, že se to na tom určitě podílí a hlavně je mezi jinými lidmi než jsme my, teda myslím jeho rodina. To je pro něj zábavné a obohacující.

Dobře, to je z mé strany všechno. Chtěla byste ještě něco doplnit?

Asi ne, děkuji.

Tak vám moc děkuji za rozhovor.

Rádo se stalo.

Příloha B

KAZUISTIKA O.P.

Osobní anamnéza

Student: O. P.
Pohlaví: muž
Rok narození: 2000
Diagnóza: dětský autismus

Těhotenství i porod proběhl v pořádku. Matka si začala všimnout zvláštností v O. vývoji a chování okolo třetího roku života. O. byl apatický, nejevil potřebu po kontaktu s druhými lidmi. Po několika vyšetřeních mu byl diagnostikován dětský autismus. O. je chlapec s IQ v průměrném pásmu. Jeho postižení se projevuje zejména v oblasti sociálních vztahů a v péči sama o sebe.

Rodinná anamnéza

Matka, 46 let, v domácnosti
Otec, 49 let, dělník

O. žije ve funkční rodině s oběma rodiči. Žijí v domě v Praze. O. má také starší sestru (26 let), která má již svoji rodinu a žije jinde. Rodina O. velmi podporuje a je pro něj velmi důležitá. Mnoho času tráví O. také s prarodiči. O. je na své rodině závislý, není schopen některých základních sebeobslužných činností (např. mytí se, pravidelná a správná hygiena), v tomto mu pomáhá zejm. matka.

Sociální anamnéza

O. má sociální kontakty zejména ve rodině a ve škole. Sám sociální kontakty příliš nevyhledává, je ovšem kamarádský a na jiné lidi reaguje dobře. Co se týče komunikace, má O. dobrou slovní zásobu, reaguje na otázky a dokáže se zapojit do rozhovoru. Často ovšem neudrží pozornost nebo ho rozhovor nezajímá, zamyslí se nebo se zaměří na jiné podněty. Oční kontakt mu nečiní problémy. Je dobře vybaven základními sociálními dovednostmi. Omezená je schopnost empatie sebereflexe. Sám není aktivní při navazování a udržování sociálních kontaktů. Má problémy při přechodu do nového prostředí (např. nová škola), dlouhou dobu si zvyká na nové lidi a prostředí. Omezená je též dovednost rozhodování a předvídání následků určitého jednání. Jeho schopnost řešení problémů je snižena. Neumí příliš reagovat na změny či zátěžové situace, zde se jeví jako apatický či vyvedený z míry.

Školní anamnéza

O. navštěvoval 2 roky běžnou mateřskou školu. Do první třídy nastoupil do běžné základní školy, kde byl integrován a měl k dispozici asistentku pedagoga. I přes určité obtíže zde dostudoval 9. ročník a poté přestoupil na praktickou školu, kde studuje do současnosti. O. se ve škole daří a je zde spokojený. Jeho prospěch je dobrý. Vzdělává se dle IVP. Vzhledem k jeho velmi krátkodobé pozornosti a roztěkanosti nevydrží dlouho u jedné činnosti. Tomu se musí přizpůsobovat i způsob práce ve škole. O. má dobré znalosti v oblasti matematiky a českého jazyka. Ovšem velmi dlouho mu trvá, než splní zadaný úkol, musí být neustále motivován, pobízen a povzbuzován k činnosti. Učení mu nepřipadá důležité, nemá vnitřní motivaci. S ostatními spolužáky vychází dobře, má zde několik kamarádů. K učitelkám se chová dobře, rád si s nimi povídá.

Volný čas

Volný čas tráví O. nejčastěji ve společnosti své rodiny, tedy zejména matky. Společně chodí na procházky, dívají se na televizi, apod. S rodiči také jezdí o víkendy a o prázdninách na chatu, pomáhá s prací na zahradě, občas jezdí také na výlety. V létě vyráží na společné dovolené.

O. má několik přátel ve škole, sám ovšem neinicuje společné trávení volného času. Několikrát byl se spolužačkou v kině a v kavárně. O prázdninách se pravidelně účastní příměstského tábora, který pořádá jeho škola. O. tráví rád volný čas o samotě, kdy poslouchá country hudbu, dívá se na filmy, nebo jen tak pozoruje okolí. O. má rád zvuky větru a to, jak vítr hýbe listím a větvemi stromů. Pozorováním tohoto dokáže trávit velmi dlouhou dobu.

ROZHOVOR SE STUDENTEM O.P.

Co rád děláš, když máš volno od školy a jiných povinností?

Rád poslouchám hudbu, country, Michala Tučného. No taky odpočívám. Koukám na televizi. Poslouchám vítr venku jak fouká do stromů.

Na co se rád díváš?

Na zprávy. Taky na seriály. Ordinance v růžové zahradě. Koukám i na soutěžní pořady.

A když trávíš čas s jinými lidmi, tak s kým to je?

S mámou a s tátou.

A ještě s někým?

S asistentkou. Trénujeme cestování po Praze.

Máš kamarády?

Kamarádím se spolužákama ve škole.

Zajdete spolu někdy někam ven nebo do kina?

To ani ne. Asi dvakrát jsem byl s Pět'ou v kině.

Trávíš svůj čas radši s druhými lidmi nebo sám?

Jak kdy. Oboje.

A když jsi s mamkou a s taťkou, co děláte třeba odpoledne?

Odpoledne jsem unavený ze školy, tak spíš odpočívám. Koukám na televizi. Někdy si s mámou povídáme o country.

A jsi častěji s maminkou nebo s tatínkem?

Spíš s mámou. Táta je hodně v práci. To zas o víkendu jedeme na chatu.

A o víkendech něco podnikáte?

O víkendech jezdíme na chalupu, když je hezky. Tam chodíme na procházky do lesa. S tátou si kopem míčem. Jo, a máme zahradu u baráku, tak jsme hodně na zahradě, máma tam něco dělá a já pomáhám. Nebo koukám na stromy, jak se hejbe listí od větru. Jak to fouká.

A jak trávíš prázdniny?

Jezdím k babičce a dědovi. no, pak taky někdy jedem k moři nebo do chatky někam tady u nás. Pak jsem doma. Byl jsem letos v létě taky na příměstském táboře od naší školy.

Chodíš na nějaké kroužky nebo kurzy?

Chodím na kurz focení do Rytmusu. Taky chodím plavat. To je všechno. To stačí.

Baví tě to?

Jo.

Máš tam nějaké kamarády?

Ano, chodím tam se spolužáky a pak jsou tam ještě další lidi.

Povídáš si s nimi?

Jo.

A o čem třeba?

Třeba jak se maj.

Pořádá třeba i tvoje škola nějaké kroužky?

Ne, to ne. Nevim.

Chtěl bys ve volném čase zkusit dělat ještě něco jiného, něco nového.

Chtěl bych na koncert country.

Tak snad se ti to brzo splní O. Děkuju za povídání.

Není zač.

ROZHOVOR S MATKOU O. P.**Jak tráví O. volný čas?**

O. je odpoledne většinou doma. Jednou týdně chodí navečer na plavání, kam chodí postižené děti. Doma potom odpočívá, poslouchá si muziku.

Co O. dává volný čas?

Tak má čas dělat si svoje věci a odpočinout si od školy.

Jak trávíte čas společně jako rodina?

Jezdíme o víkendu na chalupu. Tam s O. chodíme na procházky, děláme oheň. Taky máme u domu zahradu, tak O. občas něco pomůže, naučil se docela dobře zalejvat a učí se se sekačkou, líbí se mu, jakej dělá zvuk.

Myslíte, že je O. rád ve společnosti rodiny?

Ano. Má rád hlavně tatku, ale i s ostatníma je rád.

Má sourozence?

Má starší sestru, tak už má svojí rodinu, vídají se spíš nárazově.

Myslíte, že se během společného trávení volného času rozvíjejí u O. sociální dovednosti?

Tak to nevím. Spíš když byl menší. Teď už je to tak nějak stejný. Dřív jsme ho učili, jak se chovat a tak, teď už ty základy umí, takže asi tak, no.

A co společnost jiných lidí, než rodiny, má O. nějaké kamarády?

Baví se ve škole se spolužáky, hodně se baví s P., občas spolu zajdou do kina nebo do cukrárny, O. ale není ten, kdo by to inicioval, to musí přijít z druhé strany. Jinak žádné kamarády mimo školu nemá.

A co asistenti?

V současnosti trénuje s asistenty cestování po Praze, aby mohl jezdit samostatně. O. se v dopravě vyzná, někdy je ale zbrklej a taky nevím, jak by se choval, kdyby se stalo něco neočekávaného. Umí dobře telefonovat, tak by se snad dovolal o radu.

Jak tráví prázdniny?

Většinu času jsme na chalupě. Taky se účastní příměstského tábora, který pořádá jeho škola. Tam jezdí na výlety po okolí Prahy. Když to vyjde, jezdíme k moři. Takže prázdniny tráví s rodinou a se školou.

Je O. sociální nebo tráví raději čas sám?

Jak kdy. Je sám mezi lidmi. Většinou moc nevnímá, o čem se ostatní baví, když to teda není jeho oblíbené téma.

Jaké je jeho oblíbené téma?

Má rád hudbu, country a taky různé zvuky strojů, větru, a tak.

Chodí O. na nějaké další kroužky kromě plavání?

Teď ne. Dřív chodil na kurz sociálních dovedností, kde trénoval právě tyhle věci ohledně komunikace, chování, vztahů a tak.

Myslíte, že mu to něco dalo?

Ale jo, on si ty věci pamatuje, akorát to nepoužije, třeba nějaký zásady kontaktu a tak.

S čím má O. v tomhle ohledu problém?

No, někdy, když se nudí, nebo když se rozjede, tak začne být sprostý, jen tak do větru říká sprostá slova. Také má problémy s očním kontaktem, někdy se nevidá vůbec, jindy to zase přehání.

Tak to je ode mě vše. Chcete ještě něco dodat?

Ne, děkuju.

Já taky děkuji za rozhovor.

Příloha C

KAZUISTIKA R. T.

Osobní anamnéza

Student: R. T.
Pohlaví: muž
Rok narození: 1997
Diagnóza: dětský autismus

Těhotenství i porod proběhli v pořádku. Podezření na autismus bylo vysloveno dětským lékařem při běžné prohlídce ve čtyřech letech dítěte.

Rodinná anamnéza

Matka, 41 let, úřednice
Otec, 41 let, podnikatel

R. žije v úplné rodině. Má mladšího bratra. Rodina žije v bytě v Praze. Rodiče jsou pro R. velkou oporou a velmi se mu věnují. Tráví spolu velké množství volného času.

Sociální anamnéza

Sociální kontakty má R. zejména v rodině a ve škole. Sám sociální kontakty příliš nevyhledává, ovšem, když jej někdo osloví a chce si s ním povídat, reaguje dobře. R. je empatický, pozná náladu druhého člověka. V komunikaci je spíše stručný, má dobrou slovní zásobu. Někdy si již řečené opakuje pro sebe (echolalie). Nemá rád větší množství lidí a hluk. Raději vyhledává samotu.

V oblasti řešení problémů je poměrně zdatný, umí si často sám poradit. Má dobré pracovní a studijní návyky. Je poněkud uzavřený, nepříliš asertivní. Při přechodu do nového prostředí bývá nejistý, pomáhá, když je na změnu předem upozorňován. R. má velmi dobré způsoby chování, k druhým lidem je vlídný a pozorný, respektuje jejich osobní prostor.

Školní anamnéza

R. navštěvoval běžnou mateřskou školu a poté nastoupil do běžné základní školy v Praze. Zde měl od 5. třídy k dispozici asistentku pedagoga. Studium probíhalo v pořádku, druhý stupeň ovšem kladl na R. vyšší nároky, podpora asistentky byla velmi funkční a R. tak zvládl základní školu úspěšně dostudovat. V současné době studuje čtvrtým rokem praktickou školu v Praze, která se zaměřuje na upevnění a rozšíření teoretických i praktických znalostí. Důležitá je také praxe, kde R. získává základní pracovní návyky.

Volný čas

Volný čas je pro R. prostorem pro získávání informací, které ho zajímají a pro možnost věnovat se jeho oblíbeným činnostem. Zajímá se např. o historii, dopravu a politické dění v naší zemi. Sleduje zpravodajství, čte noviny a vyhledává si informace na internetu. Dále tráví čas s rodiči, zejm. povídáním, výlety, apod. Také někdy společně zajdou do divadla. Kamarádí se spolužáky, ovšem jen ve škole. Jiné kamarády, se kterými by pravidelně trávil svůj volný čas, nemá.

V minulosti navštěvoval některé kurzy od o. s. Rytmus, např. kurz hospodaření s penězi nebo kurz počítačů. V současné době žádný takovýto kurz nenavštěvuje. O prázdninách se pravidelně účastní příměstského tábora, který pořádá jeho škola.

ROZHOVOR SE STUDENTEM R. T.

Jak trávíš svůj volný čas?

Rád si prohlížím knihy. Encyklopedie.

Co tě na nich zajímá?

Různé věci, no, třeba doprava, historie. No.

Co rád děláš jiného kromě prohlížení encyklopedií?

Dívám se na televizi. Na zprávy. Ordinaci v růžové zahradě. No, taky rád kreslím, mám plány železnic. Jak to jde, z Prahy třeba do Berouna. Kreslím tam jednotlivé zastávky, no a přejezdy.

Podnikáte něco s rodinou?

No ano. Jezdíme na výlety. V létě. V zimě také jezdím na hory.

Máš nějaké sourozence?

Ano, bratra. Je mu 17 let.

Trávíte spolu nějak volný čas?

No, to ani ne. Nevím.

To nevádí. Děláš ještě něco zajímavého s maminkou a s tatínkem ve volném čase?

Někdy jdeme do divadla. Například do Divadla Jára Cimrmana.

Trávíš svůj čas s kamarády?

No. To nevím. Asi ne.

Myslím třeba, jestli někdy po škole jdete s kamarády ven, na procházku, na limonádu nebo třeba sportovat?

Ne, to nedělám.

A jak třeba trávíš čas o víkendu?

No, to si kreslím. Nebo jsem u prarodičů.

Co tam děláš?

No, tam si kreslím. Taky chodíme na procházky, nebo si tak jako povídáme.

O čem si rád povídáš?

No, tak o dopravě a historii, první světové válce.

A co podnikáš o prázdninách?

Jsem na příměstském táboře v srpnu. V červenci jedu na chatu. Někdy jedu k moři s našima.

Chodíš na nějaké kroužky nebo kurzy?

Teď ne. Chodil jsem vloni na ten kurz počítačů a kurz hospodaření s penězi.

Kdo ten kurz pořádal?

To byl Rytmus.

A jak se ti to líbilo?

Ano. Líbilo, ale stačilo to.

Potkal si tam nějaké kamarády?

No ano.

A o čem si s kamarády rád povídáš?

To nevím. O tom, co mě baví. Jak jsem říkal.

A co u vás ve škole, nabízí tam nějaké kroužky?

To ne. Tam nic.

A napadá tě nějaká aktivita, kterou bys chtěl dělat?

Ne, to ne.

Takže není nic, co by si chtěl ve svém volném čase zkusit nového?

Ne.

Dobře. Jsi rád mezi lidmi?

No ano. Ale pak taky sám.

Kdy jsi rád sám?

Když přijdu ze školy. Potřebuju si dělat svoje věci no. Pak odpočívám. Kreslím mapy.

Tak ti moc děkuji za rozhovor.

Není zač.

ROZHOVOR S MATKOU R. T.

Jak tráví vaše dítě svůj volný čas?

R. svůj volný čas tráví vybarvování Garfielda, hraním her na počítači, sledováním událostí doma i ve světě... na počítači i v televizi. Taky sleduje železniční tratě na Google Earth a kreslí si je. Rád přepisuje životopisy slavných osobností z wikipedie a taky hodně čte knihy o slavných osobnostech, encyklopedie, časopisy, čte rád EPOCHU a HISTORY, 21. století a deník Právo. Zajímá ho hlavně první a druhá světová válka, osobnosti a události ve světě. Taky má rád komiksy, čte je a sbírá je. Některé věci dělá denně, po škole, na některé si určil jednotlivé dny. Taky staví z lega a chce ho sbírat. Večer a o víkendu se rád dívá na televizi, programy si vybírá sám.

Co vašemu dítěti přináší jeho volný čas?

Často uklidnění ze stresu. Naplnění jeho potřeby mít přehled a být informován.

Z čeho bývá ve stresu?

Když je něco jinak, něco trvá jinak dlouho, než se řeklo, něco se nestane nebo se stane něco navíc, jiného. To ho rozhodí. Pak se právě uklidní svými oblíbenými činnostmi.

Tráví vaše rodina volný čas společně?

Ano, když je čas. Ve volném čase jsme většinou doma. Odpovídám někdy na hodně dotazů z oblasti které R. zajímají. Snažím se přečíst stejné věci, abych měla přehled. No a taky jezdíme na chatu, tam chodíme na společné procházky, na houby, jezdíme i na kole. O prázdninách jezdíme na společné dovolené, buď tady po Čechách nebo k moři.

Myslíte si, že vaše dítě tráví rádo čas ve společnosti rodiny?

Myslím, že ano. Ale taky si někdo potřebuje od lidí odpočinout, to si potom zaleze do svého pokoje, tyhle situace už známe, takže na R. poznáme, když už mám sociálního kontaktu dost, necháme ho pak odpočinout.

Rozvíjí se během rodinně tráveného volného času sociální dovednosti vašeho dítěte?

No, tak, povídáme si, tím se asi sociální dovednosti rozvíjí, taky se toho spoustu dozvím a R. snad ode mě někdy taky. Myslím, doufám, že výchovou jsme docílili, že R. se umí chovat ve společnosti, že je slušný a pozorný k ostatním, v rámci možností, tedy. Myslím, že základní sociální dovednosti má dobré.

Tráví vaše dítě rádo volný čas ve společnosti jiných lidí, tedy kromě rodiny?

No, to ani moc ne. Když má na to přesně vymezený čas, kdy bude s někým jiným a co tam bude dělat, tak to zvládá. Nesmí to ale trvat moc dlouho, to ho potom rozčiluje. Je dobré, když je to spojené s něčím, co ho baví, třeba počítače, historie. Jinak ale sám sociální kontakty příliš nevyhledává.

Vyhledává vaše dítě ve svém volném čase kontakt s vrstevníky a udržuje nějaké kamarádké vztahy?

Ve třídě se baví se spolužáky, které má rád. Jsou to ti klidnější. R. vadí hluk a hluční lidé, ty nevyhledává. Spolužáky sám pozdraví, podá ruku, zeptá se, jak se mají, ale tím to tak většinou končí. Po škole už dál tyhle vztahy nerozvíjí.

Navštěvuje vaše dítě kroužky, kurzy a podobně?

Chodil na kroužek počítačů od Rytmusu, pak taky na kurz hospodaření s penězi.

Navštěvuje vaše dítě nějakou volnočasovou aktivitu, kterou pořádá některá organizace zaměřená na klienty s postižením a s autismem?

Ano, do Rytmusu.

Je některá z těchto aktivit zaměřená na rozvoj sociálních dovedností?

No, přímo ne, ale setkáváním s druhými lidmi to asi probíhá.

Myslíte si, že jsou prostřednictvím volnočasových aktivit rozvíjeny sociální dovednosti vašeho dítěte?

Myslím, že v rámci jeho možností ano. Učí se líp komunikovat s lidmi, dodržovat určité hranice.

Děkuji vám za rozhovor:

Není zač.

Příloha D

KAZUISTIKA J. M.

Osobní anamnéza

Studentka: J. M.
Pohlaví: žena
Rok narození: 1996
Diagnóza: dětský autismus, lehká mentální retardace

Těhotenství i porod proběhly v pořádku. Potíží si matka začala všimnout kolem tří let věku J., kdy nejevila přílišný zájem o dění kolem sebe a byl o něco opožděn její fyzický vývoj. V této době byl J. diagnostikován dětský autismus a lehká mentální retardace. Problémy spojené s těmito diagnózami se projevují v rámci každodenního života, v péči o sebe sama i ve škole.

Rodinná anamnéza

Matka, 50, speciální pedagog
Otec, 66 let, státní zaměstnanec Policie ČR

Rodina žije ve společné domácnosti v Praze. J. má dvě vlastní sestry (19 a 9 let) a jednu nevlastní sestru (38 let). Podpora ze strany rodiny pro J. je vysoká, tráví společně volný čas, pomáhají J. s přípravami do školy a také podporují její volnočasové aktivity mimo rodinu.

Sociální anamnéza

J. má ráda společnost jiných lidí, zejména rodiny a kamarádů. Také ovšem potřebuje čas o samotě, kdy od sociálních kontaktů odpočívá. Sociální zázemí má J. zejména v rodině, včetně rodiny širší. Dále tráví čas se spolužačkami ve škole a také s kamarády při různých volnočasových aktivitách. J. ráda telefonuje a povídá si se známými a příbuznými. Někdy si povídá sama pro sebe. Její slovní zásoba je dobrá, umí reagovat na otázky, někdy je potřeba je upřesnit či zopakovat. J. je velmi přátelská, milá a citlivá k náladám druhých lidí. V kontaktu s cizími lidmi bývá nesmělá. Se známými vrstevníky je veselá a družná, ráda se směje. Potřebuje čas, aby si zvykla na nové podněty. Pokud se dějí nějaké změny, je dobré ji o nich povědět a připravit ji na ně. Nemá problém s respektováním osobního prostoru druhých lidí, sama také vyžaduje svůj osobní prostor. Její sociální chování je velmi dobré. Při zátěžových situacích bývá nejistá a rozhozená, je potřeba podpory druhých.

Školní anamnéza

J. navštěvovala od 5 let běžnou mateřskou školu. Poté nastoupila do základní školy speciální v Praze, kde studovala 9 let. Poté přestoupila na praktickou školu, kde studovala čtyři roky. Není studuje druhým rokem na dívčí praktické škole v Praze. Zde se vzdělává dle IVP, který je zaměřen zejména na rozvoj již nabytých znalostí a dovedností. Praktické a pracovní dovednosti rozvíjí jednou týdně na praxi. Problémy má J. v matematice a předmětech, které vyžadují logické myšlení. J. ve škole pracuje pomalým tempem, je ovšem pečlivá a trpělivá. Se spolužačkami vychází dobře, stejně tak i s učitelkami.

Volný čas

J. je ve volném čase velmi aktivní. Má spoustu zálib, kterým se věnuje během týdne v odpoledních hodinách. Navštěvuje kurz plavání, fotografování, hry na klavír, jízdy na koni a pěvecký sbor. Ráda chodí s rodiči na procházky a také s nimi jezdí na chatu na víkendy a prázdniny. J. je sportovně založená, kromě plavání a jízdy na koni také ráda bruslí a lyžuje. Pokud je ve volném čase doma, čte si knihy, pečuje o morčata nebo si povídá s rodiči a hraním her. J. má ráda také kultura, chodí do kina i do divadla. Volný čas J. přináší zábavu, pravidelný řád, ale také odpočinek.

ROZHOVOR SE STUDENTKOU J. M.

Co ráda děláš, když máš volný čas?

Starám se o morčátka. Máme doma dvě morčátka. Vyměním jim podestýlku a dám jim vodu a jídlo.

Takže máš ráda zvířata?

Ano. Chodím taky na koně. Každý pondělí na Zrmzlíku. Tam jsou různé koně a tak se o ně starám. Teď jsem nedávno spadla. O koně se starám, čistím stáje, kopyta a taky jezdím.

Co ještě ráda děláš ve volném čase?

Teď chodíme bruslit s mámou. Taky se učím na klavír, chodím ve středu odpoledne a pak večer jdu na plavání.

Taky jsem na internetu, koukám se na věci o koních, pouštím si taky písničky. Taky mám ráda knížky, chodím do knihovny si pučovat. Teď mám tady takovou knížku o koních.

To máš teda bohatý program.

No, to jo.

Máš sourozence?

Ano, mám dvě sestry. Jednu mladší a jednu starší.

Děláte něco taky s rodinou ve volném čase?

Jo. Jezdíme na chatu, tam chodíme na houby, na procházky. Taky někdy doma hrajeme večer hry. V létě jedeme na dovolenou a v zimě na lyže.

Umiš lyžovat?

Ano. Jednou jsem spadla na sjezdovce, že do mě někdo vrazil.

A stalo se ti něco?

No, naštěstí ne.

To je dobře. A co jiné sporty?

No, to plavání. Taky ráda jezdím na kole.

Nabízí vaše škola nějaké kroužky?

No, máme sbor. Tam zpíváme lidovky.

A baví tě to?

Ano.

Máš tam kamarádky?

Ano. Tam jsou samý holky, jsou dobrý. Mám tam kamarádku Lindu, to je spolužačka. O přestávku si chodíme kupovat něco dobrýho.

A s kým ještě kamarádíš?

Na plavání s Milošem a taky se Sárrou, s tou jsme byli v kině a budu u ní spát. Dřív jsem kamarádila s Filipem, ale to už teď moc ne.

Kde jsi potkáváš tyhle kamarády?

Miloše na plavání. Sárrou znám z tábora. S Filipem jsme chodili do školy spolu.

A co děláš o prázdninách v létě?

Koupu se, na koupališti nebo v moři. Jezdíme na chatu a do Chorvatska. Taky chodím na příměstský tábor. Taky na plavecký tábor.

Taky chodím za babičkou v Praze, s tou si povídáme.

Když jsi doma, jsi radši sama nebo trávíš čas s rodinou?

Jak kdy. Někdy nemají čas. Mamka pracuje. Tatka je v práci. Tak si hraju s morčátkama.

Chtěla by si zkusit dělat ještě něco jiného ve svém volnu?

No, teď nevím.

A to co děláš ve volném čase tě baví? Ty koně, klavír, plavání?

Jo. Nebaví mě ráno vstávat.

Taky jsem byla teď s mámou v divadle. To byla sranda.

Chodíte často do divadla?

No, občas. Taky do kina.

Povídáš si ráda s jinými lidmi?

No ano.

A s kým třeba?

S Milošem. Taky si telefonuju s Pětou, to je bývalá spolužačka.

O čem si tak povídáte?

No, tak různě. Nevím. O tom, jak se máte, co je novýho a tak.

Tak to je fajn, tak ti moc děkuju za rozhovor.

Ano, není za co.

ROZHOVOR S MATKOU J. M.

Jak tráví vaše dítě svůj volný čas?

Aktivně je to hodně sport, J. jezdí na koni, chodí na plavání. Taky navštěvuje pěvecký sbor při praktické škole, na kterou teď zrovna chodí. Každý týden chodí taky do lidušky na klavír se speciálním pedagogem. No, pak jednou týdně tráví odpoledne s osobní asistentkou, to spolu buď vaří nebo se procházejí po Praze. J. ráda chodí na procházky. No a pasivně je to potom počítač, tam si prohlíží různé fotky a poslouchá muziku. Ráda si taky prohlíží knížky o koních a hraje si s morčaty. O ty se umí už hezky postarat. Hm, občas třeba jenom leží a odpočívá. Občas ráda pomáhá doma.

Co vašemu dítěti přináší jeho volný čas?

Ty aktivní formy J. určitě zlepšují náladu. Pravidelný režim, který je každý týden v dostatečně stejný, jí přináší větší orientaci v denním režimu a pohodu.

Tráví vaše rodina volný čas společně?

Ano, o víkendech, prázdninách a o dovolených. V týdnu jenom krátké chvíle večer, když všichni dorazím z práce, škol, kroužků a tak. To už si potom většinou jen chvíli popovídáme, děláme úkoly nebo třeba koukáme na film

Jakým činnostem se věnujete, když trávíte volný čas s vaším dítětem?

Chodíme na procházky, sportujeme, v zimě na lyže, v létě k vodě, nebo taky tvoříme různé věci.

Myslíte si, že vaše dítě tráví rádo čas ve společnosti rodiny?

Myslím, že ano, potřebuje ale individuální pozornost, společné debaty jí nebaví, nerozumí jim a myslí si, že se s ní nikdo nebaví nebo, že se jí dostatečně nevěnuje.

Rozvíjí se během rodinně tráveného volného času sociální dovednosti vašeho dítěte?

Myslím, že ano, při povídání nebo při návštěvách nejvíce, ale i při sportu.

Tráví vaše dítě rádo volný čas ve společnosti jiných lidí (kromě rodiny)?

Ano, záleží ale, jestli je už dobře zná. Myslí na ně a i jim telefonuje, aby je pozdravila a ptá se jich, kde je zase uvidíme. Jsou to třeba rodinní přátelé, dříve třeba jeden spolužák z bývalé školy.

Vyhledává vaše dítě ve svém volném čase kontakt s vrstevníky a udržuje nějaké kamarádkové vztahy?

V rámci školních aktivit ano, jezdí na různé tábory, pak o vrstevnících vypráví, velmi zřídka se setká s bývalou spolužačkou. Ale společně strávený čas s nimi nevyhledává.

Navštěvuje vaše dítě kroužky, kurzy a podobně?

Ano, jak jsem už říkala v úvodní otázce. Klavír, plavání, koně.

Navštěvuje vaše dítě nějakou volnočasovou aktivitu, kterou pořádá některá organizace zaměřená na klienty s postižením a s autismem?

Ano, plavání pro mentálně postižené děti, druhé plavání pro tělesně postižené, aktivity od nadace Rytmus - fotokroužek. ZUŠ, která nabízí hru na klavír pro děti a mládež se SVP.

Je některá z těchto aktivit zaměřená na rozvoj sociálních dovedností?

Přímo není.

Myslíte si, že jsou prostřednictvím volnočasových aktivit rozvíjeny sociální dovednosti vašeho dítěte?

Myslím, že ano. Jedná se zejména o aktivaci volných vlastností, komunikaci s lidmi, kteří nepatří do rodiny, samostatné cestování na jednotlivé aktivity, zpětná vazba od dospělých i vrstevníků, se kterými sdílí stejný zájem. Potřeba připravit si potřebné věci na danou aktivitu, pamatovat si více režim dne a podobně.

Dobře, to je z mé strany všechno. Chtěla byste ještě něco doplnit?

Ne, děkuji.

Tak děkuji za rozhovor.

Rádo se stalo.

Příloha E

KAZUISTIKA D. N.

Osobní anamnéza

Student: D. N.
Pohlaví: muž
Rok narození: 1995
Diagnóza: dětský autismus

Těhotenství i porod proběhly v pořádku. Rodiče si všimli již v batolecím věku, že D. nenavazuje oční kontakt, příliš se nezajímá o lidi ve svém okolí a nevyhledává tělesný kontakt. Ve třech letech mu byl diagnostikován dětský autismus. D. má IQ v pásmu normality, je to zvědavý a milý chlapec se svými specifickými projevy chování.

Rodinná anamnéza

Matka, 45 let, úřednice,
Otec, 47 let, podnikatel

D. pochází z rozvedené rodiny. Žije v domě ve vesnici za Prahou s matkou a bratrem (18 let). Rodinné vztahy jsou dobré, otec je s D. v pravidelném kontaktu, tráví s ním některé víkendy a čas o prázdninách. Velkou oporu má D. také v prarodičích, ke kterým jezdí na víkendy a tráví s nimi mnoho času.

Sociální anamnéza

D. má rád společnost druhých lidí, ale také potřebuje čas, který tráví sám. Nejvíce času tráví se svou rodinou, kde má velmi dobré vztahy s matkou, otcem i bratrem. Dále udržuje sociální vztahy ve škole, kde se kamarádí s několika spolužáky. S nimi se občas vídá i mimo školu, kdy se domluví ve spolupráci s rodiči na nějaké aktivitě, například návštěvě kina či kavárny. Tyto akce se ovšem dějí jen několikrát do roka. D. nemá jiné kamarády mimo školu se kterými by byl v pravidelném kontaktu. Nemá problém s navazováním očního kontaktu, je sebevědomý a dokáže sdělit své potřeby. Rád vypráví své zážitky. Sám se zajímá o druhé takovým způsobem, že se vyptává na jejich bydliště, datum narození a dopravní prostředky, které používají k cestování do práce a domů. Je velmi zdatný v telefonování a pokud si neví s nějakou situací rady, zavolá matce o radu. Nové situace ho vyvádějí z míry, pokud něco není podle plánu, je rozrušený, což se projevuje špatnou náladou, křikem či pláčem. D. o sobě často hovoří ve třetí osobě, stejně tak hovoří o jiných lidech, když je oslovuje.

Školní anamnéza

D. navštěvoval od šesti let běžnou mateřskou školu v Praze. První stupeň základní školy absolvoval na běžné základní škole, v páté třídě již měl ovšem problémy zvládat probírané učivo. Od šesté třídy nastoupil do základní školy speciální, kam chodil až do deváté třídy. Jeho studium pokračovalo v praktické škole, kde studoval čtyři roky. Nyní studuje třetím rokem jinou praktickou školu, na které bude letos skládat závěrečné zkoušky.

D. do školy chodí s oblibou. Do školy si samostatně připravuje učivo i domácí úkoly. D. má dobrou paměť, ovšem velmi krátkou dobu udrží pozornost. Proto je zapotřebí zadávat mu spíše kratší úkoly a často měnit činnosti. Velmi dobře reaguje na pozitivní motivaci. D. je výborný v matematice, která jej baví. Také dobře čte a píše. Jeho slovní zásoba je velmi dobrá. D. má dobré vztahy s učitelkami i se spolužáky. Sám vyhledává kontakty některých

svých oblíbených spolužáků. Je vzděláván dle IVP, který je zaměřený zejména na komunikaci, rozvoj praktických dovedností a prohloubení již získaných znalostí a dovedností.

Volný čas

Volný čas D. tráví často ve společnosti rodiny. Společně chodí na procházky, výlety, dovolené. Také navštěvují různé kulturní akce, koncerty a divadelní představení. S rodinou také jezdí na kole a hraje různé stolní hry.

Když je D. ve volném čase o samotě, rád si pouští videa a hudbu, hraje hry na mobilním telefonu, také rád odpočívá v houpacím křesle. Zajímá se o pražské metro, vyhledává si o něm informace na internetu a v knihách. Také rád běhá po zahradě a hovoří sám k sobě.

V minulosti navštěvoval řadu kurzů, které pořádalo o. s. Rytmus (hospodaření s penězi, počítačový kurz), dále kurzy od Aply a Máme otevřeno?. Nyní navštěvuje kroužek fotografování.

ROZHOVOR SE STUDENTEM D. N.

Co rád děláš ve svém volném čase?

Já rád odpočívám. Pouštím si písničky na youtube. Jsem někdy u tatínka. Když má čas o víkendu.

A ještě si odpočívám na pohovce a houpacím křesle.

A s kým trávíš ten svůj volný čas?

Tak někdy s maminkou a někdy s tatínkem.

Co děláte s tatínkem a s maminkou?

Chodíme na procházky. Někdy do kina nebo taky do divadla. Chodíme do cukrárny. Jezdíme na kole.

Máš sourozence?

Ano. Bratra.

A s bráchou něco podnikáte?

Chodíme běhat a jezdíme na kolo.

A jsi taky někdy rád sám?

Jo, jsem rád sám.

A co děláš, když jsi sám?

Poslouchám si na youtube písničky. A prohlížím si knížky, co si pučuju z knihovny.

Jak trávíš prázdniny?

Jezdim na dovolenou. S tatínkem na hory a ještě jezdím k moři, s maminkou, bráchou a tetou. Loni jsme byli v Turecku.

A co o víkendu?

O víkendu odpočívám. Nebo jdu na výstavu nebo jdu do kina.

Chodíš na nějaké kroužky?

Chodil jsem na kurz focení, ale už skončil. Zase začne v březnu ve čtvrtek a v úterý bude kurz vaření.

A kdo ty kurzy pořádá?

To je z Rytmusu.

Chodíš někdy po škole ven s kamarády?

S kamarády. To ne.

A s kým kamarádíš?

Kamarádím ve škole...se Sárrou, Honzou, Terezkou.

A s někým mimo školu?

Jen se spolužáky ve škole.

O čem si rád povídáš?

O dopravě, pražském metru.

A s kým si rád povídáš?

S tatínkem a se Sárrou.

Chtěl bys ve volném čase zkusit dělat něco nového?

Chtěl bych víc jezdit metrem.

Tak ti děkuju za rozhovor.

Ano.

ROZHOVOR S MATKOU D. N.**Jak tráví váš syn svůj volný čas?**

V minulosti chodil na kroužky s o. s. Máme otevřeno, předtím od Aply. Ostatní dny se ve volném čase dokáže zabavit sám. Tento školní rok byl víc vytížený, dvakrát měl odpoledne kurs v Rytmusu, a i jiné dny se vracel poměrně pozdě domů, takže byl unavený, rád si lehl a odpočíval.

Pokud se baví sám, tak hraje hry na mobilu, hledá si na internetu, co ho zajímá, čte si v knihách, pouští si DVD, běhá po zahradě a hovoří sám k sobě, je spokojený. Nechá se zapojit do aktivit s mladším bratrem, rád jezdí na kole. Je aktivní a zaujatý při společných rodinných akcích.

Co mu volný čas přináší?

Relaxuje, buduje si vlastní záliby.

Jakým způsobem trávíte volný čas jako rodina?

Výlety, společné hry s celou rodinou a tak dál. Taky tráví dost času u prarodičů, chodí na výlety a třeba na jídlo.

Má to D. rád, takto trávený čas s vámi.

Ano. Rád taky jezdí k tatínkovi na víkendy nebo na prázdniny.

Rozvíjí se během rodinně tráveného volného času sociální dovednosti vašeho syna?

To asi spíš nepřímou. Neděláme žádné aktivity, které bysme přímo cílili na rozvoj sociálních dovedností.

Má váš syn rád kulturní akce?

Ano. Má moc rád hudbu, občas chodíme na koncerty. Taky miluje divadlo Járy Cimrmana, zná všechny hry.

A co sport?

No, D. rád běhá, skáče. Ale ne úplně v tom sportovním slova smyslu, je to spíš taková jeho forma odreagování. Umí docela obstojně lyžovat, to jezdíme s rodinou v zimě do hor. Taky rád plave, v moři a v bazénu vydrží celý den, vlastně se tam spíš tak houpe ve vlnách, ale vodu má hodně rád. Také to kolo, jak už jsem říkala.

Má nějaké specifické zájmy?

Zajímá ho pražská doprava. Zná jízdní řády většiny linek autobusů i tramvají, samozřejmě metro. Rád si je vyjmenovává. Ptá se lidí, kde bydlí a jak tam jezdí, to je takové jeho téma, když se s někým seznámí. Taky se dobře vyzná v kalendáři. Pamatuje si, kdo má kdy svátek. Dokáže vám říct, jaký den v týdnu byl, když jste se narodila. Nevím, jak to dělá, ale vždycky je to správně. Taky rád jí, hlavně sladký, to je taky takový zájem.

A co kamarádi a spolužáci, vídá někoho ve volném čase?

No, to je těžší. Na těch kurzech lidi potkává. Taky se občas podaří, že vyrazí se spolužačkou do cukrárny nebo do kina. To je ale jednou za čas, třeba za půl roku. Jinak pravidelný kontakt ve volném čase s vrstevníky nemá, jako že by chodil ven nebo tak, to ne.

Proč myslíte, že to tak je?

D. je spokojený, když se věnuje svým zálibám, ty může dělat sám. Když se s někým něco domluví, je většinou rád, ale nevyžaduje to.

Myslíte, že kurzy a kroužky, které D. navštěvuje nebo navštěvoval nějak rozvíjejí jeho sociální dovednosti?

Tak ano. Stýká se s lidmi, povídá si. Myslím, že čím je starší, tím je hovornější, umí se dívat do očí, když s někým mluví, umí se usmát. Učí se říkat, co potřebuje, co se mu líbí a nelíbí, to je důležité. No, tohle dost trénovali na tom kurzu sociálních dovedností, ten byl pro tuhle oblast ideální.

A co škola, podílí se nějak na rozvoji sociálních dovedností?

To jistě. hlavně v oblasti praxí, kdy studenti pracují na běžných pracovních místech a setkávají se tam s různými lidmi, učí se s nimi mluvit a spolupracovat. To je moc fajn pro jejich budoucnost.

Tak vám moc děkuji za rozhovor.

Není zač.

Příloha E

KAZUISTIKA M. K.

Osobní anamnéza

Student: M. K.
Pohlaví: muž
Rok narození: 2001
Diagnóza: dětský autismus

Těhotenství i porod probíhaly v normě. Ihned po narození ovšem byla lékařem zjištěna dětská mozková obrna, později se k diagnóze přidal dětský autismus a epilepsie.

Rodinná anamnéza

Matka, 48 let, knihovnice
Otec, 52 let, podnikatel

M. žije v úplné rodině v bytě v Praze. Nemá sourozence. S rodinou tráví M. většinu svého volného času, rodiče ho podporují ve studiu i ve volnočasových aktivitách, ty ale M. příliš nevyhledává.

Sociální anamnéza

M. vyhledává společnost druhých lidí, ale jen pokud na to sám má náladu. Doma tráví čas raději o samotě v pokoji. Pokud má dobrou náladu, rád se seznamuje s novými lidmi, zajímá se o jejich zájmy, bydliště, vztahy, apod. Rád se také dotýká druhých lidí, např. se rád drží za ruku. V komunikaci je spíše stručný, odpovídá jednoslovně nebo jednoduchými větami. Nerespektuje příliš osobní prostor druhých lidí, často vstupuje do osobní zóny i úplně cizích lidí. Dokáže vyjádřit své přání a potřeby, je sebevědomý. Většinu času tráví s rodiči nebo ve škole. Mimo školu příliš kontaktů nemá, sám říká, že ho žádné aktivity nebaví, a že je raději doma.

Školní anamnéza

M. navštěvoval tři roky speciální mateřskou školu v Praze. Poté nastoupil do základní školy speciální, ve které absolvoval desetiletou školní docházku. V současné době studuje praktickou školu v Praze, kde dále rozšiřuje své znalosti a dovednosti, učí se větší samostatnosti a získává první zkušenosti na poli práce. M. ve škole pracuje pomalejším tempem, vzhledem k charakteru postižení je nutné zadávat krátké a srozumitelné úkoly a dbát na opakování látky. M. škola příliš nebaví, je těžké ho k činnosti motivovat. S ostatními spolužáky vychází dobře, ale aktivně s nimi navazuje kontakt jen občas. Problémy mu činí logické myšlení, má problémy s pamětí. Čtení a psaní je na průměrné úrovni. M. je vzděláván dle IVP, který klade důraz na zvyšování samostatnosti a na motivaci k učení.

Volný čas

M. většinu svého volného času tráví doma. Je rád o samotě ve svém pokoji, kde se dívá na televizi, prohlíží si časopisy a nebo jen odpočívá v posteli. V dalším čase se věnuje případně do školy, se kterou mu pomáhá matka. O víkendech jezdí někdy s rodiči na výlety, o prázdninách na dovolené.

M. nenavštěvuje žádné kurzy ani kroužky, protože jej nebaví. Ve volném čase se téměř nestýká s jinými lidmi než se členy rodiny.

ROZHOVOR SE STUDENTEM M. K.

Co děláš ve svém volném čase?

Nic.

Nemáš nějaké oblíbené koníčky?

Ani ne.

A co děláš, když přijdeš ze školy domů?

Odpočívám.

A jak to vypadá, když odpočíváš?

Dívám se na televizi. Nebo spím.

Na co se díváš v televizi?

Na všechno. Na seriály. Na zprávy.

A děláš ještě něco?

Prohlížím si časopisy.

Jaké?

Tak různě. Co je doma.

Znáš nějaké názvy těch časopisů.

Ne. Já si tam spíš prohlížím fotky.

Podnikáte něco s rodiči?

Ani ne.

A třeba o prázdninách?

To jedeme někdy na dovolenou.

Co tam děláš?

Koupu se. Koukám na moře.

A co děláš třeba o víkendu?

Koukám na televizi.

A ještě něco?

Už ne. Někdy dělám úkoly do školy.

Sám nebo ti někdo pomáhá?

S mámou.

Jsi rád o samotě?

Jo.

A proč?

Protože mám klid.

A když jsi s jinými lidmi, s kým jsi rád?

To nevím. Asi s tátou.

Děláte něco s tátou, když máte oba volno?

Někdy jdem na procházku. Nebo se díváme na televizi.

Chodíš na nějaké kroužky?

Ne.

A proč ne?

Nechci.

Nezajímá tě to?

Ne.

Ani by sis nechtěl povídat s jinými lidmi?

Ne. Já si povídám ve škole.

A tam jsou taky odpoledne nějaké kroužky?

Ne. Tam ne.

S kým kamarádíš?

Se všema ve škole.

A o čem si povídáte?

Já nevím. Tak různě. O tom, co se zrovna děje.

Chtěl bys zkusit dělat ve volném čase něco nového?

Ne. Takhle je to dobrý.

Tak to bylo všechno, na co jsem se chtěla zeptat. Děkuji ti za rozhovor.

Není zač.

ROZHOVOR S MATKOU M. K.

Jak tráví váš syn svůj volný čas?

Volný čas tráví většinou doma. Buď je u sebe v pokoji a odpočívá od lidí. Třeba jenom sedí a kývá se nebo si lehne a odpočívá. Taky si rád prohlíží různé časopisy, hlavně s fotkama. Hodně se dívá na televizi. Má přehled v seriálech, taky ho baví pořady o zvířatech. Dívá se i na zprávy.

Chodí M. také někam ven?

No, to moc ne. Je to takový domácí typ. Taky není úplně sociální, jiní lidé ho sice zajímají, zvláště, když jsou nový, ale tráví s nimi čas, to nevyhledává. Občas jdeme někam na procházku nebo na něco dobrého. Samozřejmě jezdíme v létě na dovolené a když je hezky, tak se snažíme i o víkendů někam zajet, když je čas.

Co M. přináší jeho volný čas?

Hlavně odpočinek. Relaxaci. To, že nemusí plnit žádné povinnosti. Občas, když někam vyrazíme, tak je to taky pro něj zábava.

Trávíte volný čas společně jako rodina?

No, tak jak už jsem říkala, v létě jezdíme na ty dovolené. Jinak M. je teď ve věku a takovém rozpoložení, kdy úplně společnost nás rodičů nevyhledává. Radši je sám.

Má sourozence?

Nene, je jedináček.

Jakým činnostem se ještě věnujete, když trávíte volný čas spolu?

Povídáme si, co bylo ve škole a tak. Někdy jdeme na procházku, díváme se spolu na televizi.

Myslíte si, že se během trávení volného času v kruhu rodiny rozvíjejí jeho sociální dovednosti?

To nevím. Asi trochu ano. Když povídáme, nebo potkáváme jiné lidi a M. si s nimi povídá. Učíme ho, jak se chovat k ostatním, někdy je to trochu boj, ale myslím, že se zlepšuje?

Co je třeba boj?

No, M. úplně neumí respektovat hranice v komunikaci, tak třeba měl dlouho takový zvyk, že žmolal ruku někomu s kým si povídal nebo třeba pokládal nevhodné, moc osobní, otázky cizím lidem. Taky třeba někdy na veřejnosti krká a tak, no ale i to se, musím říct, zlepšuje.

Trénuje to nějak? Myslím ty sociální dovednosti a vhodné chování?

Hmm, tak, spíš, když se to zrovna stane, tak se mu snažíme vysvětlit, že to tak není vhodné a třeba mu řekneme, jak by to mělo správně být.

Tráví M. svůj volný čas i s jinými lidmi, kromě rodiny?

Volný čas ani moc ne. S jinými lidmi se stýká ve škole. Potom jde většinou domů. Někaké pravidelné kontakty nevyhledává.

A ve škole má kamarády?

Tam si umí popovídat s pár spolužáky, jsou tam i takový, kteří mu vadí a s nimi si nepovídá. Rád si povídá hlavně s učitelkami a asistentkami, které ho doprovází domů.

Chodí M. na nějaké kroužky nebo kurzy?

Ne, nikdy na to moc nebyl. Samozřejmě mu nabízíme různé aktivity, ale většinou je odmítá, že ho to prý nezajímá.

Je tedy nějaký prostor v rámci volného času, kromě rodiny, kde by M. rozvíje svoje sociální dovednosti?

Ve volném čase...no, pravidelně ne, ale když někam vyrazíme na výlet, večeri, do kina, na dovolenou, tak to se asi v tomhle směru rozvíjí, sleduje, jak se chovají druzí lidé, dostává se do situací, na které musí nějak reagovat, povídá si s různými lidmi. Takže ano, ale spíš jen nárazově a ne plánovaně a cíleně.

Tak to je vše, děkuji za rozhovor.

Není zač.

Příloha F

KAZUSTIKA K.O.

Osobní anamnéza

Žák: K. O.
Pohlaví: muž
Rok narození: 2006
Diagnóza: dětský autismus

Rodinná anamnéza

Matka, 41 let, v domácnosti
Otec, 41 let, letecký technik

Rodina žije ve společné domácnosti v bytě v Praze. Nemá žádné sourozence. Matka nechodí do zaměstnání, protože se plně věnuje péči o K, která je poměrně náročná. Uvnitř rodiny panují velmi dobré vztahy.

Sociální anamnéza

K. ovládá základní sociální dovednosti. Dokáže pozdravit a rozloučit se, poděkovat. Respektuje prostor ostatních lidí, pokud má potřebu se jich dotknout, například pohladit, nejdříve se zeptá, zda může. Pokud je nervózní nebo se nudí, objevuje se nepřiměřené chování. K. začne zpívat, křičet, mručet a tak podobně. Většinou se uklidní při nějaké relaxační činnosti, například když se může dívat na pohádku. V zátěžových situacích působí rozladěně, opět se objevuje nevhodné chování popsané výše. Pokud si s nějakou situací neví rady, dokáže se zeptat a nechat si poradit. Stěžejní jsou pro něj rodinné vztahy a má také dobré vztahy ve škole, zejména s učiteli, mezi kterými má své oblíbence. Také je pro něj důležitá školní kapele, ve které je v kontaktu s dalšími dětmi. K. o sobě často mluví ve třetí osobě, oční kontakt ovládá velmi dobře. Jeho komunikace je velmi stručná, hovoří nahlas a srozumitelně. Odpovídá většinou krátkými větami či jednoslovně. Reaguje na dotazy i pokyny, sám konverzaci iniciuje jen zřídka.

Školní anamnéza

K. navštěvoval dva roky mateřskou školu speciální. Poté nastoupil do základní školy speciální v Praze 6, kde nyní navštěvuje 5. ročník. Jeho výsledky ve škole jsou dobré. K. má velmi dobrou paměť, proto si dobře pamatuje spoustu informací, které se ve škole dozví. Nemá ovšem mezi nimi žádné souvislosti, pouze si pamatuje pojmy. Jeho pozornost je velmi krátkodobá a těkavá, je potřeba volit krátké úkoly a střídát činnosti. K. pracuje většinou samostatně, neumí pracovat ve skupině, to buď nepracuje vůbec, nebo splní úkol sám bez spolupráce se spolužákem. Úroveň čtení a psaní je velmi dobrá. K. je vzděláván dle IVP, které je zaměřeno na získání a rozšiřování základních znalostí a dovedností v rámci plánů výuky v jednotlivých předmětech a také na rozvoj samostatnosti a komunikačních dovedností.

Volný čas

Většinu volného času tráví K. s rodiči doma. O víkendu jezdí na výlety, v létě na dovolené k moři, v zimě lyžovat na hory. K. rád hraje hry na počítači a na Ipadu. Také si často a rád vyhledává na internetu informace různého charakteru, například o dopravních prostředcích, hercích, filmech, apod. Má také rád hudbu, poslouchá písničky. Rád chodí do kina a dívá

se na filmy a na pohádky. Zajímají ho dopravní prostředky, zejména pražské metro. Jednou týdně navštěvuje zkoušky školní kapely, ve které zpívá a učí se hrát na perkuse. Ze školy a do školy jej doprovází osobní asistenti, se kterým i někdy tráví i čas v odpoledních hodinách, například zpíváním s kytarou.

ROZHOVOR SE STUDENTEM K.O.

Co děláš rád, když se nemusíš učit, chodit do školy a máš volný čas?

Co děláš rád? Hraju hry.

Jaké hry?

Na I-padu. Všechny možný hry. Všechny možný hry.

Co ještě rád děláš?

Koukám na televizi.

Na co koukáš?

Na pohádky. Večerníček. Na Shreka.

Chodíš někdy ven?

Chodíš někdy ven. Jo.

S kým?

S mámou. Na procházku.

Chodíš někdy ven taky s kamarády?

Ne.

Takže spíš s maminkou a s tatínkem?

Jo.

A jsi víc s maminkou nebo s tatínkem?

S mámou.

Co ještě s maminkou a s tatínkem rád děláš?

Jezdím metrem.

Máš rád dopravní prostředky?

Jo.

A copak děláš třeba o víkendech?

Hraju na I-padu. Někdy jedeme na výlet. Na hrad.

S rodinou?

S rodinou. Jo.

A co rád děláš o prázdninách?

Jedu k moři. Skáču do vln.

Máš rád nějaký sport? Třeba fotbal nebo brusle?

Ne.

A chodíš rád třeba do kina?

Jo. Na Shreka a Dobu ledovou.

A chodíš na nějaké kroužky odpoledne?

Na družinu.

Co tam děláte?

Zpíváme v kapele.

A baví tě to?

Jo.

Co tě ještě baví ve družině?

Když se pustí pohádka nebo Ipad.

Jsi rád mezi lidmi? Kamarády a spolužáky?

Jo.

O čem si s nimi rád povídáš?

Nevim.

A s kým jsi rád?

S mámou.

Proč?

Je hodná.

Máš nějaké sourozence, brácha nebo sestru?

Nemám.

A chodíš někdy na návštěvu k prarodičům?

Jo. Na víkend. Nebo na prázdniny.

Co s prarodiči děláš?

Chodíme na procházky do lesa a na zmrzlinu.

Chodíš na nějaké kroužky?

Ne.

Slyšela jsem, že hraješ v kapele.

V kapele. S(začne jmenovat členy kapely)

Co tam děláš?

Co tam děláš. Zpíváš.

A baví tě to?

Baví tě to. K.O. to baví.

Chtěl bys ve volném čase zkusit dělat ještě něco jiného?

To ne.

Tak ti děkuji za povídání.

Tak ti děkuju.

ROZHOVOR S OTCEM K.O.

Jak tráví váš syn svůj volný čas?

Nejvíc tráví volný čas asi tím, že si vyhledává informace, které ho zajímají na internetu. Má Ipad, umí ho dobře používat, najde si na internetu úplně všechno, co chce. Pak taky trávíme hodně času společně s rodinou, když je čas. Jezdíme na výlety, na hory, do zahraničí. K. taky hraje v kapele, takže chodí každý týden na kapelní zkoušky.

Co K. volný čas přináší?

Tak asi určitě zábavu, je to čas, kdy si dělá to, co on sám chce. Snažíme se mu v tom jít naproti, když si něco rozumného vymyslí, snažíme se, aby si to mohl zkusit, zažít. Jinak si ve volném čase taky samozřejmě odpočine, hlavně od školy.

Je ještě něco, co podnikáte ve volném čase společně jako rodina?

No tak, během týdne není toho času moc, to jsou spíš takové ty praktický věci, příprava do školy, kontrola při hygieně, snažíme se společně večeřet a povídat si. O víkendy je to lepší, to vyrazíme třeba za kulturou, K. má rád hudbu, tak chodíme někdy na koncerty. I do kina občas zajdem, v tom je výhoda velkoměsta, že je to toho dost, co K. nabídnout, aby ho to bavilo.

Myslíte si, že s rodinou tráví K. volný čas rád?

Myslím, že jo. Samozřejmě má taky někdy dny, kdy je to s ním těžší, to je pak lepší ho nechat, ať si dělá svoje oblíbené věci.

Rozvíjí se během rodinně tráveného volného času K. sociální dovednosti?

To asi ano. Hodně si s ním povídáme, snažíme se, aby se naučil o sobě mluvit v první osobě a ostatní aby taky uměl správně oslovovat. K. má výbornou paměť na všechno, využívá to při komunikaci s lidmi, pamatuje si, odkud jsou, co mají rád, pak se jich na to třeba ptá nebo jim to zopakuje. Tímhle způsobem on lidi vnímá a zajímá se o ně. To se pak pozná, že je mu někdo sympatický, hodně si toho o něm pamatuje a opakuje mu ty informace o něm.

Někdy, když je nervózní, že se třeba nudí, nebo má špatný den, něco je jinak, může být pak rozhozenej, to potom začne třeba plácet pátý přes devátý nebo křičí. Uklidní ho, když se pustí jeho oblíbená muzika. Taky trénujeme mluvení v první osobě, K. o sobě často mluví ve třetí osobě. Taky rád opakuje, co kdo řekne, tak ho učíme, aby mluvil sám za sebe.

A co další lidé, tráví s někým volný čas?

K. má svoje dva stálé asistenty, ty ho vodí ze školy, někdy taky do školy. Potom spolu tráví některý odpoledne. Jeden asistent hraje na kytaru, to K. zbožňuje, takže spolu takhle dělají muziku, K. poslouchá nebo zpívá.

No, potom je tu kapela, je to teda školní kapela, ale zasahuje to dost i do volného času. Mají zkoušky každé týden v pondělí odpoledne a občas taky nějaký ten koncert. K. tam

zpívá, umí zpívat moc hezky, když má náladu. Tam teda tráví čas se spolužáky a dvěma vychovateli, kteří tu kapelu vedou. Má to moc rád a je to důležitá součást jeho života.

A co nějakí vrstevníci mimo školu, vídá se takhle s někým?

To moc ne, určitě ne pravidelně.

Proč?

Nějak to nevyhledává. Myslím, že tak, jak má rozvržený svůj volný čas teď, že s tím je spokojený.

A navštěvuje nějaké volnočasové aktivity organizované někým jiným než školou, třeba nějaké kroužky?

Ne, v současnosti ne. Zkoušel chodit na plavání, ale to ho nějak nebavilo. Taky zkoušel dva měsíce hrát na kytaru, chodil do ZUŠky, no, ale na to zase neměl trpělivost a nebavilo ho poslouchat pokyny učitele.

A co například sport?

Tak to sportujeme jako rodina. Já občas chodím běhat, tak vezmu K. s sebou, moc toho teda neuběhne, ale někdy ho to baví. Jinak občas zajdem do bazénu. V zimě rád lyžuje, to mu jde. No, to je asi tak všechno.

Myslíte si, že jsou prostřednictvím volnočasových aktivit rozvíjeny sociální dovednosti vašeho dítěte?

Jo, tak to jo. Hodně se toho naučil s asistenty, něco spolu zažijou a on se přitom naučí i dost praktických věcí, třeba jak se ke komu chovat, co není vhodný říkat a tak, taky trénujou oční kontakt a jak jsem říkal ty komunikační věci. Třeba dřív, když se rozčílil, tak byl pak hodně sprostý. Dneska už to nedělá.

Taky v tý kapele je to fajn, K. má rád tu pravidelnost, že každý týden je zkouška, že má nějakou strukturu, postupně se osměluje a čím dál jistěji zpívá a i v tom kolektivu, který vídá pravidelně je mnohem jistější a víc v pohodě.

Vyhledává K. sociální kontakty?

No, jak kdy a svým svéhlavým způsobem. Není to takový povídání, jak si povídají lidi běžně. On dokáže někoho oslovit, třeba i cizího člověka a ptát se ho na jméno, povolání, adresu, takový ty popisný věci. U lidí, které zná, rozhovor většinou sám nezačne, jen když ho něco palčivě trápí a musí to říct, třeba, že něco chce nebo nechce. Jinak spíš reaguje na otázky. Ale to je taky někdy problém, někdy opravdu nevnímá, zajímají ho úplně jiné věci, než člověk, kterej na něj zrovna mluví, někdy je těžký upoutat jeho pozornost.

Tak, to je ode mě vše, děkuji vám za rozhovor.

Dobře, není vůbec za co.

Příloha H

KAZUISTIKA D. B.

Osobní anamnéza

Žák: D. B.
Pohlaví: muž
Rok narození: 2004
Diagnóza: dětský autismus

Rodinná anamnéza

Matka, 40 let, v domácnosti
Otec, 43 let, podnikatel

Rodina žije ve společné domácnosti v Praze v rodinném domě. D. nemá žádné sourozence, bydlí se svými rodiči. Vztahy jsou v rodině velmi dobré. Matka se D. plně věnuje, sama nechodí do práce. Výraznou roli hraje také babička, se kterou D. tráví mnoho času.

Sociální anamnéza

Nejdůležitější v sociálním životě D. jsou jeho rodiče a rodina. Dále je v pravidelném kontaktu se školním prostředím - tedy s učitelkami a spolužáky. Zde ovšem příliš sociální interakce neprobíhá. Vzhledem k tomu, že se D. skoro vůbec verbálně nevyjadřuje a je velmi introvertní, příliš nenavazuje sociální kontakt s druhými lidmi. Při komunikaci má problém udržovat oční kontakt i pozornost. Komunikace je často jednosměrná, D. často nereaguje vůbec nebo jen gesty či jednoslovně. Vzhledem k jeho uzavřenosti a snížené potřebě komunikace zde není prostor pro rozvoj některých sociálních dovedností, jako je například vytváření zdravé sítě sociálních vztahů. Ve škole a v rodině je kladen důraz na nácvik vhodného sociálního chování, konkrétně na odstraňování agresivních projevů vůči jiným lidem, zejména některým spolužákům.

Školní anamnéza

D. navštěvoval speciální mateřskou školu v Praze od svých čtyř let. Zde mu byla poskytována individuální péče. Do první třídy nastoupil do ZŠ speciální v Praze, kam dochází dodnes. V současnosti je v 7. ročníku. Jeho školní znalosti a dovednosti jsou ovlivněny diagnózou dětský autismus. Jeho motivace k učení je velmi nízká, jeho pozornost je snadno odklonitelná a chování v hodinách často nevhodné (bouchání věcmi, rozhazování věcí, pošťuchování spolužáků). Vzhledem k tomu, že se D. verbálně téměř nevyjadřuje, při vzdělávání se používají různé kartičky a jiné sensorické pomůcky. Samozřejmostí je též přehledný plán dne, práce v samostatném boxu a využívání prvků strukturovaného učení. Studium probíhá dle IVP, které se zaměřuje zejm. na rozvoj základních sociálních návyků a rozvoj komunikačních schopností.

Volný čas

Vzhledem k charakteru postižení tráví chlapec většinu svého volného času ve společnosti své rodiny, zejména se svou matkou a babičkou. O volné odpoledne a víkendy s nimi jezdí na výlety, do ZOO, navštěvuje kino, chodí na procházky. Rád tráví čas o samotě, kdy jen tak sedí ve svém pokoji a například poslouchá hudbu, sleduje pohádky na Ipodu nebo odpočívá. Kamarádské vztahy nenavazuje, kromě rodiny se příliš s nikým nestýká. V létě jezdí na letní tábor, který organizuje základní škola speciální, do které dochází.

ROZHOVOR S MATKOU D.B.

Jak tráví D. svůj volný čas, když není ve škole a nemá žádné povinnosti?

To je různé. Má svoje aktivity, kterým se věnuje pravidelně, třeba každé odpoledne po škole se dívá ne pohádky na I-padu, to má rád. Pak hodně času tráví odpočinkem, leží na gauči, poslouchá písničky, nebo prostě jenom odpočívá.

Co mu volný čas dává?

Odpočine se, někdy je pro něj náročný vydržet ve škole a pak v družině, je citlivý na hluk a zlobení spolužáků, tak od toho si pak odpočívá. Taky se věnuje věcem, které má rád.

Má rád nějaké specifické činnosti?

No, to ani ne. Ale vlastně, často jen tak sedí a houpe se, kouká. Asi při tom odpočívá a uklidňuje ho to. Taky se zajímá o auta. Zná všechny možný značky a když jdeme po ulici, tak je hodně okukuje a říká, co vidí. Má o tom takovou knížku, taky si to hledá na I-podu.

Tráví vaše rodina volný čas společně?

Ano. Často. O víkendy většinou někam vyrážíme, ještě s babičkou, která je taky z Prahy. Chodíme na různé výlety, na procházky, do muzea, do Zoo, na dort do cukrárny. Taky vyrážíme do jiných měst a ty objevujeme. O prázdninách, když je možnost, vyrážíme do zahraničí, máme příbuzné v Itálii, tak tam tráví D. část léta.

Myslíte, že D. tráví rád volný čas ve společnosti rodiny?

Myslím, že ano. Je to pro něj jistota. Lidi, které zná a na které je zvyklý. Myslím, že se v rodině cítí nejlíp.

Rozvíjejí se podle, vašeho názoru, během rodinného trávení volného času, sociální dovednosti D. ?

Samozřejmě. Rodina je pro tohle asi stěžejní. Spoustu sociálních dovedností už má D. zvládnutých, trénovali jsme je i dlouhou dobu. Na některých je pořád ještě potřeba pracovat. Hlavně, když se D. dostane do nějakého vypětí a nedobré nálady, to pak reaguje dost agresivně, kope kolem se, je vzteklý. Snažíme se mu to stále vysvětlovat a nabízet mu možnosti, jak líp ten vztek ze sebe vybit, než útočit na druhé lidi. Taky trénujeme mluvení, mluví velmi málo a s někým vůbec. No, pak taky oční kontakt, ten je taky potřeba pořád trénovat.

Jak mu umožňujete odreagovat se, když má ten záchvat vzteku?

No, tak jeden čas třeba trhal papírové kapesníky, to docela pomáhalo. Někdy třeba pomůže jenom, když se zapne pohádka, písnička. Ale to nejde vždycky.

Tráví D. svůj volný čas i s jinými lidmi kromě rodiny?

No, to ani ne. S jinými lidmi je ve škole. Jinak pak jiné lidi nevyhledává a my ho nenutíme. Vzhledem k tomu, že D. mluví jenom velmi málo a nerad, je pro něj komplikovaný najít si nějaké kamarády, vlastně o to ani nemá zájem.

A co například nějaké kroužky?

No, to taky ne. Chodí ve škole na tanečky, občas mají nějaké vystoupení. Ale to je maximum, co může a chce navštěvovat. Je pak rád doma a odpočívá.

Takže se ani moc neseťkává s vrstevníky ve volném čase?

Ne to ne. Ještě teda v létě jezdí na tábor, ale ten pořádá škola, takže jsou tam jeho spolužáci, které zná, na které je zvyklý no a ty snáší dobře.

Má D. nějaké osobní asistenty?

Ne, zkoušeli jsme to, ale nemá rád společnost cizích lidí. Do školy i ze školy ho vodím já. Odpoledne tráví většinou doma. O víkendech vyrážíme ven. Často pomáhá babička, u které třeba někdy i spí. Asistenty bysme ale chtěli zase brzy vyzkoušet, poslední zkušenost je asi tři roky stará, tak třeba by to teď mohlo být už lepší.

To je ode mě vše, moc děkuji za rozhovor.

Není zač.

Příloha I

KAZUISTIKA I.M.

Osobní anamnéza

Žák: I. M.
Pohlaví: žena
Rok narození: 2006
Diagnóza: dětský autismus

I. se narodila z prvního těhotenství matky. Těhotenství i porod probíhaly bez problému. První příznaky dětského autismu vyzorovali rodiče u I. po jejich třetích narozeninách. Jejich podezření potvrdilo následné vyšetření.

Rodinná anamnéza

Matka, 38 let, OSVČ
Otec, 38 let, státní zaměstnanec

I. žije v úplné rodině bez sourozenců. Bydlí v bytě v Praze. Rodina je pro I. velkou oporou, rodiče i prarodiče se I. velmi věnují a jejich vztahy jsou dobré.

Sociální anamnéza

I. má blízký vztah ke svým rodičům a také k prarodičům. Tráví s nimi většinu volného času. Důvěřuje jim a zná je, proto se v jejich společnosti chová uvolněně a většinou je spokojená. S rodinou jezdí na výlety, ale také za kulturou, dívají se společně na televizi a chodí na procházky. I. tráví hodně času o samotě, kdy jen tak sedí a pohupuje se nebo pozoruje různé jevy (zejména pohybuující se věci). Další sociální kontakty má ve škole, do které chodí. Zde komunikuje spíše neverbálně, na otázky někdy odpovídá, někdy ne. Při mluvě spíše šeptá, objevují se echolálie. Sama navazuje kontakt spíše neverbálně, lidi, které má ráda umí pohladit, naopak, když se jí někdo nelíbí, dokáže se k němu chovat hrubě. Toto je jedna z věcí, které se doma i ve škole snaží I. odnaučit.

I. na pokynutí dokáže pozdravit a poděkovat. Někdy má problém s respektováním prostoru druhých lidí, nevnímá, že by mohlo být ostatním nepříjemné, když je jim příliš blízko či se jich dotýká. Při zátěžové situaci (například při změnách nebo když ji něco rozruší), se ještě více uzavírá do sebe a řeší to například kýváním a houpáním.

Školní anamnéza

I. navštěvovala mateřskou školu speciální od čtyř let. V současnosti je v 6. ročníku, který navštěvuje na základní škole speciální v Praze. Zde se vzdělává dle IVP. Důraz je kladen na nácvik základních sociálních a komunikačních dovedností, nácvik základní péče o sebe sama a samozřejmě na vzdělávání ve školních předmětech. Při výuce je I. tichá, pracuje dobře s názorem a při výuce se používá strukturování. Ve třídě v současnosti se čtyřmi spolužáky, učitelé jsou zde dva, je tu tedy dostatečný prostor pro individuální přístup, který se u I. velmi osvědčuje. Nejlépe pracuje individuálně za podpory vyučujícího. Nemá příliš ráda skupinovou práci, není schopná spolupracovat s ostatními spolužáky. V současnosti je kladen důraz na rozvoj základních čtenářských a matematických dovedností. Učení je omezeno I. sníženou verbální úrovní a také sníženou motivací k učivu. S učitelkami má dobré vztahy. Se spolužáky jsou vztahy rozličné, s některými vychází dobře, k jiným bývá občas agresivní (tahání za vlasy).

Volný čas

Volný čas pro I. přináší zejména odpočinek a relaxaci. Ráda je o samotě, kdy například poslouchá hudbu, dívá se na televizi nebo jen tak odpočívá. Uvolnění jí přináší stereotypní pohyby (houpání a kývání). S rodiči nebo s prarodiči jezdí na výlety, v létě na dovolené. Chodí na společné procházky, do kavárny nebo do kina. Odpoledne a večer se společně dívají na televizi. Dále I. tráví volný čas s osobní asistentkou. Náplň tohoto času je různá, např. společné procházky, vaření, sledování pohádek. V létě se účastní tábora, který pořádá základní škola, do které chodí. Žádné jiné pravidelné volnočasové aktivity mimo rodinu či školu I. v současnosti nemá.

ROZHOVOR S MATKOU I.M.

Jak tráví vaše dcera volný čas?

Hlavně doma se mnou. O víkendy bývá někdy u tatínka. Společně chodíme ven, I. se ráda jen tak prochází, nebo jsme na zahradě, když není zima. Tam si ráda jen tak sedí a pozoruje listí stromů, běhá a tak.

Je ještě něco, co děláte ve volném čase společně?

Společně jezdíme k moři. Když je hezké počasí, jezdíme se koupat do rybníka, nebo jedeme někam na výlet. I. si ráda hraje sama, jsme často ve stejné místnosti, ale čas trávíme každá svými věcmi.

Co I. dělá?

Prohlíží si časopisy. Často si šeptá něco sama pro sebe. Taky hodně dělá takové ty stereotypní pohyby, kývání a tak, ráda se kývá do rytmu hudby. Často pozoruje různé předměty, má některé své oblíbené, třeba plyšáky, které má pořád v ruce a prohlíží si je.

Co myslíte, že I. volný čas přináší?

Odpočine si od školy, no a taky je spokojená v tom svym světě, věnuje se tomu, co jí baví.

Myslíte si, že vaše dítě tráví rádo čas ve společnosti rodiny?

To ano. Zná nás nejlíp, takže je to pro ní bezpečné prostředí.

Rozvíjí se během rodinně tráveného volného času sociální dovednosti vašeho dítěte?

Tak to je trochu složité. I. velmi málo komunikuje slovy, mluvit umí, ale řeč moc nepoužívá, jenom výjimečně, nebo šeptá, takže jí není moc rozumět. Takže se snažíme rozvíjet řeč. I. má problém dívat se při komunikaci do očí, dívá se všude jinde, do země,...no ale i to se trochu zlepšilo....Jasně, že se snažíme před ní chovat tak nějak příkladně a říkat jí, když se nějaké chování nepovede nebo není vhodné. I. si toto uvědomuje, ale někdy je na ní těžké to své chování eliminovat.

Jaké třeba chování?

No, třeba ráda utíká, nebo vůbec neposlouchá, co jí kdo říká a věnuje se svým věcem.

Tráví I. volný čas ve společnosti jiných lidí kromě rodiny?

Má asistentku, která ji vyzvedává ze školy a tráví s ní některá odpoledne.

Co spolu dělají?

No, to je různé, podle toho jakou má I. náladu, někdy jdou na procházku, někdy společně připravují nějaký jídlo, pouští si hudbu, film a tak.

Rozvíjejí se během jejich setkávání některé sociální dovednosti vaší dcery? Například vhodné sociální chování, respektování osobního prostoru, zvládnání zátěžových situací a podobně?

No, přímo asi ne. Ale tak určitě je tam nějaký trénink vhodného sociálního chování, reakce na to, co se zrovna děje a jak se I. chová.

A co kamarádi?

No, kamarády v tom slova smyslu, jak to bereme my, I. nemá. Má spolužáky, které má ráda. Nepovídá si s nimi, ale třeba je pohladí, sedne si k nim. Zase, když někoho ráda nemá, nebo ji někdo naštvě, tak ho třeba tahá za vlasy nebo mu bere věci, a tak. Tak se pozná, jaký má ke komu vztah. Vzhledem k tomu, že je dost uzavřená ve svém světě a spíš nemluví, je kamarádství dost těžko myslitelný.

I. tedy nechodí ani na žádné kroužky nebo tak?

Ne, to ne. Zatím jsme to nezkoušeli, možná časem.

To je ode mě vše, děkuji za rozhovor.

Není zač.

Příloha J

KAZUISTIKA V. S.

Osobní anamnéza

Žák: V.S.
Pohlaví: muž
Rok narození: 2001
Diagnóza: dětský autismus

Chlapec se narodil z druhého těhotenství matky, které probíhalo, stejně jako samotný porod, v pořádku. Na autismus pojala podezření matka kolem druhého roku dítěte, kdy neopětoval oční kontakt a působil velmi uzavřeně, s nezájmem o okolní svět, zejména lidi.

Rodinná anamnéza

Matka, 42 let, v domácnosti
Otec, 44 let, OSVČ

V. žije s matkou v panelovém domě. Rodiče jsou rozvedeni, s otcem se vídá velmi zřídka. Má staršího bratra, který ovšem má již svou domácnost. Stýká se s ním méně často, někdy během víkendů či svátků. Většinu péče o V. obstarává jeho matka, která z tohoto důvodu nepracuje a je doma.

Sociální anamnéza

V. má velmi blízký vztah se svou matkou. Je to osoba, se kterou také tráví nejvíce času. Dále se z rodiny stýká s bratrem, prarodiči z matčiny strany a někdy s otcem. Ve vztahu k ostatním lidem působí uzavřeně, až nevšimavě. Na lidech ho zajímají spíše netradiční věci, jako například vůně, části oděvu, vlasy, apod. Svůj zájem projevuje nejčastěji dotykem. Protože téměř nekomunikuje verbálně a řeč jako komunikační prostředek v podstatě nevyužívá, své potřeby vyjadřuje gesty (jídlo, toaleta, televize, apod.). Mimo rodinu a školu nemá jiné sociální kontakty. Ty ani nevyhledává. Pokud se vyskytne na místě, kde je více cizích lidí, bývá nervózní, což se projevuje neklidem, snahou z místa odejít. Upřednostňuje trávení času o samotě ve svém pokoji.

Školní anamnéza

V. navštěvoval tři roky mateřskou školu speciální. V současnosti je žákem základní školy speciální, kam dochází devátým rokem. Ve třídě je s dalšími čtyřmi spolužáky. Ve škole je kladen důraz na individuální přístup a také na strukturu při učení i jiných činnostech. V. na toto celkem dobře reaguje, vizualizace úkolů mu pomáhá v orientaci v nich. Problematická je ovšem motivace k práci ve škole, V. často neplní zadané úkoly, leží na lavici, vyžaduje IPAD, pošťuchuje spolužáky. Ve školních znalostech je slabý, nečte, nepíše, počítá do deseti. Nerad pracuje ve skupině, pracovat na úkolu vydrží velmi krátkou dobu. Ke spolužákům má neutrální vztah, většinu času si jich nevšímá, když je rozladěný, někdy je pošťuchuje. Jako motivační prvek při plnění úkolů poslední dobou funguje odměna, v tomto případě puštění oblíbené hudby po splnění úkolu.

Volný čas

Volný čas tráví V. Nejčastěji doma odpočinkem. Sleduje oblíbené seriály v televizi, pohádky, pouští si hudbu. Umí ovládat televizi, najít si hry na IPADU a pustit si hudbu na

počítači. Většinu času tráví sám ve svém pokoji nebo s matkou v obývacím pokoji. O víkendech se vydávají společně na procházky. V létě jezdí na dovolené. Jedinou pravidelnou volnočasovou aktivitou mimo rodinu je taneční kroužek, který pořádá základní škola speciální, do které V. dochází. Sem chodí V. Většinou rád (protože zde hraje hudba), ale jiné aktivity nevyhledává a při nabízení je odmítá.

ROZHOVOR S MATKOU V. S.

Jak tráví váš syn svůj volný čas?

Nejvíce je asi doma, odpoledne a večer po škole.

Co dělá?

Tak odpočívá. Moc rád se kouká na televizi, má svoje oblíbené pořady, hlavně ty pro děti a taky soutěžní pořady.

Trávíte čas i společnými rodinnými aktivitami?

Ano, když je čas. V. rád jezdí na výlety, takže chodíme do Zoo, na Petřín a tak různě po Praze. Rád jí, takže zajdeme i do restaurace nebo kavárny.

A co třeba o prázdninách?

V létě jezdíme na chalupu, tam trávíme velkou část prázdnin. V. to tam zná a má to tam rád. Chodíme na procházky, na houby, cákat se k rybníku a tak.

Tráví nějak čas se sourozenci?

I. bratr je už dospělý, už s námi nebydlí, takže se vídají spíš při nějakých oslavách nebo víkendových návštěvách, jinak moc ne.

Tráví V. rád čas s rodinou.

Ano. To určitě. Vlastně ho s nikým jiným moc netráví.

A myslíte si, že se během rodinně tráveného volného času rozvíjejí jeho sociální dovednosti?

Velmi omezeně. Přijde mi, že se spoustu věcí naučil, když byl menší, tak do 10 let, pak už se nějak zasekl a moc velký vývoj tu není, ani v sociálních dovednostech. Samozřejmě si s ním povídáme a zažíváme různé věci, tak snad při tom něco málo pochytl, ale moc se to v reálu neprojevuje.

Co myslíte, že dává V. volný čas?

Je to takový čas pro relaxaci, V. má čas dělat věci, které ho baví, hraje hry na I-padu, kouká na různé pořady, poslouchá dětské písničky. Takže je to pro něj zábava.

Je V. rád s jinými lidmi než jsou členové rodiny?

Moc ne. Je to introvert, společnost jiných lidí vůbec nevyhledává.

Takže nemá žádné kamarádké vztahy?

Ne, to ne.

Myslíte si, že mu to chybí?

Myslím, že ne. Má svůj svět, ve kterém kamarádi asi nemají důležitou roli, myslím, že ani neví, co kamarádství je. Nejradši je sám.

Takže nenavštěvuje ani žádné kroužky?

Chodí do tanečního kroužku při škole. Někdy ho to baví, někdy nespolupracuje, to záleží na náladě a okolnostech. No, a to je všechno, žádné další kroužky nemá a neměl. Nabízíme mu to, ale jeho to nějak nezajímá, většinou se to k němu nehodí, je to mezi více lidmi, příliš rušné prostředí, to mu nedělá dobře.

Rozvíjí se tedy nějakým způsobem sociální dovednosti V.?

Ve volném čase je to v rámci rodiny takovým tím běžným denním životem, příkladem, povídáním. Jinak hodně ve škole, tam trénují různé věci, které jsou zaměřené i na sociální dovednosti.

To je ode mě vše. Děkuji vám za odpovědi.

Není zač.

Příloha K

ROZHOVOR SE SPECIÁLNÍ PEDAGOŽKOU ZE ZÁKLADNÍ ŠKOLY SPECIÁLNÍ

Dobrý den, ráda bych vám položila pár otázek, které se týkají žáků s autismem, jejich volného času a sociálních dovedností.

Dobře.

Jak tráví vaši žáci s autismem svůj volný čas?

Různě, někdo organizovaně v družině, odpoledne po škole, tam jsou nabízeny různé aktivity, máme divadlo, kapelu nebo třeba vycházky. Někdy tráví čas odpočinkově doma s rodiči nebo s asistenty.

Co myslíte, že žákům a studentům přináší jejich volný čas?

Klid, relax...hmm, organizovaný volný čas i nový podněty, no a pak i učení a odpoutání se od stereotypních způsobů chování, jako houpání se na místě, třepotání rukama nebo hračkama a tak dál.

A s kým tráví vaši žáci svůj volný čas?

Když je volný čas organizovaný školou, tak to je družina s učiteli a vychovateli. Jinak s rodiči, a to převážně s maminkami, taky asistenti jsou častí.

A co třeba kamarádi?

Žáci z mojí třídy nejsou úplně na kamarádění, je pro ně složité zakládat a udržovat vztahy, vůbec vztah s rodiči, učiteli a asistenty bývá někdy oříšek z povahy toho postižení. Ale to zas neznamená, že nemají nikoho rádi, mají, akorát to dávají najevo úplně jinak než běžné dítě, tak, že to třeba kolikrát nejde ani poznat.

Jakým způsobem tráví žáci volný čas se svými rodinami?

No, hm, někteří doma, nebo třeba chodí na návštěvy k příbuzným, tetám, babičkám. Někteří zase vyrážejí do přírody, ven, na výlety. Někdy taky tráví čas v nákupcích, teda v nákupních centrech. Tak to záleží určitě na typu rodiny, jak tráví čas jako celek.

Myslíte, že se volnočasové aktivity s rodinou podílejí na rozvoji sociálních dovedností žáků a studentů?

U některých kluků ano, a je to znát, že třeba se umí chovat v restaurace, na chatě, což se projeví třeba když se jede se školou na hory. Umí se chovat v muzeu, v divadle, protože to znají a mají to natrénovaný. Někteří rodiče jsou v tomhle skvělí.

Tráví žáci a studenti svůj volný čas ve společnosti jiných lidí než jsou rodinní příslušníci?

Občas ano...ale spíš s rodinou.

A se kterými jinými lidmi se třeba setkávají?

No, dost s asistenty, ti je třeba doprovázejí ze školy a pak s nima tráví odpoledne, většinou jdou třeba na procházku nebo jsou u nich doma a věnují se tomu, co chce ten žák dělat. Třeba koukají na televizi, poslouchají hudbu a tak. Pak teda hodně se spolužáky v rámci odpoledních aktivit.

Vyhledávají žáci a studenti ve svém volném čase sociální kontakty?

Nemyslím si, no, spíš ne...potřebujou mít jistotu v rodičích a asistentech. Někdy se stane, že to s asistentem nejde, nejsou sladění, jindy se zase stane, že se dítě na asistenta příliš upne a pak, když se asistent vymění, je z toho dítě špatný.

No a třeba ten čas trávený v družině, autisti jsou ti, kteří kontakt druhých nevyhledávají, třeba si něco prohlížejí, nebo se houpají, sami k nikomu nejdu a nezačnou si povídat, to se jim musí dát nějaký pokyn, nějak je aktivovat.

Využívají žáci studenti služby volnočasových institucí - kroužky, kurzy apod.?

Někteří rodiče o to projevují zájem, ale je problém takový kroužky najít, většinou jde o kroužky, kam chodí běžné děti a na takové žáky s autismem, jako tu máme my, tam jako prostě nejsou připravený a zařízený. Tak jsou hodně využívaný právě nabídky ze strany školy, odpolední družina, hlídací víkend, hory, moře, tábory a tak.

Jsou tyto aktivity nějak zaměřené na rozvoj sociálních dovedností?

Svým způsobem ano, soužití a spolupráce v kolektivu, to se tam přirozeně děje. Učíte se řešit a reagovat na konfliktní situace. Naučit se prožívat a zpracovat neúspěch i úspěch v aktivitě.

Navštěvují studenti nějakou volnočasovou aktivitu, kterou pořádá některá organizace zaměřená na klienty s postižením a s autismem?

Ne. Žáci z mojí třídy ne.

Proč?

No, myslím, že jsou na to ještě malí, možná z věkem budou i líp snášet nová prostředí a nové kontakty. V současnosti jde primárně o to, aby se dobře cítili doma a ve škole.

Dobře, to je z mojí strany vše. Chtěla byste ještě něco doplnit?

Ehm, no ani ne, nic mě nenapadá. Jen snad, no, že každý autista je jiný, nedaj se házet do jednoho pytle a je hodně důležitý snažit se o jejich co možná největší rozvoj, i v těch sociálních oblastech, určitě, ale minimálně stejně důležité mi přijde pořád vnímat a mít na paměti, aby se netrápili, nenutili, aby byli co možná nejspokojenější ve svém životě i s problémy, které s sebou jejich postižení nese.

Děkuji za rozhovor.

Není zač.

Příloha L

ROZHOVOR SE SPECIÁLNÍ PEDAGOŽKOU Z PRAKTICKÉ ŠKOLY DVOULETÉ

Ráda bych se od tebe dozvěděla pár informací o volném času studentů s autismem, o tom, jak tento čas může rozvíjet jejich sociální dovednosti.

Dobře, tak se ptej.

Jak tráví studenti s autismem, kteří navštěvují tuto praktickou školu, svůj volný čas?

No, to je dost různé. Myslím, že hodně odpočívají doma, koukají na televizi, jsou na počítači. To dělají hodně. Někdo chodí na různé kroužky, občas jdou s kamarádem do kina.

Co myslíš, že žákům a studentům přináší jejich volný čas?

Odpočinek a zábavu, určitě, to asi nejvíc. Můžou se věnovat věcem, které je baví, no, třeba si čtou v knížkách a tak, někdo je prostě jenom rád, že nemusí být moc mezi lidmi a jsou někde sami a tam si dělají, co potřebují.

Co třeba dělají?

Tak naši studenti jsou třeba hodně na dopravu. Takže F. chodí mávat na vlaky, nebo si prohlíží různé encyklopedie, pouští se na youtube jak jezdí metro. To samé D., mají rádi ty zvuky, ale taky se zajímají třeba o technický parametry, jízdní řady, výluky, historii dopravy. Vědí toho o tom mnohem víc než běžný člověk.

No a pak si hodně pouštějí muziku. Taky mají doma nástroje a na ty hrají. Neumí to, nikde se to neučili, ale jen tak si třeba pískají na flétnu nebo bubnují na buben. Hezky se u toho odraňují.

S kým tráví studenti svůj volný čas?

Hodně s rodinou, to asi každý z nich, protože jsou na nich pořád hodně závislí a asi vlastně vždycky do velké míry budou, tedy ti, co chodí do naší školy. Často taky jezdí k prarodičům. Někteří mají kamarády a třeba i se spolužáky se umí dohodnout, že něco podniknou.

Jakým způsobem tráví studenti volný čas se svými rodinami?

No, to asi záleží, kdy. Všední odpoledne a večery spolu třeba koukají na televizi, rodiče jim pomáhají s věcmi do školy a tak. O víkendu a prázdniny třeba jezdí hodně našich žáků na chatu, na hory, k moři. to vždycky v rodiči.

Podílejí se rodinné volnočasové aktivity na rozvoji sociálních dovedností studentů?

To ano, Rodiče jsou ti, kteří je vlastně od malička učí všechno to, co dneska umí. Určitě je to individuální, protože každý rodič má jakoby jiný výchovný přístup i se dost asi liší míra, jak moc bere své dítě do společnosti a do jaký. U nás ve škole jsou studenti dost společenský, je vidět, že chodí ven, do kina, divadla a že se i zhruba vyznají v tom, jak mají s lidma mluvit. Ví, že je potřeba pozdravit, poděkovat, většinou ví, co je jako slušné a co už ne.

Tráví studenti svůj volný čas ve společnosti jiných lidí než s rodinou?

Někdy každý z nich, je jasné, že každý je jiný, tak i tohle mají různé. Někdo jiné lidi vyloženě vyhledává, jiný ne. Někdo se umí dobře seznamovat, hned si s každým chce povídat, umí si domluvit zábavu, nebo má různý kroužky. Naši studenti většinou kontakty mimo rodinu mají a potkávají i jiné lidi ve volném čase, než jenom svojí rodinu.

Jaké lidi například?

Třeba asistenty. S těma se učí třeba samostatně cestovat nebo třeba někam vyrazí ven. Někteří maj kamarády z minulých škol, se kterýma zajdou někdy na limonádu. Občas i se současnýma spolužákama něco takého dohodnou.

Vyhledávají studenti ve svém volném čase sociální kontakty?

No, to taky záleží na každým zvlášť. Ale obecně si myslím, že spíš jo, myslím, že úplně neplatí, jak se říká, že autisti jsou uzavřený, osamělý, neschopný se bavit s druhýma, to ne, spíš mají třeba, no, jiný způsoby, jakými komunikují. Často to souvisí s jejich koníčkama, baví se s ostatníma lidma hlavně o nich, zajímá je, jestli to druzí lidi znají, jestli o tom něco ví, nebo prostě jenom chtějí o tom někomu říct.

Využívají studenti služby volnočasových institucí - kroužky, kurzy apod.?

Studenti naší školy jsou dost aktivní. Většina z nich má nějaký kroužek, který ve všední den navštěvují, nebo v tak chodili v minulosti. Jsou to hlavně kroužky od Rytmusu, a taky plavání. Studenti dost využívají nabídky, který se k nim dostanou přes naši školu - to je právě Rytmus i kroužek plavání.

Jsou tyto aktivity nějak zaměřené na rozvoj sociálních dovedností?

Vyloženě na rozvoj sociálních dovedností byl kurz Rozvoj sociálních dovedností od sdružení Rytmus, pak měli taky kurz Komunikačních dovedností, myslím, že tyhle kurzy probíhali minulé dva roky. Letos otevřené nejsou, no, ale myslím, že byly zajímavý a přínosný. Jinak každý setkání s druhýma lidma je vlastně možností jak rozvíjet sociální dovednosti.

Navštěvují studenti nějakou volnočasovou aktivitu, kterou pořádá některá organizace zaměřená na klienty s postižením a s autismem?

Jak jsem už říkala předtím, je to hlavně organizace Rytmus, se kterou naše škola dost spolupracuje, hlavně v oblasti praxí. Pak ještě chodí někdy děti do Fosy, Oázy, pak taky bývají kroužky přímo od speciálních a praktických škol.

Děkuji, to je ode mě všechno. Chceš ještě něco doplnit?

Ne, děkuji.

Tak moc děkuji za informace.